

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRĀHĪM B. MUḤAMMED el-YALVĀCĪ’NİN
ĠARĀİBÜ’L-İ’LĀL VE’L-İŞTİKĀK ‘ALE’L-BİNĀ’
ADLI ESERİ
(TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRME)

Muhammed Eser ALTUNTAŞ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ferruh KAHRAMAN

İZMİR - 2015

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2012800519

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : MUHAMMED ESER ALTUNTAŞ
Tez Başlığı : İbrahim b.Muhammed Yalvacı'nın Garaib-i İlal ve İştikak Adlı Eseri
(Transkripsiyon ve Değerlendirme)

Savunma Tarihi : 27.10.2015
Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Ferruh KAHRAMAN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd.Doç.Dr.Ferruh KAHRAMAN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.M.Reşit ÖZBALIKÇI	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Raşit ÇAVUŞOĞLU	İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)

Oy Çokluğu ()

MUHAMMED ESER ALTUNTAŞ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "İbrahim b.Muhammed Yalvacı'nın Garaib-i İlal ve İştikak Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)" başlıklı Tezi (X) / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mustafa Yaşar TINAR
Enstitü Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī’nin Ġarāibü’l-İ’lāl ve’l-İştikāk ‘ale’l-Binā’ Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../2015

Muhammed Eser ALTUNTAŞ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī'nin Ġarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'

Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)

Muhammed Eser ALTUNTAŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

Bu çalışma, XIX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi âlimlerinden olan İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī'nin sarf ilmiyle alakalı yazdığı “Ġarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'” adlı eserinin tahkik ve latinize edilmesidir. Ulaşılan nüshalarda bu eser, “Şerḥu'l-Emsileti'l-Muhtelifeti 'ale'l-İcāz” bölümüyle beraber yer aldığından, çalışma her ikisi üzerine gerçekleştirildi. Eserin bazı kısımları Arapça, birçok kısmı da Osmanlı Türkçesi ile telif edilmiştir.

Bu çalışma, bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı ve yöntemiyle birlikte müellifin yaşadığı Osmanlı dönemindeki siyasî, idarî, sosyal ve ilmî gelişmelerden bahsedildi.

Birinci bölümde; müellifin adı, nisbesi, lakabı, doğum yeri, vefatı, ilmî hayatı, hocaları, öğrencileri, eserleri ve müderrislik görevleri hakkında bilgiler nakledildi.

İkinci bölümde; eserin nüshalarıyla ilgili kaynaklardan ulaştığımız bilgiler derlendi ve muhtevası özetle izah edildi. Ayrıca konumuz olan “İ'lāl, İdgām ve İştikāk” kâideleri kısaca açıklanarak örnekler verildi.

Üçüncü bölümde; adı geçen eserin üç nüshası karşılaştırıldı ve nüshalar arasındaki farklar dipnotlarda belirtildi. Buna ek olarak, eserin Osmanlı Türkçesi olan kısmı latinize edilerek transkripsiyonlu metni oluşturuldu.

Anahtar kelimeler: el-Yalvācī, İbrāhīm b. Muḥammed, Ġarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'.

ABSTRACT

Master's Thesis

İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī's Written Work That is Called “Ġarāibü'l-

İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'” (Transcription and Evaluation)

Muhammed Eser ALTUNTAŞ

Dokuz Eylöl University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Basic Islamic Sciences Program

In this study, “Ġarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'” which is a codex related to lexicalisation science, was criticized edited text of the writing and latinised. Author of the writing is İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī who is one of scientists in Ottoman Period in the nineteenth century. Because of the fact that copies of the writing takes place with another part of “Şerḥu'l-Emsileti'l-Muḥtelifeti 'ale'l-İcāz”, both of subjects were analyzed. Although some parts of the writing was in Arabic Language, major part of the writing was Ottoman Turkish edition.

The thesis study consists of introduction part and three main parts.

In the introduction, not only the subject, aim and method of research but also political, administrative, social and scientific developments in the period when writer lives, were mentioned.

In the first chapter, it was informed about the writer's name, stemma, nickname, place of birth, decease, scientific life, lecturers, students, writings and scholar carrier.

In the second chapter, information which was obtained from references about the writing copies, was compiled and content of the writing was summarized. In addition, the subject of “İ'lāl, İdğām ve İştikāk” rules were explained briefly and exemplified.

In the third chapter, three copies of the writing were compared and differences of copies were annotated with footnote. Furthermore, Ottoman

Turkish part of the writing was translated into Latin Alphabet. Then, the writing was made transcribed text.

Keywords: el-Yalvācī, İbrāhīm b. Muḥammed, Ġarāibū'l-İ'lāl ve'l-İṣṭikāk 'ale'l-Binā'.

**İBRĀHĪM B. MUḤAMMED el-YALVĀCĪ’NİN ĞARĀİBÜ’L-İ’LĀL VE’L-
İŞTİKĀḲ ‘ALE’L-BĪNĀ’ ADLI ESERİ
(TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRME)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
EKLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBRĀHĪM B. MUḤAMMED el-YALVĀCĪ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. İBRĀHĪM B. MUḤAMMED el-YALVĀCĪ’NİN HAYATI	8
1.1.1. Adı, Nisbesi ve Lakabı	8
1.1.2. Doğum Yeri	8
1.1.3. İlmî Hayatı	9
1.1.4. Hocaları	9
1.1.5. Öğrencileri	11
1.1.6. Müderrislik Görevleri	12
1.1.7. Vefatı	13
1.2. İBRĀHĪM B. MUḤAMMED el-YALVĀCĪ’NİN ESERLERİ	15
1.2.1. Risāle fī İḥbār Bi’llezī	15
1.2.2. el-Ḥāşiyetü ale Dībāceti’d-Dürri’n-Nācī	15
1.2.3. Uşûlü’l-Muşāvere fī Emvāci’l-Muḥāvere	16

1.2.4.	el-Mecmū‘atü’l-Kübrā mine’l-Ḳaṣāidi’l-Fuḫrā	16
1.2.5.	Ġarāibü’l-İ‘lāl ve’l-İṣṭikāk ‘ale’l-Binā’	16

İKİNCİ BÖLÜM

ĠARĀİBÜ’L-İ‘LĀL VE’L-İṢṬİKĀḲ ‘ALE’L-BİNĀ’

2.1.	ESERİN ADI VE MÜELLİFE NİSBETİ	17
2.2.	ESERİN NÜSHALARI	17
2.3.	ESERİN MUHTEVASI	19
2.3.1.	İ‘lāl, İdğām ve İṣṭikāk	19
2.3.2.	Eserin Birinci Bölüm Muhtevası	21
2.3.3.	Eserin İkinci Bölüm Muhtevası	24
2.4.	TAHKİKTE İZLENEN METOT	26
2.5.	ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN TAHKİKLİ VE TRANSKRİPSİYONLU METNİ

METİN	29
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	133
EKLER	

KISALTMALAR

b.	: Bin (Oğlu)
Bkz	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
F.E.F.	: Fen Edebiyat Fakültesi
h.	: Hicrî
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslami Araştırmalar Merkezi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa no
ss.	: Sayfa sayısı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
vb.	: Ve benzeri
ZKÜ	: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

EKLER LİSTESİ

Ek 1: ا نüşhasının İlk ve Son Varakları.	Ek s. 1
Ek 2: ب نüşhasının İlk ve Son Varakları.	Ek s. 2
Ek 3: ج نüşhasının İlk ve Son Varakları.	Ek s. 3
Ek 4: İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī'nin Mezar Taşı.	Ek s. 4

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Arapça, köklü bir geçmişe sahip olan dillerden birisidir. İslamiyetten önce sınırlı bir coğrafyada konuşulan bu dil, Kur'an-ı Kerim'in nazil olmasıyla birlikte ana dili Arapça olmayan geniş kitleler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Ayetlerin tilâvetinde ve konuşmalarda görülen lahn¹ olgusu, ilerleyen dönemlerde bu toplulukların, fasih bir Arapça öğrenme gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda dilbilimciler, Kur'an-ı Kerim'in daha doğru anlaşılması ve dildeki hataların azaltılması amacıyla birtakım çalışmalar yapmaya başlamışlardır.

Bu çalışmalardan biri olan Ebû Osman el-Mâzinî'nin et-Tasrîf isimli eseri zamanımıza ulaşan ilk müstakil sarf kitabı niteliğindedir. Konumuz olan "İ'lâl, İdgâm ve İştikâk" gibi başlıklar eserin ana konularından bazılarını oluşturmaktadır.² Aynı zamanda Ebu'l-Esved ed-Düelî, Sibeveyh, Radiyyüddin el-Esterâbâdî gibi ilk dönem dilbilginleri sarf ve nahiv alanında birçok çalışma yapmışlardır. Daha sonraki dönemlerde el-Muktedab (Müberred), el-Usûl (İbnü's-Serrâc), el-Mufasssal (Zemahşerî), el-Ubâb (Ukberî), el-Mukarrib (İbn Usfûr el-İşbîlî), el-Elfiyye (İbn Mâlik) gibi nahve dair eserler telif edilmiş, bunların son kısımlarında sarf konularına yer verilmiştir.³

Kur'an-ı Kerim'in dili olan Arapça hakkında Osmanlı döneminde de konuya dair benzer eserler yazılmış olup bu kitaplar medreselerde ders kitabı olarak okutulmaktaydı. Bu çalışmamız, benzer amaçlar doğrultusunda yazılmış ve Arap dilinin temel ilimlerinden olan sarf ilmiyle alakalı olup İbrâhîm b. Muḥammed el-Yalvâcî'nin "*Ġarāibü'l-İ'lâl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'*" adlı eserinin tahkik ve transkripsiyon çalışmasıdır.

¹ Abdurrahman Çetin, "Lahn", **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2003, Cilt:27, s. 55.

² Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, **Kitābü't-Taşrîf**, Dâru İhyā'î't-Turâğ, 1954, Cilt:1, ss. 279-282.

³ Hulusi Kılıç, "Sarf", **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2009, Cilt:36, s.136.

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; “*Ġarāibü’l-İ’lāl ve’l-İştikāk ‘ale’l-Binā’*” adlı eserin müellif nüshasını veya müellif nüshası yoksa ona en yakın nüshaları tespit edip bu nüshalar üzerinden gerekli incelemeyi yapmak ve Osmanlı âlimlerinden olan İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī’nin hayatına dair bilgiler ortaya koymaktır. Dolayısıyla döneminin önde gelen âlimlerinden olan el-Yalvācī’nin unutulmaya yüz tutmuş olan bir eserini gün yüzüne çıkarmaya çalışacağız. Bu bağlamda eseri latinize ederek konudan istifade etmek isteyenlere nazizane bir kaynak oluşturma gayreti içinde olacağız.

3. Araştırmanın Yöntemi

Öncelikle, çalışmamızın konusu olan “*Ġarāibü’l-İ’lāl ve’l-İştikāk ‘ale’l-Binā’*” adlı eser için başta Süleymaniye Kütüphanesi ve ona bağlı olan tüm kütüphane kataloglarında, üniversitelerin yazma eserler bölümü olan kütüphane kataloglarında, diğer bölgesel kütüphane kataloglarında, “www.yazmalar.gov.tr” ve “www.toplukatalog.gov.tr” vb. resmi internet sitelerinde tarama yapıldı. Ulaşılan nüshalar incelendi ve ikisi yazma, bir de taşbaskı olan eserin mukayese edilmesine karar verildi.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde müellifin adı, nisbesi, lakabı, doğumu, vefatı, eserleri, ilmî hayatı, hocaları, öğrencileri, müderrislik görevleri gibi kaynaklardan derlenen bilgiler alt başlıklarda nakledildi.

İkinci bölümde ise ulaşılan nüshaların bulundukları kütüphane kayıtlarına dair sıralama yapıldı ve eserin muhtevası kısaca özetlendi. Ayrıca çalışma konusu olan “İ’lāl, İdgām ve İştikāk” kâideleri özetle açıklanarak örneklerle izah edildi.

Üçüncü bölümde, ikisi yazma ve bir taş baskı olan üç nüshanın karşılaştırılması yapılarak farkları dipnotlarda gösterildi. Ayrıca metnin daha anlaşılır bir hâl alması ve araştırmacılara kolaylık sağlaması amacıyla büyük çoğunluğu Osmanlı Türkçesi’yle yazılan eser, latin harfleriyle yazılarak bu eserin

transkripsiyonlu bir metni oluşturuldu. Eserin Arapça olan kısımları ise latinize edilmeden bulunduğu şekliyle aktarıldı.

4. Müellif Döneminde Osmanlı

XIX. Yüzyılda yaşamış olan el-Yalvâcî'yi en doğru şekilde tanıtmak ve eserlerini daha iyi analiz yapabilmek için bu dönemin siyasî, idarî, sosyal ve ilmî durumunu genel özellikleriyle incelemenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda müellifin yaşadığı dönemdeki padişahlar, devirlerine göre işlenecektir.

4.1. II. Mahmud Dönemi

II. Mahmud, Osmanlı İmparatorluğu'nun en karışık dönemlerinden birinde tahta çıktı ve bu karışıklık iktidarı boyunca sürdü. Sırp, Mora ve Yunan isyanı ile bağlantılı olarak Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanması ve bunların beraberinde getirdiği politik sıkıntılar, imparatorluğun bünyesinde en çok sorun yaratan olaylar oldu. Vahhâbîler ve Ayanların başkaldırıları ile Yeniçerilerin isyanları, giderek artan birçok karmaşık sorunu beraberinde getirdi.⁴

Buna rağmen II. Mahmud, iç isyanlar ve savaşlarla sarsılan devletin dağılıp parçalanmaması için birçok alanda reform hareketleri başlatmıştı. Devlet müesseseleri ve saray teşrifatı modernleşti. Kılık kıyafet, mûsikî ve sanat alanında Avrupa örnek alınmaya başlandı.⁵ Askerî alanda yeni bir orduya ihtiyaç olduğunu düşünen II. Mahmud, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp modern bir ordu olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'yi kurdu. Diğer taraftan askerî tıbbiye ve harbiye mekteplerini kurdu ve yeni silahların kullanımını öğrenmeleri için Avrupa'ya öğrenci gönderdi.

Bu dönemde medreselerin yanında modern eğitim kurumu olarak Rüştîye ve İdadiler açıldı. İstanbul'da ilköğretim zorunlu hale getirildi. 1831'de "Takvim-i Vekâyi" adında gazete yayımlandı. Osmanlı Devleti'nin temel eğitim kurumu olan

⁴ Hüseyin Sarı, "II. Mahmut Dönemi'nin Askerî Faaliyetlerine Mudurnu Kazası'nın Katkıları", **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 1996, Cilt:18, Sayı:29, s. 155.

⁵ Abdulkadir Özcan, "II: Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1995, Sayı:10, ss. 13-39.

medreselerin yanında devlet memurlarının yetiştirilmesi amacıyla “Enderun” yerine “Mekteb-i Maarif-i Adliye” kuruldu.⁶

4.2. Abdülmecid Dönemi

Sultan Abdülmecid henüz 17 yaşında iken babasının vefatı üzerine 1 Temmuz 1839’da tahta çıktı. Bu dönemde, devletin istikbalini tehdit eden Mısır sorunu, kritik bir hâl almış durumdaydı. Devlet adamları arasındaki rekabet ve anlaşmazlıklar bu sorunun tam anlamıyla halledilmesini zora sokmaktaydı.

İlerleyen süreçte Mısır meselesinin çözülmesinin ardından, 13 Temmuz 1841’de Osmanlı, İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya ve Prusya devletleri Londra’da tekrar bir araya gelerek, devletin geleceğini çıkmaza sürükleyecek olan Londra Boğazlar Antlaşması’nı imzaladılar. Bu süreçte Avrupa’nın da baskısıyla birtakım hukukî ve idarî düzenlemeler içeren Tanzimat Fermanı 1839’da, Islahat Fermanı da 1856 yılında ilan edildi.

Ayrıca bu devirde farklı alanlarda birçok yenilik ve düzenlemeden de söz edilebilir. 1840’ta iltizam kaldırıldı. Ticaret mahkemeleri kuruldu. Maliye ıslah edildi. Damga pulu ihdas edildi. Tersane ve donanma batı tarzına göre ıslah edildi.

Eğitim alanında da önemli adımlar atıldı. Devrin bütün aydınlarının görev aldığı Meclis-i Maarif-i Umûmiye’nin hazırladığı kanuna göre ilköğretim zorunlu olacak, ilk ve ortaöğretimde para alınmayacak, bir de Dârü’l-Fünûn kurulacaktı. Buna bağlı olarak idari işlerin yürütülmesi için 1847 Mekâtib-i Umumiyye Nezareti kuruldu. Yine aynı yıl Dârü’l-Muallimîn adıyla ilk öğretmen okulu açıldı. 1858’de İstanbul’da ilk Kız Rüştîyesi açıldı.⁷

Sultan Abdülmecid Han devrinde ilk defa Osmanlı lirası adıyla altın para ve ardından tedavüldeki değerli metallerden yapılan paraları temsilen 1840’ta “Kâime-i Nakdiye-i Mutebere” yani para yerine geçen kâğıt basılmış ve bunlar kısaca “kâime” olarak isimlendirilmiştir.⁸ Ekonomi alanındaki yeniliklerden sayılan kâimelerin kullanılmaya başlanması, ekonomik bir çöküntünün var olduğunun göstergesidir.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Güler Eren (Ed.), “II. Mahmud”, **Osmanlı Hanedanı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, Cilt:12, ss. 214-220.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Eren (Ed.), “**Abdülmejid**”, Cilt:12, ss. 221-225.

⁸ Ömer Açıkgöz, “Osmanlı Para Politikasında Reform Çabaları”, **ZKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi**, Zonguldak, 2010, Cilt:6, Sayı:12, s. 376; Elem Paylanbay, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mali Bunalımı

4.3. Abdülaziz Dönemi

Sultan Abdülaziz, 25 Haziran 1861’de 31 yaşında tahta çıkmıştır. Abdülaziz’in tahta çıktığı dönemde ülkenin siyasî ve ekonomik durumu tam bir karışıklık içinde bilinmeze doğru sürüklenmekteydi. Bu dönemin en önemli siyasî olayları Karadağ isyanı, Sırp isyanı ve Girit isyanı olmuştur. Tüm bu olumsuz gelişmelerin ardından ekonomik sıkıntılar baş göstermiş ve 1861 yılı sonlarında Osmanlı kâğıt parası olan kâimeler büyük oranda değer kaybederek piyasada kabul edilmemeye başlanmıştı.

Abdülmecid döneminde başlayan yenilik hareketleri Abdülaziz döneminde de sürdürüldü. Yeni bir vilayet teşkilatlanmasına geçildi. Kadılık kurumu daha sıkı denetim altına alınarak 1862 yılı içerisinde Dîvan-ı Muhâsebât, 1868 yılında da Şûra’yı Devlet ve Dîvan-ı Ahkâm-ı Adliye kuruldu (Sayıştay, Danıştay ve Yargıtay). Ayrıca eğitim, ulaşım ve bankacılık alanlarında çeşitli düzenlemeler yapıldı. Yabancılar ülkede mülk edinme hakkı verilmesiyle birlikte onlara yeterli kaynak sağlamak ve çiftçileri birtakım kredilerle desteklemek amacıyla “Memleket Sandıkları” yanında 1863 yılında Osmanlı Bankası da kurulmuştur. Hukukî alanda ise Nizamiye Mahkemeleri kurulmuştur. Eğitim ve öğretim alanına da ağırlık veren bu padişah döneminde, 1862 yılında Mekteb-i Mahrec-i Aklâm adlı bir meslek okulu hizmete açılmıştır. Denizcilik alanında da yenilikler yapılarak güçlü bir donanma kurulmuştur. Abdülaziz döneminde bayındırlık faaliyetleri de hızlanmış ve 1000 km’ye yakın demiryolu inşa edilmiştir.

Osmanlı’da Abdülaziz döneminde Batı’yla iyi ilişkiler kurulmasına özellikle dikkat edildiği gözlemlenmiştir. Tanzimat Fermanı ile Osmanlı’nın girdiği Batılılaşma süreci bu dönemde de devam etti. Sultan Abdülaziz, ordusunun başında olmaksızın, sadece seyahat ve ikili ilişkiler kurmak amacıyla Avrupa’yı ziyaret eden ilk ve son Osmanlı padişahı olmuştur.⁹

ve Çözüm Aracı Olarak Kaime Uygulaması”, T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni, Balıkesir, 2007, Sayı:1, ss. 50-62.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: : Eren (Ed.), “Abdülaziz”, Cilt:12, ss. 226-229; Nihat Karaer, “Abdülaziz”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2005, Cilt:24, Sayı:37, ss. 313-326.

4.4. II. Abdülhamid Dönemi

II. Abdülhamid dönemi Osmanlı Devleti'nin hayatta kalma mücadelesi verdiği bir devredir. Bu dönemde başta padişah olmak üzere devlet adamları ve aydınlar devletin çöküşünü durdurmak için çeşitli çözüm yolları aramışlardır. II. Abdülhamid de onlardan düşüncelerini “lâyiha”¹⁰ raporlarıyla kendisine takdim etmelerini istemiştir.

Bu dönem, Osmanlı Devleti'ni dağılmaktan kurtarıp yeniden ayağa kaldırmak için hem ülke içinde hem de ülke dışında birçok hamlenin yapıldığı bir zaman dilimidir. Bu dönem aynı zamanda Tanzimat ile başlayan devlet kurumlarının ve politikalarının yenilenmesi yönündeki çabaların yoğunlaştığı bir süreçtir.

Osmanlı Devleti'nde başta maliye alanında olmak üzere her alanda bozuklukların arttığı ve yozlaşmanın olduğu bir dönemde tahta çıkan II. Abdülhamid, 93 Harbi ile beraber devletin yıkılma tehlikesinin eşiğine geldiğini görmüş ve bu tehlikeyi bertaraf etmek için birçok problemle baş etmek zorunda kalmıştır.¹¹

II. Abdülhamid, anayasal bir düzen kurma çabasıyla 1877'de ilk parlamento özelliği taşıyan Meclis-i Mebusan'ı açtı. Sultan Abdülhamid, 1878 yılında Berlin Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşma sonucunda Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını kazandı. Ayrıca Bulgaristan Prensiği kuruldu.

Bu devirde eğitim alanında da adımlar atıldı. İbtidaîlerin ve Rüştîye mekteplerinin sayısı artırıldı. Bunlara ek olarak, Hukuk, Mülkiye, Sivil Mühendis, Sanayi-i Nefise, Ticaret, Orman, Maden ve Ziraat Mektebi gibi birçok okul açıldı.

II. Abdülhamid ulaştırma ve haberleşme alanında da önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Tahta çıktığında, ulaşım için yetersiz kalan olan demiryollarını Hicaz'a kadar uzatmış, Mekke-Medine ile Pasin arasında demiryolu bağlantısını sağlamıştır.

¹⁰ Osmanlı bürokrasisinde rapor veya taslak türü belgeye verilen ad. Bkz: Mübahat S. Kütükoğlu, “Lâyiha”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2003, Cilt:27, Sayfa:117.

¹¹ Mustafa Oğuz, “Romanya Sefirinin Osmanlı Devlet Nizamı Hakkında II. Abdülhamid'e Takdim Ettiği Lâyihası”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2010, Sayı:26, ss.79-80.

İttihat ve Terakki yanlısı bazı subayların ayaklanması sonucunda Abdülhamid, 24 Temmuz 1908'de anayasayı yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı ve II. Meşrutiyeti ilan etti. Fakat 1909'da İstanbul'da meydana gelen 31 Mart Ayaklanmasının ardından tahttan indirildi.¹²

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz: : Eren (Ed.), “**II. Abdülhamid**”, Cilt:12, ss. 223-238.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBRÂHİM B. MUHAMMED el-YALVÂCÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.İBRÂHİM B. MUHAMMED el-YALVÂCÎ'NİN HAYATI

1.1.1. Adı, Nisbesi ve Lakabı

Eserlerinde İbrâhîm b. Muḥammed¹³, bazı kaynaklarda İbrâhîm b. Abdullah¹⁴ adıyla anılmaktadır. Müellif, memleketi Isparta'ya bağlı Yalvaç kazasından dolayı Yalvâcî nisbesiyle, meşhur eseri¹⁵ sebebiyle de “İḥbâr bi'İllezî”¹⁶ lakabıyla tanınır.

1.1.2. Doğum Yeri

İbrâhîm b. Muḥammed el-Yalvâcî, 1225/1810 tarihinde¹⁷ Yalvaç kazasının Hisarardı Köyü'nde doğmuştur. Yalvaç, o dönemde Konya Eyaleti'ne bağlı Hamid Sancağı kazalarından biriydi.¹⁸ Sultan Abdülaziz döneminde ülkede teşkil-i vilayet uygulaması sonucunda Isparta, Konya vilayetinden ayrılarak yeni bir sancak haline getirilirken, Yalvaç'ın Konya'ya bağlılığı devam etmiştir. 1877 vilayet salnamesine göre Yalvaç, hane sayısına göre Isparta ve Eğirdir'den sonra üçüncü büyük kaza konumundadır. Yine aynı salnameye göre Isparta'da altı medrese bulunmasına rağmen Yalvaç'ta sekiz medrese bulunmaktaydı. Buradan da anlaşılmaktadır ki Yalvaç, o dönemin önemli ilim merkezlerin başında gelmektedir. İbrâhîm b.

¹³ Eserleri için bkz: Bursalı Mehmet Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, h. 1333, Cilt:1, s. 245.

¹⁴ el-Bağdâdî, **Hedîyyetü'l-Ârifîn**, MEB Yayınları, İstanbul, 1951, Cilt:1 s. 43; Ömer Rızâ Keḥḥâle, **Mu'cemü'l-Müellifîn**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, Cilt:1 s. 41.

¹⁵ Bkz: İsmail Erken, **İbrâhîm b. Muḥammed el-Yalvâcî ve Risâle fî İḥbâr bi-Ellezî (İsm-i Mevsûl)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015.

¹⁶ Durmuş Karaman, **Dünden Bugüne Yalvaç Tarihi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1991, s. 204.

¹⁷ Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 177.

¹⁸ Kamile Gül Faydalı, **10597 Numaralı Temettuat Defterine Göre Yalvaç Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008, s. 36.

Muhammed el-Yalvācī, oğlu Hacı Emin Efendi'yle birlikte Yalvaç'ta bulunan Görgü Bayram Camii'nin yerinde olan medresede ders vermiştir.¹⁹

1.1.3. İlmî Hayatı

el-Yalvācī, ilim tahsiline memleketi Yalvaç'ta başlayarak Karaağaçlı Rüşdü Efendi gibi değerli âlimlerden ders görmüştür. “Aḥbāru veya İḥbār Bi'llezī” olarak da bilinen İbrāhīm b. Muhammed el-Yalvācī'nin basılmış ve basılmamış birçok eseri mevcuttur. Özellikle Arapça alanında, ayrıca ferâiz²⁰ ve fıkıh sahasında çevresinin itibar ettiği bir şahsiyettir. Bunun yanında kasideleri de mevcuttur. Şiirle de ilgilenen el-Yalvācī, üstün bir hatiplik yeteneğine sahiptir.²¹ Henüz talebeyken Fennî Mantık ve Fennî Nahiv'i kaleme almıştır.²² Ayrıca “*el-Mecmū'atü'l-Kübrā mine'l-Ḳaşāidi'l-Fuḥrā*”, “*Uṣūlü'l-Muṣāvere fī Emvāci'l-Muḥāvere*”, “*Ġarāibü'l-İ'lāl ve'l-İṣtikāk 'ale'l-Binā'*”, “*Risāle fī İḥbār Bi'llezī*”, “*el-Ḥāṣiyetü ale Dībāceti'd-Dürri'n-Nācī*” gibi eserleri kaleme almıştır.

1.1.4. Hocaları

Müellif, ders aldığı hocalarının isimlerini yazmış olduğu “*Risāle fī İḥbār Bi'llezī*” adlı eserinde zikretmiştir.

Ahmed Rüşdî Karaağaçî:²³ el-Yalvācī hakkında yapılan araştırmaların birçoğunda, kaynaklarda ismine rastlanılan hocasıdır. Son derece zengin bir ilmî birikime sahip olan Karaağaçî; müderris, şârih, filozof, dilci ve hattat olarak temayüz

¹⁹ Karaman, ss. 92-115.

²⁰ İslâm miras hukukunu inceleyen bilim dalı. Bkz: Ali Bardakoğlu, “Ferâiz”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1995, Cilt: 12, s. 362.

²¹ Mahmut Kıyıcı, **Ispartalı ve Ispartaya'ya Hizmet Etmiş Büyük Adamlar**, Göltaş Kültür Yayınları, Isparta, 1998, s. 55.

²² Nafiz Akgün, “İbrahim Efendi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, Cilt: 4, s. 325.

²³ el-Bağdādî, Cilt:1, s. 186; Bursalı Mehmet Tâhir, Cilt:1, s. 316; Mahmut Kıyıcı, s. 55; Yūsuf İlyân Serkis, **Mu'cemü'l-Maṭbūāti'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arrabe**, Mektebetü's-Şekāfeti'd-Dīniyye, Kâhire, 1919, Cilt:1, s. 933.

etmiş bir şahsiyet olarak 16 eser telif etmiştir.²⁴ Derin âlimlerden bir zât olup Şarki Karaağaçlıdır. Nesep silsilesi İmam Begavîye dayanmaktadır. Nakşibendî tarikatına mensuptur. Önce Hadim Müftüsü Muhammed Emin Efendi'den daha sonra İstanbul'da Üsküdarlı Veli Emin Efendi'den icazet almıştır. Çok sayıda değerli zata icazet vermeye muvaffak olmuştur. Uşak âlimlerinden Ayıntâbî Hacı Ahmed ve Denizlili Hafız Şerif Sarı Keçili Hacı Ahmed Efendiler meşhur talebelerindendir. Birçok risale kaleme alan Karaağacî, Aristo'nun ünlü mantık kitabı "Îsâgûcî"nin şerhi olan "Tuhfetü'r-Rüşdî"yi de yazmıştır. Ahmed Rüşdî Efendi müftülük görevi yaparken 1835 tarihinde vefat ettiği bilinmektedir. Mezarı Karaağaçta "Şeyh Menteşî" kabristanındadır.

Hasan Hüseyin Efendi:²⁵ el-Yalvâcî'nin eserinde bahsettiği Hasan Hüseyin Efendi, mantık ve fûnûn ehli olan bir zâttır. Aynı zamanda dönemin Akşehir Müftüsüdür.

Şehid Ahmed Efendi:²⁶ Hadim'de doğdu. Hadimî oğullarından olan Şehid Ahmed Efendi, ²⁷ Sarı Müftü namıyla ma'ruf Abdullah Efendi'nin²⁸ oğludur. İlk tahsilini Hadim'de yaptıktan sonra, 1808 yılında tahsilini tamamlamak için İstanbul'a gitmiş, 1820 yılına kadar on bir yıl süreyle İstanbul'da kalmıştır. Tahsilini tamamlayıp icazetini aldıktan sonra Konya'ya dönmüştür. Konya'da bulunduğu sırada Ziyâiye, İrfâniye ve Kadızâde medreselerinde müderrislik yapmıştır. Kayınpederinin vefatı üzerine 1827 yılında Konya Müftülüğüne getirilmiştir. Büyük kardeşi Hadim Müftüsü Hacı Mehmet Efendi'nin vefatından sonra Konya Müftülüğünü bırakarak Hadim'de müftü olarak görev yapmaya başlamıştır. Konya'da olduğu gibi burada da talebe yetiştirmeye devam etmiş ve pek çok talebeye icazet vermiştir. Hakkında fetva verdiği bir şahıs tarafından öldürülmesi, Şehid Ahmed Efendi adıyla anılmasına sebep olmuştur. Şehâdeti'nin 1248/1832 senesi olduğu kayıtlıdır. Hadim'de büyük babasının yanında medfündür.

²⁴ Ayrıca adına sempozyum düzenlenmiştir. Bkz: Abbas Pirimoğlu, "Ahmed Rüşdî Karaağacî", 20.09.2012, <http://www.haber32.com.tr/av-abbas-pirimoglu/ahmet-rusd-karaagac-kose-yazisi-1700y.html>, (26.07.2015).

²⁵ Erken, s. 51.

²⁶ Mehmet Ali Uz, "Şehit Ahmet Efendi", **Konya'nın Velileri, Âlimleri ve Hocaları**, <http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/sehit-ahmet-efendi/> (30.07.2015).

²⁷ Bursalı Mehmet Tâhir, Cilt:1, s. 309.

²⁸ Ferhat Koca, "Hâdimî Abdullah", **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1997, Cilt:15 s. 24; Vehbi Tülek, "Konyalı Âlim Abdullah Hâdimî", **Türkiye Gazetesi**, 28.07.2015, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/vehbi-tulek/587281.aspx>, (30.07.2015).

Ayıntâbî Ahmed Efendi: Uşak'ta bulunan Necatiye Medresesi müderrisidir.²⁹ el-Yalvâcî'nin de hocası olan Ahmed Rüşdî Karaağacı'nın talebelerindendir. Ahmed Efendi'nin ders verdiği bu medresede Dârendeli Hacı Mahmud Kuddîse Sırruhu'l-Azîz Efendi gibi değerli âlimlerin de ders aldığı bilinmektedir.³⁰

1.1.5. Öğrencileri

el-Yalvâcî'nin müderrislik yaptığı İstanbul ve Yalvaç'taki medreselerde birçok öğrenci yetiştirdiği kanaatindeyiz. Fakat bununla birlikte yapılan kaynak taramaları sonucunda ismi öne çıkan yalnızca bir öğrencisine rastlanmıştır.

Hacı Ali Rıza Efendi:³¹ Hacı Ali Rıza Efendi 1246/1830 yılında Yalvaç'ın Salur mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Mehmet Rüştü Efendi, dedesi Hacı Osman Efendi'dir. Hacı Ali Rıza Efendi eğitime memleketinde başlamıştır. Ali Rıza Efendi, küçük yaşta Kur'an-ı Kerimi baştan sona ezberleyerek hafız olup Yalvaç'ta İsa Efendi'den ve İstanbul'da Sultan Abdulaziz'in huzur derslerinde hocalığını yapmış olan Hisarardılı "İhbâr Bi'İlezi" diye maruf İbrâhîm b. Muhammed el-Yalvâcî'den ders almıştır. Ayrıca devrin birçok din bilgininden Kur'an, edebiyat, felsefe, fıkıh derslerini tahsil ederek diploma aldığı bilinmektedir. Daha sonraları hukuk derslerine devam etmiş ve Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerinde hâkim vekilliği ve hâkimlik yapmıştır. Hayatının yarısından fazlasını çeşitli vilayetlerin kaza ve liva hâkimliklerinde geçirmiştir. Hacı Ali Rıza Efendi, son olarak Antalya'dan Çorum'a tayin edilmiştir. Son memuriyeti olan Çorum hâkimliği sırasında 1902 yılında vefat etmiştir. Mezarı da Çorumdaki Şeyhler Kabristanı'ndadır.

²⁹ Erken, s. 16.

³⁰ İsmail Hakkı Altuntaş, "Dârendeli Hacı Mahmud Kuddîse Sırruhu'l-Azîz Efendi", 17.03.2015, <http://ismailhakkialtuntas.com/2010/03/17/gavs-ul-azam-ihramcizade-ismail-hakki-toprak-sivasi-pirleri-ve-seyhleri-hakkinda-bilgiler/>, (01.08.2015); Musa Tektaş, "Meşihat Arşivinden Belgelerle Dârendeli Hacı Mahmut Efendi", 11.01.2011, http://www.darendehaber.com/artikel.php?artikel_id=203, (01.08.2015).

³¹ A. Turabi Tütüncü, "Yalvaçlı Hacı Ali Rıza Efendi", **Türk Kütüphaneciliği Dergisi**, Ankara, 1971, Cilt:20, Sayı:1, ss. 18-30; Yalvaç Hacı Ali Rıza Efendi Halk Kütüphanesi, "Hacı Ali Rıza Efendi'nin Hayatı (1824-1902)", <http://www.yalvacutup.gov.tr/TR,84136/haci-ali-riza-efendinin-hayati1824-1902.html>, (30.07.2015); Yalvaç Belediyesi, "Hacı Ali Rıza Efendi", **Yalvaç'ın Yetiştirdikleri**, <http://yalvac.bel.tr/index.php?sayfa=yetisyalvac>, (30.07.2015).

Hacı Ali Rıza Efendi, Yalvaç'tan Çorum'a giderken kitaplarının birçoğunu memleketinde bırakmıştır. 1891-1892 yıllarında Yalvaç Devlet Han Camii bitişiğindeki ahşap bir yapı olan “Muvakkithâne”ye³² birçoğu yazma olan yaklaşık 651 eseri yerleştirmiş ve burada bir kütüphane kurulmasını talep etmiştir. Masrafları ve mefruşatını da kendisinin karşılayacağını beyan etmiştir. Kütüphane sorumluluğu ve diğer işler için Sofu Hoca ismiyle ma'ruf Mustafa Efendi'yi ücreti karşılığında burada görevlendirmiştir. Kütüphanede Ali Rıza Efendi'ye ait olduğu belirtilen “*Kenz'ül-Künûz, Yalvaç, h. 1312; Kāşifu'l-Ġumûm mine'l-Ulûm, Alaiye, h. 1291*” gibi birçok kıymetli eseri mevcuttur. Günümüzde modernize edilerek geliştirilen bu kütüphane, yaklaşık elli bin eserle Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı “Yalvaç Hacı Ali Rıza Efendi İlçe Halk Kütüphanesi” adıyla hizmet vermektedir.

1.1.6. Müderrislik Görevleri

el-Yalvācī, hicrî 1264-1271 tarihleri arasında huzur derslerinde³³ muhâtap³⁴ sıfatıyla hazır bulunmuştur.³⁵ Ayrıca dönemin padişahı olan Sultan Abdülaziz'in hocalığını da yapmıştır.³⁶ 1 Nisan 1275 tarihinden itibaren devlet hizmetine dâhil olmuş ve tarîk maaşına³⁷ nail olmuştur.³⁸ Görev yaptığı dönemler ve müderrislik dereceleri aşağıda sıralanmıştır:³⁹

- a) 23 Cemâziyel-âhar 1261: İbtidâ-i Hâriç Medrese Müderrisliği
- b) 21 Cemâziyel-evvel 1268: İbtidâ-i Dâhil Medrese Müderrisliği

³² Muvakkit namaz vakitlerinin belirlenmesinde kullanılan çeşitli saatleri düzenleyen, bunların ayarlarına ve tamirlerine bakan kişi olup, Muvakkithâne de onların faaliyet gösterdiği yerdir. Bkz: Salim Ayduz, “Muvakkithâne”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2006, Cilt:31, s. 413.

³³ Osmanlı Devleti'nde, Ramazan ayının ilk gününden başlayıp, en az sekiz oturum süren, Sarayda Sultan'ın huzurunda dönemin tanınmış âlimleri tarafından yapılan Kur'an-ı Kerim tefsir derslerine "Huzûr-ı Hümayûn Dersleri" de denilmektedir. Bkz: Mehmet İpşirli, “Huzur Dersleri”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1998, Cilt: 18, ss. 441- 444.

³⁴ Huzur derslerinde dersi takrir eden âlime “mukarrir”, müzâkereci durumunda olan âlimlere önceleri “tâlîp”, daha sonra “muhâtap” denilmiştir. Bkz: İpşirli, Cilt: 18, ss. 441- 444.

³⁵ Ebu'l-Ulâ Mardin, **Huzur Dersleri**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1931, s. 137, s. 316.

³⁶ Tütüncü, Cilt:20, Sayı:1 s. 22.

³⁷ Osmanlılar'da devlet memurlarına hizmette bulundukları sürece maaşlarına ilâveten, görevden ayrıldıktan sonra ise bir nevi emekli maaşı olarak tahsis edilen gelir için kullanılan terime “Arpalık” denilirdi. III. Selim döneminde çıkarılan bir fermanla arpalık usulü ıslah edilmeye çalışılmış, ilmiye mensuplarına “arpalık maaşı” yerine “tarik maaşı” ve “rütbe maaşı” adıyla maaş verilmeye başlanmıştır. Bkz: Cahit Baltacı, “Arpalık”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1991, Cilt:3 ss. 392 - 393.

³⁸ Albayrak, s. 177.

³⁹ Albayrak, s. 178.

- c) 17 Zilhicce 1270: Hareket-i Dâhil Medrese Müderrisliği
- d) 3 Safer 1274: Musılâ-i Sahn Medrese Müderrisliği
- e) 15 Şevval 1281: İbtidâ-i Altmışlı Medrese Müderrisliği
- f) 7 Şevval 1281: Hareket-i Altmışlı Medrese Müderrisliği
- g) 3 Şevval 1283: Musıla-i Süleymaniye Medrese Müderrisliği
- h) 23 Receb 1285: Hamise-i Süleymaniye Medrese Müderrisliği
- i) 19 Teşrînil-evvel 1291: Sofya Mevleviyeti⁴⁰

el-Yalvâcî'nin Sultan Abdülaziz'in huzurundayken hemşerisi Hüseyin Avni Paşa ile bilinmeyen bir nedenden dolayı arası açılmış ve Harem-i Şerîf'in tamir gerektiren kısımlarını imar bahanesiyle oraya gönderilmiştir. Burada bulunduğu süre içinde kesilen kurbanların açıkta kalıp bozulmalarını önlemek amacıyla kuyular kazdırmıştır.⁴¹ Daha sonra birtakım sorunları padişaha iletmek için hicrî 1270'de İstanbul'a dönmüştür. Dönemin padişahı Abdülmecid'le iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve kendisine bazı kitaplar hediye etmiştir. Karşılığında padişah tarafından çeşitli meblağlarla ödüllendirilmiştir. Bilinmeyen bir nedenle kendisine İstanbul'a girme yasağı konulmuş olsa da kendisini padişaha affettirmeyi başarmıştır. Hayatının son dönemlerinde köyünde bir medrese inşa etmek için çaba sarf ettiği ve bunu maddi sıkıntılara rağmen gerçekleştirdiği bilinmektedir. el-Yalvâcî, Hisarardı Köyü'ndeki yaptırdığı bu medresede bir süre müderrislik de yapmıştır.⁴²

1.1.7. Vefatı

İẖbār Bi'lleẓî olarak tanınan ve Osmanlı ulemasından olan el-Yalvâcî'nin 16 Nisan 1293/1876 tarihinde vefat ettiği kayıtlıdır.⁴³ Hisarardı Köyü'nde yaptırmış olduğu medresenin camii şerif avlusuna defnedilmiştir. Mezarı ve mezar taşı halen Hisarardı Köyü Camii avlusunda metal muhafaza ile koruma altındadır.⁴⁴ Etrafı

⁴⁰ Osmanlı ilmiye teşkilatında yüksek dereceli kadılık için kullanılan terim. Bkz: Fahri Unan, "Mevleviyet", **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2004, Cilt:29, s. 467.

⁴¹ Karaman, s. 204.

⁴² Erken, s. 18.

⁴³ el-Bağdādî, Cilt:1, s. 43; Kehhâle, Cilt:1, s. 41; Bursalı Mehmet Tâhir, Cilt:1 s. 244; Kıyıcı, s. 55; Karaman, s. 204.

⁴⁴ Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17.04.2013 Tarih 1647 sayılı Kararı gereğince Hisarardı Köyü'nün Masır mahallesinde bulunan mezarlık koruma alınmıştır. Bkz:

yeşillik ağaçlarla kaplı bu mezar günümüzde yöre halkı tarafından ziyaret ve adak yeri kabul edilip buraya her türlü dilek ve murat için gelinmektedir.⁴⁵

el-Yalvācī'nin mezar kitabesinde şöyle yazmaktadır:⁴⁶

Sene fī 1294	سنة في 1294
Oğundı (İrci'î) emri göründi 'ākıbet-i firķat	اوغوندى (ارجعي) ⁴⁷ امرى كورندى عاقبت فرقت
Bitüp enfās-ı ma'dūde tükendi dāne-i kısmet	بيتوب انفاس معدودة توكندى دانهء قسمت
Zehî ḥaşr-ı ḥayāt itmiş idi teds̄is ü te'līfe	زهى حصر حيات ايتمش ايدى تدريس وتأليفه
Fedâ kıldı vücūh-ı berre cism ü cānını elbet	فدا قيلدى وجوه بره جسم و جانينى البت
Ḥusūsan ḥādimi oldı şerefle ravza-i pākīñ	خصوصا خادمى اولدى شرفله روضهء پاكك
Ne büşrā eyledi me'mūr anıñ tezyīnine devlet	نه بشرى ايلدى مأمور انك تزيينه دولت
Sezā olsun şefā'at Ḥazret-i Faḥr-i Risāletden	سزا اولسن شفاعت حضرت فخر رسالتدن
Cenāb-ı Kibriyā kılsun ğarķ-i ğırķa-i cennet	جناب كبريا قلسون غريق غرقهء جنت
İbrāhīm b. Muḥammed Yalvācī	ابراهيم بن محمد يلواجي

Kültür ve Turizm Bakanlığı, “Masır Mezarlığı”, Isparta Kültür Envanteri, <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/isparta/kulturenvanteri/masir-mezarligi>, (29.07.2015).

⁴⁵ Yasin Erdenk, **Isparta Yöresi Ziyaret ve Adak Yerleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2001, s. 167.

⁴⁶ Bkz: Aydem Yayıncılık, **İbrahim Efendi (Yalvâcî)**, 04.02.2008, <http://www.aydemdil.com/content/view/57/107/lang.tr/>, (29.07.2015).

⁴⁷ Fecr Suresi, 28/89.

1.2. İBRÂHİM B. MUḤAMMED el-YALVÂCÎ'NİN ESERLERİ

1.2.1. Risâle fî İhbâr Bi'llezî

el-Yalvâcî bu eserde, isminden de anlaşılacağı üzere ism-i mevsûl olan (الَّذِي) “Ellezî”nin elif lam ile ihbâr konusunu işlemiş ve cümle içindeki kullanım farklılıkları hakkında konuya dair birçok örnek vermiştir.⁴⁸ Ayrıca kendi lakabı olan “İhbâr bi'llezî”yi bu meşhur eserini telifi hasebiyle almıştır. Yedi bölümden oluşan bu risalesinin başlangıcında, ilim öğrendiği hocalarından da bahsetmiştir. Bu eserin çeşitli kütüphanelerde muhtelif nüshaları mevcuttur.⁴⁹

1.2.2. el-Hâşiyetü ale Dîbâceti'd-Dürri'n-Nâcî

İbrâhîm b. Muḥammed el-Yalvâcî'nin, “ed-Dürri'n-Nâcî ale Metni Îsâgûcî” adlı eser için yazmış olduğu bir haşiyedir. Seyyid Ömer Feyzi b. Sâlih Tokâdî'nin yazmış olduğu bir mantık kitabı olan bu eser, adından da anlaşılacağı üzere “Îsâgûcî” isimli eser hakkında Arapça olarak yazılmıştır.⁵⁰ Îsâgûcî ise, Esîrüddin el-Ebherî'ye ait mantık kitabının adıdır. İslam düşünce geleneğinde mantık öğretiminde “Îsâgûcî” ve onun üzerine yazılan şerhler önemli bir yere sahiptir.⁵¹ Bu kitap, Osmanlı döneminde mantık öğretiminde esas alınan önemli eserlerden biri olmuştur.⁵²

⁴⁸ Bu esere dair ayrıntılı bilgi için bkz: Erken, ss. 22-48.

⁴⁹ Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 5943/1; Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu, 12855/YZ1007, 297,1; Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi Koleksiyonu, 001310; Süleymaniye Kütüphanesi, Rüstem Paşa Koleksiyonu, 000178; Ankara Milli Kütüphane, 06 Mil EHT A1 1353.

⁵⁰ Kamil Kömürcü, “Mantıkçı Ömer Feyzi Tokadî ve Dürri'n-Nâcî İsimli Eseri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, 2013, Cilt: XVII, Sayı:2, ss. 185-193.

⁵¹ Abdülkuddüs Bingöl, “Esîrüddin el-Ebherî”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1994, Cilt:10, ss. 75-76.

⁵² Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 42 Kon 3000/15; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 841/2; Ankara Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 256671; Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2072/1.

1.2.3. Uşûlü'l-Muşāvere fî Emvāci'l-Muḥāvere

Müellifin hayatından bahseden kaynaklarda ⁵³ ismen geçmesine rağmen yapılan kütüphane katalog taramalarında bu esere ait bir nüshaya ulaşılamadı.

1.2.4. el-Mecmū'atü'l-Kübrā mine'l-Ḳaşāidi'l-Fuḥrā

Bu eserin ilk ana bölümü olan Risāle-i Havvās'da; Fazâilü'l-Muzariyye, el-Fazîletü'l-Uhrâ li'l-Muzariyye gibi alt başlıklar işlenmiştir. İkinci ana bölüm olan el-Mecmū'a ise; Kasîdetü'l-Bürde, Kasîde-i Muhammediyye, Kasîde-i Hasan ve Hüseyin ve Kasîde-i İmâm-ı Azam gibi birçok kasideden meydana gelen bölümlerden oluşmaktadır.⁵⁴

1.2.5. Ġarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'

el-Yalvācî, eserin ilk bölümünde Arapçada Sarf ilminin konularından olan “İ'lāl”ın az rastlanan kâide örneklerinden, ikinci bölümde ise Emsile-i Muhtelif Şerhi'ni oluşturan kelimelerin türetilmesinden bahsetmektedir. Tezin konusu olan bu eser, daha ayrıntılı olarak bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

⁵³ el-Bağdādî, Cilt:1 s. 43; Keḥḥāle, Cilt:1 s. 41; Bursalı Mehmet Tâhir, Cilt:1, s. 245.

⁵⁴ İbrāhîm b. Muḥammed el-Yalvācî, “el-Mecmū'atü'l-Kübrā mine'l-Ḳaşāidi'l-Fuḥrā”, Mahmutbey Matbaası, İstanbul, 1317.

İKİNCİ BÖLÜM

ĞARĀİBÜ'L-İ'LĀL VE'L-İŞTİKĀK 'ALE'L-BİNĀ'

2.1. ESERİN ADI VE MÜELLİFE NİSBETİ

Eserin ismine, yazma ve taş baskı olan kaynaklarda iki farklı şekilde rastlandı: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 1319 no'lu yazma nüshada “Ğarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'”; Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Salonu, 0129003 no'lu taş baskı nüshada “Ğarāibü'l-İ'lāl”; Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu, 576 no'lu taş baskı nüshada “Ğarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'”; olarak geçmekteyken; Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Koleksiyonu, 021749 numarada kayıtlı taş baskı nüshada “Ğarāibü'l-İ'lāl” şeklinde geçmektedir.

Müellifi tanıtan kitaplarda ve gerekse genel biyografi kitaplarında yaygın olarak “Ğarāibü'l-İ'lāl”⁵⁵ şeklinde geçmektedir. Eser, el-Yalvācī tarafından İstanbul'daki Şehzade Medresesi'nde hicrî 1262 yılında yazılmıştır.⁵⁶

2.2. ESERİN NÜSHALARI

el-Yalvācī'nin “Ğarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'” adlı eseri, ulaşılan nüshalarda, “Şerhu'l-Emsileti'l-Muhtelifeti 'ale'l-İcāz” bölümüyle birlikte yer almaktadır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 1319 numarada kayıtlı yazma nüshadır. Kütüphaneden nüshanın pdf formatlı taranmış metni temin edildi. Eserin kendisi bizzat görülmedi. Nüsha Emsile Şerhi'yle beraber 13 varak ve her sayfa 24 satırdan oluşmaktadır. Bu, tahkikte esas alınan nüshadır.

2. Ankara Milli Kütüphane, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 26 Hk 1050/4 numarada kayıtlı yazma nüshadır. Kütüphaneden nüshanın pdf formatlı

⁵⁵ Bursalı Mehmet Tâhir, Cilt:1, s. 245; el-Bağdādī, Cilt:1 s. 43; Keḥḥāle, Cilt:1 s. 41; Akgün, Cilt:4, s. 325.

⁵⁶ İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī, Ğarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā', Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1267, s. 32.

taranmış metni temin edildi. Bu nüshada diğerlerine göre eksik sayfa ve bölüm vardır. Nüsha 12 varak ve her sayfa 16-21 satırdan oluşmaktadır. Nüshanın son kısmı eksik ve Emsile Şerhi bölümü de yer almamaktadır.

3. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 15 Hk 1586/6 numaralı kayıta, nüshanın 2 varaktan oluştuğu tespit edildi. Fakat kütüphaneden bu esere ulaşamadığı bilgisi alındı.

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu, 576 numarada kayıtlı taş baskı nüshadır. Kütüphaneden nüshanın pdf formatlı taranmış metni temin edildi. Nüsha Emsile Şerhi'yle beraber 32 sayfa ve her sayfa 25 satırdan oluşmaktadır. İstanbul Âmire Matbaasında 1267 yılında basımı yapılmıştır.

5. Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Salonu Bölümü, 0129003 numarada kayıtlı taş baskı nüshadır. Kütüphaneden nüshanın pdf formatlı taranmış metni temin edildi. Nüsha Emsile Şerhi'yle beraber 31 sayfa ve her sayfa 23 satırdan oluşmaktadır. İstanbul Mekteb-i Sanayi Matbaasında 1287 yılında basımı yapılmıştır.

6. Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Salonu Bölümü, 0129004 numarada kayıtlı nüshadır. Kütüphaneden nüshanın pdf formatlı taranmış metni temin edildi. Nüsha Emsile Şerhi'yle beraber 32 sayfa ve her sayfa 23 satırdan oluşmaktadır. İbrahim Nureddin tarafından 1278 yılında istinsah edilmiştir.

7. Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Salonu Bölümü, 0129005 numarada kayıtlı taş baskı nüshadır. Kütüphaneden nüshanın pdf formatlı taranmış metni temin edildi. Nüsha Emsile Şerhi'yle beraber 25 sayfa ve her sayfa 27 satırdan oluşmaktadır. İstanbul Mekteb-i Sanayi Matbaasında 1287 yılında basımı yapılmıştır.

8. Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Salonu Bölümü, 0111073 numarada kayıtlı taş baskı nüshadır. Kütüphaneden nüshanın pdf formatlı taranmış metni temin edildi. Nüsha Emsile Şerhi'yle beraber 32 sayfa ve her sayfa 25 satırdan oluşmaktadır. İstanbul Âmire Matbaasında 1267 yılında basımı yapılmıştır.

9. Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Koleksiyonu, 021749 numarada kayıtlı taş baskı nüshadır. Kütüphaneden nüshanın pdf formatlı taranmış

metni temin edildi. Nüsha Emsile Şerhi'yle beraber 32 sayfa ve her sayfa 23 satırdan oluşmaktadır.

2.3. ESERİN MUHTEVASI

İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī, eserine Yüce Allah'a hamdū sena, Peygamber Efendimize ve Ashabına salāt ve selam ile başlamıştır. Eser iki bölüm halinde düzenlenmiştir. İlk bölümde eserin konusu olan “İ'lâl ve İştikâk”ın anlaşılması zor olan bazı muğlâk kısımlarını açıklayacağını belirten müellif, bu konuyu kıymetli hocalarından duyduğu şekliyle anlatacağını izhar etmiştir. Eserin bazı kısımlarını Arapça, birçok kısmını da Osmanlı Türkçesi'yle kaleme almıştır.

İkinci bölüme de hamdele ve salveyle başlayan el-Yalvācī, Emsile-i Muhtelif'e'yi oluşturan kelimelerin iştikâkını yani türetilme şeklini ele almıştır. Konunun girişinde yaptığı açıklamada sarf ilmini öğrenmek isteyen bir kimsenin, kelimelerin manalarını anlayarak “İştikâk” konusuyla beraber “İ'lâl ve İdgâm” mevzusunu da iyi bilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Bu bağlamda sarf ilminin konusu olan “İ'lâl, İdgâm ve İştikâk” mevzularının kâidelerinin kısaca açıklanması faydalı olacaktır.

2.3.1. İ'lâl, İdgâm ve İştikâk

İ'lâl:⁵⁷ Kelime içinde illet harfinin düşmesi veya bir illet harfini başka bir illet harfine dönüştürmek ya da harfin harekesinin atılarak sakinleştirilmesidir. İ'lâl üç yolla olur:

a) Kalb: İ'lâl kurallarından biri olan kalb, illet harflerinin birtakım kurallara göre birbirine çevrilmesine denir.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Raḍī el-Esterābādī, **Şerḥ-i Şāfiyeti İbni'l-Ḥacīb**, Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, Cilt:3 ss. 66-70; Mehmet Maksudoğlu, **Arapça Dilbilgisi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, ss. 109-114; Ahmet Yaşar, **Arapça'nın Temel Kuralları (Sarf-Nahiv)**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1996, ss. 85-87; Rācī el-Esmer, **el-Mu'cemü'l-Mufaşşal fī Ulūmi'l-Luġa**, Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, ss. 144-148; Eymen Emīn, **eş-Şarfu'l-Kāfī**, Dāru't-Tevfīkiyyeti li't-Türas , Kāhire, 2010, ss. 387-396; Hasan Akdağ, **Arap Dili Bilgisi**, Tekin Kitabevi, Konya, 1989, ss. 281-287; Abdü'l-Alīm İbrāhīm, **Teyşiru'l-İ'lâl ve'l-İbdāl**, Mektebetü Ġarīb, Kāhire, 1969, ss. 5-10; Ahmed Muḥtār Ömer, **Mu'cemu'l-Luġati'l-'Arabiyyeti'l-Muāşıra**, Kāhire, 2008, cilt:1, s. 1540.

Örnek: (Aslı: قَوْل) → قَالَ : 'ın 'a çevrilişi

Örnek: (Aslı: بَائِع) → بَاعَ : 'nin 'e çevrilişi

Örnek: (Aslı: تَقْوَى) → تَقْوَى : 'nin 'a çevrilişi

Örnek: (Aslı: مُوزَان) → وَ : 'in 'e çevrilişi

b) Teskin: و ve ي harflerinin bazı durumlarda harekelerinin atılarak sâkin bir hâl alması durumuna denir.

Örnek: (Aslı: يَقُولُ) → يَقُولُ : و harfî ötreli mâ kabli sâkin ise,

Örnek: (Aslı: يَكِيلُ) → يَكِيلُ : ي harfî kesreli mâ kabli sâkin ise,

Örnek: (Aslı: يَدْعُو) → يَدْعُو : و harfî ötreli mâ kabli ötreli ise,

Örnek: (Aslı: يَرْمِي) → يَرْمِي : ي harfî ötreli mâ kabli esreli ise;

i'lâl gerçekleşir ve sâkin birer hâl alırlar.

c) Hazf: İ'lâl kurallarından biri olan hazf, illet harfinin düşmesi, ortadan kalkması demektir.

Örnek: (Aslı: يَبِيعُ) → بَع : Kendinden sonra gelen harf sâkin olur ve kendine benzer bir harften sonra sâkin gelirse,

Örnek: (Aslı: يَدْعُو) → دَع : Nâkıs fiilin sonundaki illet harfî bu fiil meczûm olursa,

Örnek: (Aslı: قَاضِي) → قَاضٍ : Nâkıs kelime belirsiz ve sonunda tenvin olursa; i'lâl gerçekleşir ve illet harfî düşürülür.

İdğâm:⁵⁸ Aynı cinsten iki harf yan yana geldiğinde kolaylık maksadıyla bu iki harf iç içe girerek şeddeli bir harf haline gelir, buna idğâm denir.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Akdağ, ss. 279-280; Maksudoğlu, ss. 107-108; Yaşar, s. 88.

Örnek: (Aslı: مَدَد) → مَد : Art arda gelen iki harekeli harf varsa,

Örnek: (Aslı: مَدُّد) → مَدُّ : Aynı cins iki harften önceki harf sahih sâkin ise,

Örnek: (Aslı: مَادَدَ) → مَاد : İki harf harekeli olup bunlardan önce med harfi bulunursa; gerekli idğâm kâideleri uygulanır.

İştikâk:⁵⁹ Arap Dilinde iştikâk, sözcüklerin aralarındaki mahreç ilişkileri dolayısıyla köklerin birbiriyle ilgisi ve yan anlam olarak sözcüklerin nasıl türetildiğini araştıran bilim dalıdır. Bu konuda çalışma yapan Arap Dili âlimleri iştikâkı üç bölüm altında incelemişlerdir.

a) İştikâku's-Sağîr: Anlamda ilgi ve kök harflerinin sıralanışında birlik olan iştikâk çeşididir.

Örnek: (Gitti : ذَهَبَ) → (Giden : ذَاهِبٌ)

b) İştikâku'l-Kebîr: İki sözcük arasında kök harfleri ve anlam bakımından ilgi bulunmasına rağmen harflerin sıralanışında farklılık olmasıdır.

Örnek: (Övdü : حَمَدَ) → (Övdü : مَدَحَ)

c) İştikâku'l-Ekber: İki sözcüğün kök harflerinin çoğunda uyumlu olmasıdır. Uymayan harflerin ise mahreçlerinde uygunluk bulunmasıdır.

Örnek: (Karga öttü : نَعَقَ) → (Eşek anırdı : نَهَقَ)

2.3.2. Eserin Birinci Bölüm Muhtevası

el-Yalvâcî, birinci bölüme şu ifadelerle başlamıştır:

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941, Cilt:1, s. 101; Muhammed Muhyiddîn Abdü'l-Hamid, **Dürüsü't-Taşrîf**, Beyrut, 1995, ss. 10-11; İbrahim Usta, "Arapçanın Gelişimindeki Dış ve İç Etkenler", **International Journal of Social Science**, Volume 6, Issue 2, February 2013, p. 942; Kemal Tuzcu, "Araplarda Etimoloji Çalışmaları", **Nüşa Dergisi**, Ankara, 2001, Sayı: 1, ss. 66-69; Ahmed Muhtâr Ömer, Cilt:1, s. 1223.

"اَكْرَمَ" fiilinin "كْرَمَ"den türetildiğini ve if'âl bâbına nakl için evveline bir hemze getirildiğini ifade etmiştir. "فَرَحَ" fiilinin "فَرَحَ"dan türetildiğini ve tef'îl bâbına nakl için fiile, ayne'l-fiili cinsinden sâkin bir "râ" harfî ziyade eylediğini açıklamıştır. "اِنْكَسَرَ" fiilinin sülâsî mücerred olan "كَسَرَ"dan türetilerek infi'âl bâbına nakl edildiğini izah etmiştir. "اجْتَمَعَ" fiilinin "جَمَعَ"dan türetilerek ifti'âl bâbına nakl edildiğini; "اِحْمَرَ" fiilinin "حَمَرَ" dan türetilerek if'ilâl bâbına nakl edildiğini; "تَكَلَّمَ" fiilinin "كَلَّمَ"den türetilerek tefa'ul bâbına nakl edildiğini; "تَبَاعَدَ" fiilinin "بُعَدَ"den türetilerek tefâ'ul bâbına nakl edildiğini; "اِسْتَخْرَجَ" fiilinin "خَرَجَ"den türetilerek istif'âl bâbına nakl edildiğini; "اِعْشَوْشَبَ" fiilinin "عَشَبَ"den türetilerek if'î'âl bâbına nakl edildiğini; "اِحْلَوَّدَ" fiilinin "حَلَدَ"den türetilerek if'ivvâl bâbına nakl edildiğini; "اِحْمَارَ" fiilinin "حَمَرَ"dan türetilerek if'ilâl bâbına nakl edildiğini; "جَهَّوَرَ" fiilinin "جَهَرَ"dan türetilerek fa'vele bâbına nakl edildiğini; "عَثَرَ" fiilinin "عَثَرَ"den türetilerek fa'vele bâbına nakl edildiğini; "حَلَبَ" fiilinin "حَلَبَ"den türetilerek fa'lele bâbına nakl edildiğini; "سَلَقَى" fiilinin "سَلَقَى"dan türetilerek fa'leye bâbına nakl edildiğini izhar etmiştir.

"اِتَّخَذَ" kelimesinin aslının "اَوْتَّخَذَ" olduğunu; "تَدَخَّرَ" fiilinin "دَخَّرَ"den türetildiğini ve başına bir "tâ" harfî getirildiğini; "اِحْرَجَمَ" fiilinin "حَرَجَمَ"den türetilerek if'inlâl bâbına nakl edildiğini; "اِفْشَعَرَ" fiilinin "فَشَعَرَ"dan türetilerek if'illâl bâbına nakl edildiğini; "بَجَلَبَ" fiilinin "جَلَبَ"den türetilerek tefa'lül bâbına nakl edildiğini; "بَجَوَّرَبَ" fiilinin "جَرَبَ"den türetilerek tefav'ul bâbına nakl edildiğini; "تَشَيَّطَنَ" fiilinin "شَطَنَ"den türetilerek tefey'ul bâbına nakl edildiğini; "تَرْهَوَكَ" fiilinin "رَهَكَ"den türetilerek tefa'vül bâbına nakl edildiğini; "تَسَلَّقَى" fiilinin "سَلَقَى"dan türetilerek tefa'liye bâbına nakl

edildiğini; "إِسْلَمَ" fiilinin "قَعَسَ"den türetilerek if' inlâl bâbına nakl edildiğini; "إِسْلَمَ" fiilinin "سَلَقَ" dan türetilerek if' inlâ' bâbına nakl edildiğini açıklamıştır.

Son olarak "لَمْ يَمُدَّ لَمْ يَمُدَّ لَمْ يَمُدَّ" olarak üç farklı biçimde kullanılabilen bu kelimenin "لَمْ يَمُدَّ" kökünden türetildiğini beyan etmiştir.

Birinci bölümün sonunda yer alan ifade şu şekildedir:

تم تسويد هذه الرسالة في قسطنطينية في مدرسة شاهزاده في وقت الضحوة الكبرى من يوم السبت من
اواخر جمادى الآخرة في سنة اثنين وستين ومائين والف* من هجرة من له العز والشرف* الحمد لله أولا وآخرا وظاهرا
او باطنا والصلوة والسلام على محمد الذي كان في يوم القيمة اماما* وعلى آله واصحابه تماما.

2.3.3. Eserin İkinci Bölüm Muhtevası

Müellif, ikinci bölüme şu ifadelerle başlamıştır:

الحمد لله الذى مثل بعض امثلة نعم جنانة ببعض نعم الدنيا تمثيلا* وبجل كمال قدرته بجعل صور العباد
والسنتهم مختلفة تبجيلا* والصلوة والسلام على محمد الذى كمل الله دينه فى الماضى والمستقبل والحال تكميلا*
وعلى آله واصحابه الذى عجلوا فى ائتمار اوامر الله تعالى وانتهاء نواهيهِ تعجيلا.

Emsile, Osmanlı medreselerinde ve günümüzde klasik metotla Arapça öğreten bazı kurumlarda okutulan ve ezberletilen temel eserlerden biridir. Emsile'nin müellifi bilinmemekle birlikte bazı kaynaklarda teberrüken de olsa musannifinin Hz. Ali olduğu ifade edilmektedir.⁶¹

el-Yalvācī, bu bölümde “Emsile-i Muhtelif” olarak bildiğimiz birbirinden farklı yapıda olan 24 kelime kalıbını "نَصَرَ" fiilini temel alarak, “iştikâk” ilmi çerçevesinde izah etmiştir. Bu kelimelerin hangi masdardan ve hangi kalıba uygun olarak türetildiğini ayrı ayrı açıklamıştır. Biz de bu kelimelerin Arapça ve Türkçe manalarını, tahkikli metindeki dipnotlarda belirttik. Ayrıca, eserin bu bölümünü de latinize ettiğimiz için burada, kısaca genel özelliklerinden bahsetmek istedik.

⁶¹ İsmail Durmuş, “Emsile”, **DiA**, İSAM Yayınları, İstanbul, Cilt:11, 1995, ss. 166-167.

Müellife göre “Emsile-i Muhtelif”deki kelimelerin sîğaları 24, manaları ise 26’dır. Çünkü “مَنْصُرٌ” kelimesinin lafzı bir, manası üç çeşittir. Emsile’de geçen kelimeler, fiil ve isim olarak iki gruba ayrılırlar. Bu 24 sîğanın 13’ü fiil, 11’i isimdir. Fiiller de kendi arasında iki ayrı şekilde gruplandırılırlar. 13 fiilin 7’si ihbârî, 6’sı ise inşâîdir. İhbârî⁶² olan fiiller; “لَنْ يَنْصُرَ - لَا يَنْصُرَ - مَا يَنْصُرُ - لَمَّا يَنْصُرُ - لَمْ يَنْصُرَ - يَنْصُرُ - نَصَرَ” inşâî⁶³ olan fiiller; “وَأَنْصُرُ بِهِ - مَا أَنْصُرُهُ - لَا تَنْصُرُ - أَنْصُرُ - لَا يَنْصُرُ - لَيَنْصُرُ” dir.

İhbârî fiillerin üçü “نَصَرَ - لَمْ يَنْصُرُ - لَمَّا يَنْصُرُ” geçmiş zamandan haber verir. Ve bunların biri “مَا يَنْصُرُ” şimdiki zamandan haber verir. Yine bu fiillerin ikisi “لَا يَنْصُرُ - لَنْ يَنْصُرُ” gelecek zamandan haber verir. Biri “يَنْصُرُ” ise şimdiki zaman ve gelecek zamandan haber verir.

Bu saydığımız yedi ihbârî fiilin ikisi “نَصَرَ - يَنْصُرُ” müsbet yani olumlu, beşi ise “لَمْ يَنْصُرُ - لَمَّا يَنْصُرُ - مَا يَنْصُرُ - لَا يَنْصُرُ - لَنْ يَنْصُرُ” menfî yani olumsuz manadadır. İhbârî fiillerin ikisinin “نَصَرَ - لَنْ يَنْصُرُ” sonu meftûh, üçünün “مَا يَنْصُرُ - لَا يَنْصُرُ - لَيَنْصُرُ” sonu madmûm ve ikisinin “لَمْ يَنْصُرُ - لَمَّا يَنْصُرُ” sonu meczûmdur.

İnşâî fiillere gelince, bunların dördü “لَيَنْصُرُ - لَا يَنْصُرُ - أَنْصُرُ - لَا تَنْصُرُ” talebî; ikisi “لَيَنْصُرُ - أَنْصُرُ” bir eylemin yapılmasını talep içindir, diğer ikisi de “لَا يَنْصُرُ - لَا تَنْصُرُ” eylemin yapılmamasını talep içindir. Talebî fiillerin ikisi “لَيَنْصُرُ - لَا يَنْصُرُ” fâil-i gâibden yani bilinmeyen üçüncü şahıstan, diğer ikisi de “أَنْصُرُ - لَا تَنْصُرُ” fâil-i hâzırdan yani bilinen muhataptan talep olunur. Ve talebî olan fiillerin hepsinin sonu meczûmdur. Ğayr-ı talebî olanların birisinin “مَا أَنْصُرُهُ” sonu meftûh, diğerinin “وَأَنْصُرُ بِهِ” sonu ise sâkindir.

⁶² Manası gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi mümkün olan fiillerdir.

⁶³ Manası gerçekleşmemiş veya gerçekleşmesi şüpheli olan fiillerdir.

“Emsile-i Muhtelif”deki 11 ismin 4’ü sıfat, 7’si isimdir. Bunlardan sıfat olanlar ism-i fâil "نَاصِرٌ", ism-i mefûl "مَنْصُورٌ", mübâlağalı ism-i fâil "نَصَّارٌ" ve ism-i tafdîldir "أَنْصَرٌ".

Eserin bu bölümünün sonunda yer alan ifade şu şekildedir:

تمت هذه الرسالة في اسلامبول في مدرسة شهزاده في سنة اثنين و ستين و مائتين و الف من هجرة من له
العز و الشرف. قد كمل طبع هذه الرسالة في المطبعة العامرة بنظارة محمد رجائي لسنة سبع و ستين و مائتين و الف.

2.4. TAHKİKTE İZLENEN METOT

Çalışmamızı yaparken takip ettiğimiz metot şu şekildedir:

1. Çalışma yapılan eser tahkik ve tahlil edilirken müellif nüshası olup olmadığına kesin kanaat getirilemeyen nüsha olan Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, 1319 numarada kayıtlı yazma nüsha esas alındı ve dipnotlarda bu nüsha için “ف (Hemze)” rumuzu kullanıldı. Karşılaştırma yapılan diğer nüshalardan Ankara Milli Kütüphane, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 26 Hk 1050/4 numarada kayıtlı yazma nüsha “ب (Be)” rumuzuyla; Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu, 576 numarada kayıtlı taş baskı nüsha ise “ج (Cim)” rumuzuyla gösterildi. Taş baskı olan nüshalar incelendikten sonra içlerinden en eski tarihli olan tek bir nüsha değerlendirmeye tabi tutuldu.

2. “ب (Be)” nüshasının ilk bölümünün son varığı ve Emsile bölümünün tamamı mevcut olmadığından bu kısımlarda karşılaştırma yapılamadı ve ilgili bölümlerinde bu nüsha için dipnot gösterilemedi.

3. Esas alınan nüshanın varak sayfa başları satır içinde köşeli parantez içine alarak gösterildi.

4. Metinde geçen ayetler, parantez { } içine alınarak bulundukları sure isimleri ve ayet numaralarıyla dipnotta gösterildi.

5. Eserden istifadeyi kolaylaştırmak için konunun ana ve alt başlıkları bold/kalın ile yazıldı ve köşeli parantezle [] gösterildi.

6. Metinde geçen sarf kâideleriyle ilgili ğarîb kelimeler kaynaklardan araştırılıp dipnotlarda kısaca açıklandı.

7. Farklı bir bölümde ise okuyuculara kolaylık olması amacıyla, latin harfleriyle yazılarak eserin transkripsiyonlu bir metni oluşturuldu.

8. Eserin transkripsiyonlu metninde, Osmanlı Türkçesi olan kısımlar latinize edildi, Arapça olan kısımlar ise latinize edilmeden olduğu gibi aktarıldı.

2.5. ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

“*Ġarāibü’l-İ’lāl ve’l-İştikāk ‘ale’l-Binā’*” adlı eser, Yalvaç ve İstanbul’daki medreselerin çeşitli kademelerinde müderrislik yapmış olan İbrāhîm b. Muḥammed el-Yalvācî tarafından hicrî 1262 yılında İstanbul Şehzade Medresesi’nde kaleme alınmıştır. Ayrıca bu eserin ikinci kısmında, “*Şerḥu’l-Emsileti’l-Muḥtelefeti ‘ale’l-İcāz*” bölümü yer almaktadır.

Müellif eserin ilk bölümünde müstakil sarf ilmi eserlerinden “Binâ” adlı kitapta yer alan fiillerin i’lâlini işlemiştir. Bunun yanında meşhûr birkaç kelimenin i’lâlinde de bahsetmiştir. Konuyu anlatırken ilâl kurallarının sebep olduğu kelimelerdeki değişimlerin nedenlerini ve ayrıntılarını izah ederek kelimelerin nakl edildikleri babları da belirtmiştir. Bunu yaparken konuyla ilgili kavramları ve terimleri öğretici bir üslup kullanarak açıklamıştır. Eserin bu yönleriyle diğer sarf eserlerinden ayrıldığı kanaatindeyiz.

İkinci bölümde ise Emsile sîğalarının kökenini ve türetilme şeklini ele almıştır. Ayrıca müellif, bu sîğaları kendi arasında birtakım özelliklerine göre gruplara ayırmıştır.

Eserin başlığı ve içeriği arasında uyum olduğunu ve konunun alt başlıklar halinde birçok yönüyle başarıyla ele alındığını söyleyebiliriz. Müellifin eserin içeriğini oluşturan i’lâl ve iştikâk kâidelerini farklı örneklendirmelerle kapsamlı ve bütünsel olarak işlediğini gördük. Konuya dair verilmiş olan bilgiler ve açıklamalar net olarak kavramsal anlamda ifade edilmiştir. Sarf ilmiyle alakalı bahsedilen terimler okuyucuya öğretici bir üslupla aktarılmıştır. Kullanılan örnekler konunun anlaşılmasına katkı sağlamış ve öğretim amacına ulaşmış vaziyettedir.

Çeşitli bölgelerdeki kütüphane kataloglarında yapılan taramalar sonucunda bu eserin 9 nüshasına ulaşılmıştır. Bu bağlamda eserin yazıldığı dönemde medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş olabileceği düşüncesindeyiz. Günümüz Arapça öğretim faaliyetlerinde yararlanılabilecek nazıane bir kaynak oluşturmak gayesiyle eserin transkripsiyonlu metnini yazarak bu eseri gün yüzüne çıkartttık ve okuyucuların hizmetine sunmaya çalıştık. Sonuç olarak sarf alanında yazılan eserin, konusu ve konuyu ele alış biçimi itibariyle bu alandaki bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN TAHKİKİLİ VE TRANSKRİPSİYONLU METNİ

[غَرَائِبُ الْإِعْلَالِ⁶⁴ وَ الْإِشْتِقَاقِ⁶⁵ عَلَى الْبِنَاءِ]⁶⁶

⁶⁴ الْإِعْلَالُ: تَغْيِيرُ حَرْفِ الْعِلَّةِ لِلتَّخْفِيفِ، وَجَمْعُهُ الْقَلْبُ، وَالْحَذْفُ، وَالْإِسْكَانُ. وَحُرُوفُهُ الْأَلِفُ، وَالْوَاوُ، وَالْيَاءُ. وَلَا تَكُونُ الْأَلِفُ أَصْلًا فِي الْمَتَمَكِّنِ وَلَا فِعْلٍ، وَلَكِنْ عَنْ وَاوٍ أَوْ يَاءٍ. أَنْظِرْ: الْأَسْتِرَابَادِي، الشَّيْخُ رَضِيَ الدِّينَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ، شَرْحُ شَافِيَةِ لَابِنِ الْحَاجِبِ، (تَحْقِيقٌ: مُحَمَّدُ نُورُ الْحَسَنِ، مُحَمَّدُ الزَّفَزَفُ، مُحَمَّدُ مَحْيِي الدِّينِ عَبْدِ الْحَمِيدِ) بَيْرُوتَ، 1402هـ-1982م، 1-4، 3، ص66؛ وَ الْإِعْلَالُ هُوَ تَغْيِيرُ يَطْرَأُ عَلَى أَحَدِ حُرُوفِ الْعِلَّةِ (ا، و، ي)، وَمَا يَلْحَقُ بِهَا (الْهَمْزَةُ)، وَذَلِكَ لِلتَّخْفِيفِ، وَيَكُونُ ذَلِكَ إِمَّا بِالْحَذْفِ، نَحْوُ: قُمْ (أَصْلُهَا قَوْمٌ)، أَوْ بِالْقَلْبِ، نَحْوُ: صَامٌ (أَصْلُهَا صَوْمٌ)، أَوْ بِالتَّسْكِينِ وَالنَّقْلِ، نَحْوُ: يَقُومُ (أَصْلُهَا يَقُومُ). وَالْإِعْلَالُ جُزْءٌ مِنَ الْإِبْدَالِ. أَنْظِرْ: رَاجِي الْأَسْمَرِ، الْمَعْجَمُ الْمَفْصَلُ فِي عِلْمِ الصَّرْفِ، دَارُ الْكُتُبِ الْعِلْمِيَّةِ، بَيْرُوتَ، 1418هـ-1997م، ص144؛ أَبُو الْفَتْحِ عَثْمَانُ بْنُ جَنِي النَّحْوِيِّ، الْمَنْصَفُ شَرْحُ كِتَابِ التَّصْرِيفِ لِأَبِي عَثْمَانَ الْمَازَنِيِّ النَّحْوِيِّ، (تَحْقِيقٌ: إِبْرَاهِيمُ مُصْطَفَى، عَبْدِ اللَّهِ أَمِينُ)، دَارُ أَحْيَاءِ التَّرَاثِ الْقَدِيمِ، 1373هـ-1954م، 1-3، 1، ص280-283؛ رَشِيدُ شَرْتُونِي، مَبَادِي الْعَرَبِيَّةِ فِي الصَّرْفِ وَالنَّحْوِ، مَوْسَسَةُ انْتِشَارَاتِ دَارِ الْعِلْمِ، قُمْ، 1387هـ، 1-4، 4، ص36-41؛ عَبْدِ الْعَلِيمِ إِبْرَاهِيمِ، تَيْسِيرُ الْإِعْلَالِ وَالْإِبْدَالِ، مَكْتَبَةُ غَرِيبٍ، الْقَاهِرَةُ، 1389هـ-1969م، ص5-8؛ أَيْمَنُ أَمِينُ عَبْدِ الْغَنِيِّ، الصَّرْفُ الْكَافِي، دَارُ التَّوْفِيقِيَّةِ لِلتَّرَاثِ، الْقَاهِرَةُ، 2010م، ص387؛ شُعْبَانُ صِلَاحُ، الْإِعْلَالُ وَالْإِبْدَالُ فِي كَلِمَةِ الْعَرَبِيَّةِ، كَلِيَّةُ دَارِ الْعُلُومِ، جَامِعَةُ الْقَاهِرَةِ، 1983م، ص5؛ صِلَاحُ مَهْدِي الْفَرْطُوسِي، هَاشِمُ طَهْ شَلَالَشْ، الْمَهْذَبُ فِي عِلْمِ التَّصْرِيفِ، مَطَابَعُ بَيْرُوتِ الْحَدِيثَةِ، 1432هـ-2011م، ص296؛ ابْنُ عَصْفُورٍ الْإِشْبِيلِي، الْمَمْتَعُ الْكَبِيرُ فِي التَّصْرِيفِ، (تَحْقِيقٌ: الدُّكْتُورُ فَخْرُ الدِّينِ الْقِبَاوَةُ)، مَكْتَبَةُ لُبْنَانِ، بَيْرُوتَ، 1996م، ص279. وَانْظُرْ لَأَكْثَرِ: سَيَبُوه، أَبِي بَشَرَ عَمْرُو بْنُ عَثْمَانَ بْنِ قَنْبَرٍ، كِتَابُ سَيَبُوه، (تَحْقِيقٌ: عَبْدِ السَّلَامِ مُحَمَّدُ هَارُونُ)، مَكْتَبَةُ الْخَانَجِي، الْقَاهِرَةُ، 1375هـ، 1-5، 4، ص358-360.

بسم الله الرحمن الرحيم

[2-أ] الحمد لله الذى بنى فوقنا {سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا}⁶⁷ وجعل مصادر

تصريف قواعد العربية بكلامه وفاقا والصلوة⁶⁸ والسلام على نبيه محمد الذى سد ابواب

المعاصى كفرا كان او شركا او نفاقا وعلى آله واصحابه الذين⁶⁹ كان افعالهم بمطاوعة

⁶⁵ الإشتقاق في اللغة هو "أخذ شق الشئ وهو نصفه، والإشتقاق الآخذ في الكلام وفي الخصومة يمينا وشمالاً مع ترك القصد. وإشتقاق الحرف من الحرف أخذه منه". أما في الاصطلاح، فقد أُعطي الإشتقاق تعريفات عدة، منها: "اقتطاع فرع من أصل، يدور في تصاريفه حروف ذلك الأصل"، و "أخذ كلمة من أخرى بتغيير ما، مع التناسب في المعنى"، و "ردّ كلمة إلى أخرى لتناسبهما في اللفظ و المعنى"، و "نزع لفظ من آخر بشرط مناسبتهم معنى وتركيباً و مغايرتهما في الصيغة". أنظر: راجي الأسمر، **المعجم المفصل في علم الصرف**، ص139؛ وعلم يبحث في توالد الكلمات صعوداً من وضعها الحاضر الى أبعد وضع لها معروف وهو ثلاثة أنواع: صغير، وكبير، وأكبر. وعلم في قواعد اللغة مؤسس على علمي الاصوات والمعاني. أنظر: أحمد مختار عمر، **المعجم اللغة العربية المعاصرة**، القاهرة، 2008م، 1-4، 2، ص1223؛ وموضوعه المفردات من الحيثية المذكورة، ومبادئ كثيرة منها قواعد مخارج الحروف، ومسائله القواعد التي يعرف منها ان الاصلية والفرعية بين المفردات باى طريق يكون وبأى وجه يعلم. أنظر: كاتب جلبي، (محقق: محمد شرف الدين يالتقيا)، **كشف الظنون عن اسامي الكتب والفنون**، مطبعة معارف، اسطنبول، 1941، 1-2، 1، ص91؛ ويكون الإشتقاق -أيضاً- وسيلة لمعرفة أصل الكلمة، فمثلاً كلمة: "حادى" مقلوبة عن: "واحد"، والذي يوجه ذلك هو الإشتقاق، تقول: "تَوَحَّد - التَّوَحُّيد - الوَحْدَة". وكذلك كلمة: "جاه" مقلوبة عن: "وَجْه" بدليل ورد الإشتقاق التالية: "وَجْهَةٌ - وُجُوهٌ - وَجَاهَةٌ". أنظر: أيمن أمين عبد الغني، **الصرف الكافي**، ص30.

⁶⁶ لا يوجد " غرائب الإعلال والإشتقاق على البناء" في ب، ولكن أثبتناه كما في أ و ج.

⁶⁷ سورة نوح 71/15، سورة ملك 67/3.

⁶⁸ ب: والصلوات.

⁶⁹ في ب "الذى" لكن أثبتناه كما في أ و ج.

شريعته اتفاقاً أمّا بعد⁷⁰ فيقول العبد الفقير الى رحمة ربه القدير الحاج ابراهيم بن محمد اليلواجي عاملهما الله تعالى بلطفه المنجي لما ذكرت البناء في جامع الغازي السلطان محمد خان عليه رحمة الرحمن ورأيت شراحه ما تصرفوا في بعض مغلفات اعلاله فسأل عني⁷¹ بعض الازكياء الحاضرين في مجلسي وغيرهم من الفضلاء الكاملين ان اكتب الاعلال ومعنى المطاوعة والمصدر على التفصيل بعضها على لسان العربى وبعضها على لسان التركى ليعم نفعه على المبتدئين فشرعت على وفق ما سمعت من اساتيدى الكرام وما منح بيالى بتوفيقه العالى وسميته بغرائب الإعلال والإشتقاق {وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ}⁷² وهو حسبي و نعم الوكيل

[بِسْمِ اللَّهِ]

اصلندن⁷³ "سِمُو"⁷⁴ ايدى واو حرف علت متحرك ما قبل⁷⁵ حرف صحيح ساكن اولان⁷⁶ ميم ويردك واوك ضمه حركه سين⁷⁷ ما قبلنده كى⁷⁸ حرف صحيح ساكن اولان

⁷⁰ "اما بعد" بين القوسين في ج.

⁷¹ في ب "عيني" لكن صححناه كما في أ و ج.

⁷² سورة هود 11/88.

⁷³ ج: اصلنده.

⁷⁴ أنظر: ابن منظور، محمد بن مكرم بن على، أبو الفضل، جمال الدين الأنصاري الرويفلي الإفريقي،

لسان العرب، بيروت، 1414هـ، 1-15، 14، ص401.

⁷⁵ في ج "قبلى".

⁷⁶ "اولان" ساقط في ب و ج.

ميمه ويردك⁷⁹ اجتماع⁸⁰ الساكنين⁸¹ لازم كلدى واودن تنويندن اجتماع ساكنينك دفعندن
ايچون واوى حذف⁸² ايدوب تنوينى ما قبلنه تابع قلدق "سِم" اولدى اولوهيته⁸³ دلالت
ايتسون ايچون اولنه برهمزه مكسوره كتوردك "إِسْم" اولدى كسره تحقيقه دن ضمّه تحقيقه
يه خروج لازم كلسون ايچون سينك كسره سنى حذف⁸⁴ ايتدك "إِسْم" اولدى بقاء الله⁸⁵
دلالت ايتسون ايچون اولنه بر باء جاره كتوردك آخرينى جر ايتدى⁸⁶ "بِاسْم" اولدى بسمله
نك اكلمه شريده قيامده قعودده استعمالى كثير اولديغى ايچون همزى⁸⁷ لفظا⁸⁸ و خطا⁸⁹
حذف⁹⁰ ايدوب همزه دن عوض بانك خطنى مد ايتدك⁹¹ "بِسْم" اولدى لفظة اللهه

77 ب: سن.

78 ب: كه.

79 لا يوجد "ويردك" في ب و ج.

80 لا يوجد "اجتماع" في ب، ولكن صححناه كما في أ و ج.

81 ج: ساكنين.

82 في أ و ب "حذف" بالخاء.

83 ب: اولوهية، ج: الوهية.

84 ب : حذف.

85 ب ، ج : بقاء اللهه.

86 ب: اتدى.

87 ج: همزه يى.

88 ج: لفظدن.

89 ج: خطدن.

90 ب : حذف.

91 أ ، ب: اتدك.

مضاف قلديق⁹² اضافت ايله تنوين دوشدى "بِسْمِ اللَّهِ" اولدى زيرا تنوين انفصاله اضافت

اتصاله دلالت ايدر كلمه واحده ده هم انفصالك وهم اتصالك جمعى جائز دكلدر⁹³

[تَصْرِيفًا⁹⁴]

[2-ب] اصلندن⁹⁵ "صَرْفَةً"⁹⁶ ايدى ادغامك⁹⁷ تعذرى ايله بله مثيلنك اجتماعى كربه

اولديغى اجلدن راء ثانيه بي⁹⁸ ما قبلنك حرکه سى جنسندن بر يايه قلب ايدرلر ايمش⁹⁹ بز

⁹² ب: قلديق.

⁹³ بسمله نك اعلاى هرنه قدر مشهور ايسه ده بعض مبتديله واو اوزره ضمه ثقیل ديو يابديرلر حال بو كه واوك يانك ما قبللرى ساكن اولسه واو يا اوزر ضمه كسره ثقیل دكلدر زيرا ما قبللرينك سكوننده اولان خفت ضمه نك و كسره نك ثقلتنه معادلدر.

⁹⁴ هو في اللغة التحويل والتغيير. ومنه قول الله: {صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ} [التوبة:127]، وقوله: {كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ} [يوسف:24]، {وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ} [الفرقان:65]. والتصريف مأخوذ من الصرف، ومنه قول الله: {وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ} [البقرة:164]. أنظر: أيمن أمين عبد الغني، الصرف الكافي، ص19؛ للصرف أنظر: ابن منظور، لسان العرب، 1-15، 9، ص189-193؛ الأزهري، ابو منصور محمد، تذهيب اللغة، (تحقيق: احمد عبد العليم البردوني)، القاهرة، 1975م، 1-15، 12، ص161-163؛ الصرف في الاصطلاح، هو علم يبحث في تصريف الكلمة وتغييرها من صورة الى أخرى، نحو: "كُرْمٌ، يُكْرَمُ، كريم". أنظر: راجي الأسمر، المعجم المفصل في علم الصرف، ص287؛ التصريف علم بأصول تُعْرَفُ بها أحوالُ أبنية الكلام التي لَيْسَتْ بِإِعْرَابٍ. أنظر: الاسترادي، شرح شافية لابن الحاجب، 1-4، 1، ص1؛ وجدنا "الصَّرْفُ" هو يقال "التَّصْرِيفُ" في بعض المصادر كما في "المنصف"، وهذا القبيل من العلم أعنى التصريف، يحتاج اليه جميع أهل العربية أتم حاجة. وبهم إليه أشد فاقة، لأنه ميزان العربية، وبه تعرف أصول كلام العرب من الزوائد الداخلية عليها، ولا يوصل الى معرفة الإشتقاق إلا به. أنظر: أبو الفتح عثمان بن جني النحوي، 1373هـ-1954م، 1-3، 1، ص34؛ ابن عصفور الإشبيلي، الممتع الكبير في التصريف، ص31.

دخى قلب ايتدك "صَرِيْفَةً" اولدى "فَعِيْلَةً" وزنده اولان صفة مشبهه يه¹⁰⁰ التباس لازم
 كلدى التباسى دفع ايچون آخرنده كى تاي¹⁰¹ اولنه نقل ايلدك "تَصْرِيْفًا" اولدى تخفيف
 ايچون صادى ساكن قيلدق¹⁰² "تَصْرِيْفًا" اولدى وعلال التفسير والتكريم وغيرهما من باب
 "الْتَفْعِيل" مثل ذلك

[سِتَّةٌ¹⁰³]

اصلندن¹⁰⁴ "سِدْسٌ"¹⁰⁵ ايدى سينك تايه تانك سينه مهموسيت صفتنده
 قريبتلى¹⁰⁶ اولديغى اجلدن سيني¹⁰⁷ تايه قلب ايتدك "سِدْتُ" اولدى دالك تايه تانك

⁹⁵ أ ، ج: اصلنده.

⁹⁶ صرفرة بفتح الصاد و كسر الرا الاولى وسكون الراء الثانية.

⁹⁷ الإدغام: هو في اللغة، مصدر أَدَغَمَ الشيء في الشيء: أدخله فيه. وهو في الإصطلاح إدخال حرف في آخر من جنسه بحيث يصيران حرفًا واحدًا مشدّدًا نحو: مَرَّ (مَرَّرَ)، أو مقارب له في المخرج، نحو: ادّعى (ادّعى)، وهو نوعان: الإدغام الصغير والإدغام الكبير. أنظر: راجي الأسمر، المعجم المفصل في علم الصرف، ص49؛ أنظر لاكثر: الاسترابادي، شرح شافية لابن الحاجب، 1-4، 3، ص235؛ أنظر لاكثر: سيويه، كتاب سيويه، 1-5، 4، ص431-460.

⁹⁸ ب: ثانيه ى.

⁹⁹ لا يوجد "ايمش" في أ؛ ولكن في ب و ج "ايمش" موجود فصحناه حسب هما.

¹⁰⁰ ب: مشبهيه.

¹⁰¹ ب: تاي.

¹⁰² ب: قيلدق ، ج: قلدق.

¹⁰³ أصلها سِدْسَةٌ و سِدْسٌ. أنظر: ابن منظور، لسان العرب، 1-15، 6، ص104.

¹⁰⁴ أ ، ج: اصلنده.

داله قرب مخرجی¹⁰⁸ اولدیغی اجلدن دالی تایه قلب ایتدک "سِتْ" اولدی کلمه ده ایکی حرف بر جنسندن¹⁰⁹ واقع اولدی تالر اول ساکن ثانی متحرک اولی ثانیده ادغام ایتدک مدغمدن بدل مدغمًا فیہ اولان ثانجی تایه بر شده و یردک "سِتْ" اولدی آخرینه بر تاء عددیه¹¹⁰ کتوردک "سِتَّة" اولدی

[ثَلَاثِيَّةٌ ¹¹¹]

اصلندن¹¹² "ثَلَاثِيَّةٌ" ایدی اسماء عدددن اوچک اسمی ایدی بز انی اسم منسوب¹¹³ قلمق مراد ایلدک انده قاعده وار¹¹⁴ ایش¹¹⁵ قاعده بو ایشک¹¹⁶ آخرینه بر یاء نسییه

¹⁰⁵ أنظر: محمد مرتضى الحسيني الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، مطبع حكومة الكويت، 1403هـ-1983م، 1-40، 16، ص145.

¹⁰⁶ أ: قربتيلری.

¹⁰⁷ ب: سین.

¹⁰⁸ في ب "مخرجی" لكن هذا خطأ.

¹⁰⁹ ب: جنسندن.

¹¹⁰ في أ "تايه عدد"، و في ب "تاء عددی" لكن أثبتناه كما في ج.

¹¹¹ هو في الصرف، ما كان بناؤه على ثلاثة أحرف أصول تُسمَّى فاء الكلمة وعينها ولامها، وهو نوعان: مجردو مزيد. أنظر: إميل بديع يعقوب، ميشال عاصي، المعجم المفصل في اللغة والأدب، بيروت، 1987م، 1-2، 1، ص481؛ هو كل ماله ثلاثة أصول من اسم مثل: "قلم" أو فعل: "زرع" وقد يزداد عليه حرف، مثل: "أكرم" أو حرفان، مثل: "تكرم" أو ثلاثة أحرف، مثل: "استخرج" وقد يكون مضعفًا مثل: "جلس"، "رُل"، "مد". أنظر: عزيزة فوال بابستي، المعجم المفصل في النحو العربي، بيروت، 1413هـ-1992م، 1-2، 1، ص398.

¹¹² أ ، ج: اصلنده.

¹¹³ أ: منصوب.

كتوررلر ايمش¹¹⁷ بز دخى كتوردك ياء¹¹⁸ نسيبه تغييرات¹¹⁹ نسبتدن اولديغى اجلدن
 "ثَلَاثَةٌ" نك اخرندن¹²⁰ تاي¹²¹ حذف¹²² ايتدك "ثَلَاثِيٌّ" اولدى يا بناسى صحيح¹²³
 سالم اولسون ايچون ثاء ثانيه نك فتحه سنى كسره يه تبديل ايتدك "ثَلَاثِيٌّ" اولدى
 وصفيتدن اسميته نقله دلالت ايتسون ايچون ثاء¹²⁴ اولى نك فتحه سنى ضمه يه تبديل
 ايلدك "ثَلَاثِيٌّ" اولدى

[رُبَاعِيٌّ¹²⁵]

اصلندن¹²⁶ "أَرْبَعَةٌ"¹²⁷ ايدى بز انى اسم منسوب قيلمق¹²⁸ مراد ايلدك انده
 قاعده وار¹²⁹ ايمش¹³⁰ قاعده بو ايمشكه¹³¹ اخريته بر ياء نسيبه كاتوررلر ايمش¹³² بز دخى

¹¹⁴ في أ "واردر" ولكن أثبتناه كما في ب و ج.
¹¹⁵ في أ "ايمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.
¹¹⁶ في أ "بودركه" وفي ب "بوايمشكى" ولكن أثبتناه كما في ج.
¹¹⁷ في أ "ايمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.
¹¹⁸ في أ و ب "يا ي" ولكن أثبتناه كما في ج.
¹¹⁹ ج: تغيرات.
¹²⁰ ب: آخرنده.
¹²¹ ب: تاي.
¹²² ب: حذف.
¹²³ في ب "صحح" ولكن أثبتناه كما في أ و ج.
¹²⁴ في ج "ثاى" ولكن صححناه كما في أ و ب.
¹²⁵ هو في الصرف، ما كان بناؤه على أربعة أحرف أصول. وهو نوعان: مجزّد ومزيد. أنظر: إميل بديع يعقوب، المعجم المفصل في اللغة والأدب، 1-2، 1، ص 659.

كتوردك ياء نسبیه تغییرات¹³³ نسبتدن اولدیغی اجلدن **[3-أ]** آخرندن¹³⁴ تاء¹³⁵
دوشردی "أَرْبَعِي" اولدی یا بناسی صحیح¹³⁶ سالم اولون ایچون عینک فتحه سین کسره
یه تبدیل ایتدک "أَرْبَعِي" اولدی ثلاثی یه مشکلة با¹³⁷ ايله عینک بیننه بر الف زیاده
ایلدک "أَرْبَاعِي" اولدی ربعک جمعنه التباس لازم کلدی التباسی دفع ایچون همزه یی¹³⁸
حذف ایلدک ساکن ايله ابتداء¹³⁹ متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون ثلاثی یه مشکلة
رایه ضمیله¹⁴⁰ بر حرکه و یردک "رُبَاعِي" اولدی

¹²⁶ أ ، ج: اصلنده.

¹²⁷ الأربعة والأربعون من العدد: معروف. والأربعة في عدد المذكور والأربع في عدد المؤنث. أنظر: ابن منظور، لسان العرب، 1-15، 8، ص 99.

¹²⁸ ج: قلمق.

¹²⁹ في أ "واردر" ولكن أثبتناه كما في ب و ج.

¹³⁰ في أ "ايمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

¹³¹ في أ "بودرکه" وفي ب "بوايمشکی" ولكن أثبتناه كما في ج.

¹³² في أ "ايمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

¹³³ ج: تغيرات.

¹³⁴ ب: اخرنده.

¹³⁵ ج: تايي.

¹³⁶ في ب "صحح" ولكن أثبتناه كما في أ و ج.

¹³⁷ في أ و ب "يا" لكن صححناه كما في ج.

¹³⁸ ب: همزی.

¹³⁹ ب: ابتدا.

¹⁴⁰ ج: ضمله.

[خُمَاسِيٌّ¹⁴¹]

اصلندن¹⁴² "خَمْسَةُ"¹⁴³ ایدی بز انی اسم منسوب قيلمق¹⁴⁴ مراد ایلدك انده
 قاعده وار¹⁴⁵ ایش¹⁴⁶ قاعده بو ایشكه¹⁴⁷ آخینه بر یاء نسییه کتورلر ایش¹⁴⁸
 بزده¹⁴⁹ کتوردك یاء نسییه تغییرات¹⁵⁰ نسبتدن اولدیغی اجلدن آخرنندن¹⁵¹ تالی¹⁵²
 دوشردی "خَمْسِيٌّ" اولدی یا بناسی صحیح سالم اولسون ایچون سینك فتحه سنی کسره یه
 تبدیل ایلدك "خَمْسِيٌّ" اولدی ثلاثی کلمه سنه مشاکله میم ایله سینك بیننه بر الف زیاده
 ایلدك الف ما قبلنك فتحه سنی اقتضا ایلدیکی اجلدن ممیه فتحله بر حرکه ویردك

¹⁴¹ هو لفظ يشتمل على خمسة أحرف أصليّة، وهو مختص بالأسماء، مثل: "جَحْمَرِش". والجمع "جَحَامِر" بعد حذف "الشين"، وتصغيره "جَحْيِمِر": العجز الكبيرة، أو المرأة السَمجة، أو الأرنب المرضع. أنظر: عزيزة فوال بابستي، المعجم المفصل في النحو العربي، 1-2، 1، ص514.

¹⁴² أ: اصلنده.

¹⁴³ ابن منظور، لسان العرب، 1-15، 6، ص66.

¹⁴⁴ أ و ج: قلمق.

¹⁴⁵ في أ "واردر" ولكن أثبتناه كما في ب و ج.

¹⁴⁶ في أ "ایش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج

¹⁴⁷ في أ "بودرکه" وفي ب "بوايشکی" ولكن أثبتناه كما في ج.

¹⁴⁸ في أ "ایش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

¹⁴⁹ ب: بزده.

¹⁵⁰ ج: تغییرات.

¹⁵¹ ب: آخرنده.

¹⁵² في أ و ب "تاء" ولكن صححناه كما في ج.

"خَمَاسِيٌّ" اولدى اسميتدن و صفيته انتقال ايتديكنه¹⁵³ دلالت ايتسون ايچون خانك فتحه

سنى ضمه يه¹⁵⁴ تبديل ايلدك "خَمَاسِيٌّ" اولدى

[سُدَاسِيٌّ¹⁵⁵]

اصلندن¹⁵⁶ "سِدَسٌ" ايدى بز انى اسم منسوب قلمق مراد ايلدك انده قاعده

وار¹⁵⁷ ايمش¹⁵⁸ قاعده بو ايمشكه¹⁵⁹ اخرينه بر ياء نسيه كتوررلر ايمش¹⁶⁰ بز دخى

كتوردك "سِدَسِيٌّ" اولدى يالر¹⁶¹ ما قبلنك كسره سنى¹⁶² اقتضا ايلديكى اجلدن سين

ثانينك ضمه سنى كسره يه¹⁶³ تبديل ايلدك "سِدَسِيٌّ" اولدى ثلاثى يه مشاكلة دال ايله

سين ثانيه نك بيننه بر الف زياده ايلدك الف ما قبلنك فتحه سنى اقتضا ايلديكى اجلدن

داله فتحيله¹⁶⁴ بر¹⁶⁵ حركه¹⁶⁶ ويردك "سِدَاسِيٌّ" اولدى اسميتدن¹⁶⁷ وصفيته¹⁶⁸

¹⁵³ أ: ايتديكنه.

¹⁵⁴ ب: ضميه.

¹⁵⁵ فِعْلٌ مَزِيدٌ مِنْ سِتَّةِ أَحْوَفٍ مِثْلَ إِسْتَخْرَجَ.

¹⁵⁶ أ: اصلنده.

¹⁵⁷ في أ "واردر" ولكن أثبتناه كما في ب و ج.

¹⁵⁸ في أ "ايمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

¹⁵⁹ في أ "بودركه" وفي ب "بوايمشكى" ولكن أثبتناه كما في ج.

¹⁶⁰ في أ "ايمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

¹⁶¹ لا يوجد "يالر" في ب ، ولكن صححناه كما في أ و ج.

¹⁶² ب: كسر سنى.

¹⁶³ ب: كسريه.

¹⁶⁴ ج: فتحله.

نقلينه¹⁶⁹ دلالت ايتسون ايچون سين اولى نك¹⁷⁰ كسره سنى ضميمه¹⁷¹ تبديل ايلدك

سُداسِيَّ" اولدى والسباعى¹⁷² وغيره يقاس على هذا¹⁷³

[مَفْتُوح]

اصلندن¹⁷⁴ "يَفْتَحُ"¹⁷⁵ ايدى فعل مضارع بناء مجهول مفرد مذكر غائب¹⁷⁶ اسم

مفعول المق مراد ايلدك انده [3-ب] قاعده¹⁷⁷ وار¹⁷⁸ ايمش¹⁷⁹ قاعده بو ايمشكه¹⁸⁰

¹⁶⁵ في أ "بر" ساقط.

¹⁶⁶ في ج "ويررلر ايمش بز دخى" موجود زائد. ولكن في أ و ب لا يوجد. فقلناه كما في السياق.

¹⁶⁷ ب: اسميدن.

¹⁶⁸ أ: وصفية.

¹⁶⁹ ج: نقلنه.

¹⁷⁰ ب: اولانك.

¹⁷¹ ج: ضمه يه.

¹⁷² ب: والساعى.

¹⁷³ في ج "فافهم" موجود زائد.

¹⁷⁴ أ ، ج: اصلنده.

¹⁷⁵ (فَتَحَ) الباب (كَمَنَعَ) يَفْتَحُهُ فَتْحًا فانفتح: (ضِدُّ أَعْلَقَ ، كَفْتَحَ) الأبواب فانفَتَحَتْ، شُدَّ للكثرة .

أنظر : محمد مرتضى الحسينى الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، 1-40، 7، ص5.

¹⁷⁶ ج: غائبندن.

¹⁷⁷ كلمة "قاعده" مذكورة مرتين في أ، ولكن صححناها كما في ب و ج.

¹⁷⁸ في أ "واردر" ولكن أثبتناه كما في ب و ج.

¹⁷⁹ في أ "ايمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

¹⁸⁰ في أ "بودرکه" وفي ب "بو ايمشكى" ولكن أثبتناه كما في ج.

مضارعت حرفی بر میم مضمومه یه ¹⁸¹ تبدیل ایدرلر ایمش ¹⁸² بزده ¹⁸³ تبدیل ایلدک

"مُفْتَحْ" اولدی تنوین اسمک خاصه سندن اولدیغی اجلدن اخرینه بر تنوین ویردک "مُفْتَحْ"

اولدی افعال بابندن کلن اسم مفعوله التباس لازم کلدی التباسی دفعندن ایچون ممیک

ضمه سنی فتحه یه تبدیل ایلدک "مُفْتَحْ" اولدی ثلاثیدن ¹⁸⁴ کلن اسم زمان اسم مکانه

التباس لازم کلدی التباسی دفع ایچون تانک فتحه سنی ضمه یه تبدیل ایلدک "مُفْتَحْ"

اولدی کلام عربده ¹⁸⁵ "مُفْتَحْ" وزنده اسم مفعول بولنمدیغی اجلدن تانک ضمه سنی

شعبه لندردک شعبه دن بر واو حاصل اولدی "مُفْتَحْ" اولدی و اعلال منصور و مقصود و

غیرها مثل ذلک

[وَ مِنْ بَابِ التَّفْعِيلِ ¹⁸⁶]

للتعدية اصلندن ¹⁸⁷ "عَدِدُوْتُ" ایدی ¹⁸⁸ سکون حصین ¹⁸⁹ حاجز اوله مديغندن

واوک ما قبلی مکسور اولدیغی اجلدن واوی یایه قلب ایلدک "عَدِدِيَّة" اولدی ادغامک

¹⁸¹ ب: مضمومیه.

¹⁸² فی أ "ایمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

¹⁸³ ب: بزده.

¹⁸⁴ أ: ثلاثی دن.

¹⁸⁵ ب: عربدن.

¹⁸⁶ هو مصدر "فَعَّلَ"، وعلامته أن يكون ماضيه على أربعة أحرف، بزيادة حرف واحد من جنس عين فعله بين الفاء والعين.

¹⁸⁷ ج: اصلنده.

تعذرى ايله مثلينك اجتماعى كرىه اولديغى اجلدن دال ثانيه يى¹⁹⁰ ما قبلنك حرکه سى
جنسندن بر يا يه قلب ايدرلر ايمش¹⁹¹ بز دخى قلب ايلدك "عَدِيَّة" اولدى "فَعِيلَة" وزنده
اولان صفة مشبهه يه التباس لازم كلدى التباسى دفعدن ايچون آخرنده كى تايى¹⁹² اولنه
نقل ايلدك "تَعْدِيًّا" اولدى تخفيف ايچون¹⁹³ عيني ساكن قلديق¹⁹⁴ "تَعْدِيًّا" ¹⁹⁵ اولدى
زياده تخفيف قصديله¹⁹⁶ ياء اولى يى¹⁹⁷ دخى حذف ايلدك "تَعْدِيًّا" اولدى حذف اولنان
يادن عوض آخريه بر تا كتوردك "تَعْدِيَّة" اولدى تعريف ايچون اولنه بر لام تعريف
كتوردك لام تعريف كلمك ايله آخرندن¹⁹⁸ تنوين ساقط اولوب "التَّعْدِيَّة" اولدى اولنه
تعليل ايچون بر لام جاره كتوردك لام جاره نك¹⁹⁹ مجرورنه اتصالندن ايچون لام تعريفه

188 عددوة بفتح العين و كسر الدال الاولى و سكون الدال الثانية.

189 ب: حصن.

190 ب: ثانيه ي.

191 في أ "ايمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

192 ب: تاي.

193 في أ "ايچون" ساقط، لكن اثبتناه كما في ب و ج.

194 ب: قيلديق، ج: قلدى.

195 ب: تعديا.

196 ب: قصدايله.

197 في أ و ج "اولى ى".

198 ب: آخرنده.

199 ب: جارنك.

متصل²⁰⁰ اولان همزه لفظًا وخطًا²⁰¹ ساقط اولوب لام جاره آخرینی جر ایلدی
"لِلتَّعْدِيَةِ" اولدی

[تَبْصِرَةٌ²⁰²]

اصلندن²⁰³ "بَصِيرَةٌ" ایدی²⁰⁴ ادغامک تعذر ایله²⁰⁵ بله مثلینک اجتماعی کریمه
اولدیغی اجلدن صاد ثانیه بی²⁰⁶ ما قبلنک [4-أ] حرکه سی جنسندن بر یایه قلب
ایدرلر ایمش²⁰⁷ بز دخی قلب ایتدک "بَصِيرَةٌ" اولدی "فَعِيلَةٌ" وزننده اولان صفة مششبهه یه
التباس لازم کلدی التباسی دفعندن ایچون آخرنده کی تایی²⁰⁸ اولنه نقل ایلدک "تَبْصِيرًا"
اولدی تخفیف ایچون بای²⁰⁹ ساکن قلدق²¹⁰ "تَبْصِيرًا" اولدی زیاده تخفیف قصدی ایله

²⁰⁰ ب: متصل.

²⁰¹ فی أ "حطا" ولكن صححناه كما في ب و ج.

²⁰² بَصَّرَ: أتى البصرة. و الجزؤ ونحوه: فَتَحَ عينيه أَوَّلَ ما يرى. و الشيء: عَرَفَهُ و وَضَّحَهُ. و فلانًا
الأمر به، تبصيرًا، وتبصرةً: علَّمَهُ إياه، ووضَّحَهُ له. أنظر: مجَّع اللغة العربية، المعجم الوسيط، القاهرة،
1425هـ-2004م، ص 59.

²⁰³ ج: اصلنده.

²⁰⁴ بصرة بفتح الباء وكسر الصاد الاولى وسكون الثانية وفتح الراء.

²⁰⁵ ب: تعذرى ايله، ج: تعذريه.

²⁰⁶ ب: ثانيه ى.

²⁰⁷ فی أ "ایمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

²⁰⁸ ب: تایی.

²⁰⁹ ج: بائی.

²¹⁰ ب: قیلدیق.

يائ²¹¹ حذف ايلدك "تَبَصِيرًا" اولدى حذف اولان يادن عوض اخريته بر تا كتوردك

"تَبَصِيرَةً" اولدى اعلال تكرمة وغيرها مثل ذلك اسم فاعل امام اعظم²¹² عندنده ماضيدين

مأخوذدر

[فَاعِلٌ²¹³]

اصلندن²¹⁴ "فَعَلَ" ايدى فعل ماضى بناء معلوم مفرد مذكر غائب بناسندن اسم

فاعل المقتضى مراد ايدلدك انده قاعده وار ايمش²¹⁵ قاعده²¹⁶ بو ايمشكه²¹⁷ فاسيله عيني بيننه

اسم فاعل ايچون بر الف زياده ايلدك "فَاعَلٌ" اولدى مفاعله بابنك فعل ماضى سنه²¹⁸

التباس لازم كلدى التباسى دفعندن ايچون عيني مكسور قيلدق²¹⁹ "فَاعِلٌ" اولدى عامل

²¹¹ ج: يايى.

²¹² في ج "رحمه الله تعالى" موجود زائد.

²¹³ في الإصطلاح هو يسمى: الركن الأسمى، هو الاسم أو ما في تأويله، أسند اليه فعل أو ما في تأويله، مقدّم أصليّ المحلّ وهو الذي قام بالفعل، وإعرايه يكون الفاعل في الأصل مرفوعاً. أنظر: عزيزة فوال بابستي، المعجم المفصل في النحو العربي، 1-2، 1، ص 748-750.

²¹⁴ أ، ج: اصلنده.

²¹⁵ لا يوجد "وار ايمش" في أ ولكن أثبتناه كما في ب و ج.

²¹⁶ كلمة "قاعده" مذكورة مرتين في أ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

²¹⁷ في أ "بودركه" وفي ب "بوايمشكى" ولكن أثبتناه كما في ج.

²¹⁸ ج: ماضيسته.

²¹⁹ في ب "قيلديق" و في ج "قلدق".

معنوی ایله مرفوع اولدیغی اجلدن آخرینی مرفوع قیلدق²²⁰ "فَاعِلٌ" اولدی تنوین اسمک
خاصه سندن الدیغی اجلدن آخرینه بر تنوین کتوردک "فَاعِلٌ" اولدی

[أَكْرَمٌ²²¹]

اصلندن²²² "كُرْمٌ"²²³ ایدی ثلاثی مجرد ایدی بز انی "إِفْعَالٌ" بابنه نقل مراد ایلدک
انده قاعده وار²²⁴ ایش²²⁵ قاعده بو ایشکه²²⁶ اولنه الزاید اذا زید زید بالسکون قاعده
سی ایله بر همزه ساکنه زیاده ایلدک ساکن ایله ابتداء²²⁷ متعذر اولدی ممکن اولسون
ایچون بابنه رعاية فتحه ایله بر حرکه و یردک "أَكْرَمٌ" اولدی کلمه ده اربع²²⁸ حرکات
متوالیات جمع اولدی کلمه واحده ده اربع حرکات متوالیاتک جمع جائز اولدیغی اجلدن

²²⁰ في ب "قيلديق" و في ج "قلدق".

²²¹ أَكْرَمٌ، يُكْرِمُ، إِكْرَامًا. هو الضيف إِكْرَامًا بالغًا. أَكْرَمَ مع على أو ب: خصص، أعطى، منح. أنظر: رينهارت دوزي، **تكملة المعاجم العربية**، بغداد، 1999م، 1-10، 9، ص 70.

²²² أ، ج: اصلنده.

²²³ الْكُرْمُ، محرَّكةٌ: ضِدُّ اللَّؤْمِ، كُرْمٌ، بضم الراء، كرامةٌ وكرامًا وكرمةٌ، محرَّكَتَيْنِ، فهو كريمٌ وكریمٌ وكرمةٌ، بالكسر، ومُكْرَمٌ ومُكْرَمَةٌ وكرامٌ. أنظر: الفيروزآبادي، **القاموس المحيط**، ص 1153.

²²⁴ في أ "واردر" ولكن أثبتناه كما في ب و ج.

²²⁵ في أ "ايش" ساقط، ولكن صحناه كما في ب و ج.

²²⁶ في أ "بودرکه" وفي ب "بوايشکی" ولكن أثبتناه كما في ج.

²²⁷ ب، ج: ابتدا.

²²⁸ أ: اربعة.

كافي ساكن قيلدق²²⁹ "أَكْرَم" اولدى بابنه رعاية وزننه موافقة رانك ضمه سنى فتحه يه²³⁰

تبدیل ایلدك "أَكْرَم" اولدى

[فَرَح²³¹]

اصلندن²³² "فَرَح" ²³³ ایدی بز انی "تَفْعِيل" بابنه نقل مراد ایلدك انده قاعده

وار²³⁴ ایش²³⁵ [4-ب] قاعده بو ایشكه²³⁶ فاسيله عینی بیننه²³⁷ عین الفعلی

جنسندن الزائد اذا زید زید²³⁸ بالسكون قاعده سیله بر راء ساكنه زیاده ایلدك "فَرَح"

اولدى²³⁹ كلمده ایکی حرف بر جنسندن واقع اولدى رالر اولی ساكن ثانی متحرك اولی

²²⁹ في ب "قيلديق" و في ج "قلدق".

²³⁰ ب: فتحیه.

²³¹ فَرَح، يُفَرِّح، تَفْرِيحًا. (فَرَحَهُ) تَفْرِيحًا. يقال: فلانٌ إنَّ مسَّه خيرٌ مِّفْرَاحٍ وفَرِحَانٌ. أنظر: محمد مرتضى

الحسينى الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، 1-40، 7، ص13.

²³² ج: اصلنده.

²³³ الفَرَحُ: نقيض الحُزن؛ وقال: هو أن يجد في قلبه حِفَّةً؛ فَرِحَ فَرَحًا، ورجلٌ فَرِحٌ وفَرِحٌ ومفروحٌ. أنظر: ابن

منظور، لسان العرب، 1-15، 2، ص541. فَرِحَ: ربح، كسب، أفاد انتفع (ألكالا) والمصدر فَرَحٌ

و فَرِحٌ. أنظر: رينهارت دوزي، تكملة المعاجم العربية، 1-10، 8، ص35.

²³⁴ في أ "واردر" ولكن أثبتناه كما في ب و ج.

²³⁵ في أ "ايش" ساقط، ولكن صححناه كما في ب و ج.

²³⁶ في أ "بودرکه" وفي ب "بوايمشکی" ولكن أثبتناه كما في ج.

²³⁷ ب: بينه ننه.

²³⁸ لا يوجد "زید" الثانی في ج.

²³⁹ في ب "رالر" موجود زائد.

ی²⁴⁰ ثانیده ادغام ایتدک²⁴¹ مدغمدن بدل مدغمًا فیہ اولان راء ثانیہ یه بر شده ویردک

"فَرَّح" اولدی

[اِنْکَسَر²⁴²]

اصلندن²⁴³ "کَسَر"²⁴⁴ ایدی ثلاثی مجرد ایدی بز انی "اِنْفَعَال"²⁴⁵ بابنه نقل مراد

ایلدک²⁴⁶ انده قاعده مثل ماسبق بر همزه بر نون زیاده ایدرلر ایمش²⁴⁷ بز دخی زیاده

ایلدک ساکن ایله ابتدا متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون الساکن اذا حرك حرك بالكسر

قاعده سیله همزه یه کسر²⁴⁸ ایله بر حرکه ویردک "اِنْکَسَر" اولدی بو بابک بناسی

مطاوعت ایچوندر مطاوعتک معناسی فعل متعدینک تعلقندن شیئک اثیریک²⁴⁹ حصولیدر

²⁴⁰ ب: اولی ی.

²⁴¹ ب: ویردیک.

²⁴² اِنْکَسَر، یَنْکَسِرُ، اِنْکَسَارًا. (اِنْکَسَرَ الشیءُ: مطاوع کَسَرَه. و الشیءُ: فَتَرَ. يقال: انکسر الحرّ وبرد الماء. والعسکرُ: انهم وتبدد. فهو مکسور، ولا يقال منکسر. والشعر: لم یقم وزنه. والعجین: لان واختمر. أنظر: مجّع اللغة العربیة، المعجم الوسیط، ص 787.

²⁴³ ج: اصلنده.

²⁴⁴ کَسَر: حطم، هشّم. و کسر فلام الوصیة نقضها وخالفها. أنظر: رینهارت دوزی، تکملة المعاجم العربیة، 1-10، 9، ص 81.

²⁴⁵ فی ب "انفاعال" ولكن هذا خطأ.

²⁴⁶ ب: ایلدیک.

²⁴⁷ فی أ "ایمش" ساقط، ولكن صححناه كما فی ب و ج.

²⁴⁸ أ: کسرت.

²⁴⁹ ب: اثیریک.

كسرت الزجاج²⁵⁰ فانكسر ذلك الزجاجه اولديغى مثللى²⁵¹ زیرا زجاجك انكسارى فعل
متعدینك تعلقندن حاصل اولان بر اثردر²⁵² فعل متعدی ایله شی ایکیسی شی واحده
درکه²⁵³ مثلاً کسرتنک²⁵⁴ ضمننده کی کسر مصدریدر قیرمقلق²⁵⁵ اولیجق تعلقک
معناسی اولشمقدر حاصل معنی قیرمقلیغک زجاجه اولشمقلغندن زجاجه بر قیرلمشلق²⁵⁶
حاصل اولور اکا مکسوریة²⁵⁷ تعبیر اولنور مطاوعتک معناسی اول²⁵⁸ قیرلمشلقدر ایشده

²⁵⁰ نحو کسرت الزجاج فانكسرت ذلك الزجاج و ما نحن بصده في المثال لفظ انكسر فانه يدل على
الانكسار وهو التأثير وقبول الاثر فان انكسار الزجاج اثر مرتب على الكسر وذلك الاثر ان حصل في
الفاعل يسمى حاصلًا بالمصدر المبنى للفاعل وان حصل في المفعول يسمى حاصلًا بالمصدر المبنى
للمفعول والمراد هنا هو الثاني ولذا وصفه بقوله حصل ذلك الاثر المعبر عنه بالمكسورية عن تعلق
الكسر الذي هو الفعل المتعدى بمفعوله الذي هو الزجاج وذلك الحصول هو المطاوعة وقد يعبر عنها
بالتأثر وقبول الاثر الذي هو من مقولة لا تفعال وهي عبارة عن كون الشيء متأثر اما دام متأثراً
كالمنقطع مادام منقطعاً فان قيل فحينئذ يكون المطاوع بكسر الواو المفعول الذي هو الزجاج لانه الذي
قبل الأثر من الفاعل وطاوع ذلك الزجاج اياه فيكون الفاعل مطاوعاً بالفتح فلم اطلق المصنف المطاوع
بالفتح على الفعل المتعدى قلت اطلاق المطاوع بالفتح على الفاعل وان كانت حقيقة لكن الشايع فيما
بينهم اطلاقه على الفعل مجازاً تسمية للشيء باسم متعلقه على ما بينه الشريف المحقق في شرح الزنجاني
فاطلاق المصنف مبنى على الاستعمال الشايع.

²⁵¹ ب: مثلى.

²⁵² ب: اثرده.

²⁵³ في أ "واحدركه" وفي ج "واحدركه" ز ولكن اثبتناه كما في ب.

²⁵⁴ ب: كسرتنک.

²⁵⁵ ب: قيرمقلق.

²⁵⁶ ب: قيرلمشلق.

²⁵⁷ ج: مكسوريت.

²⁵⁸ في ب "اول" مذكور مرتين.

بو معناسی قىرملشلق اولان مكسورىته حاصل بالمصدر المبنى للمفعول ديرلر ايمدى فعل
 متعدى ايله شى لفظنك ايكي سندن²⁵⁹ مراد بر شى²⁶⁰ اولنجه مطاوعتك معناسنى بيان
 ايدركن اصل مفهومده فعل متعدىك تعلقندن مقامنده شىئك تعلقندن اثرينك حصوليدر
 ديمه لى زيرا مبتديلر فعل متعدى لفظى بشقه وشى لفظى بشقه ظن ايدرلر حال بوكه
 ايكيسى بر شيدن عبارتدر اول مشهور مفهومه بقمه لى * بوندنصكره معلوم اوله كه باب
 مطاوعتده اكثرى واوك كسريله بر مطاوع واوك²⁶¹ فتحه له²⁶² بر²⁶³ مطاوعدن
 لازمدر مثلاً كسرت [5-أ] الزجاجده زجاج واوك كسريله²⁶⁴ مطاوعدر زيرا قيرملشلق²⁶⁵
 اثرينى²⁶⁶ كسرتنك فاعل²⁶⁷ اولان كاسردن قبول ايلدى كاسر واوك فتحيله²⁶⁸ مطاوعدر
 زيرا قيرملشلق اثرى كندندن قبول اولندى ودخى بعض مثالده واوك كسريله مطاوع بولنور واوك

²⁵⁹ ج: ايكيسندن.

²⁶⁰ ب: شىئ ، ج: شى.

²⁶¹ أ ، ج: وواوك .

²⁶² ج: فتحيله.

²⁶³ لا يوجد "بر" في ب.

²⁶⁴ أ: كسريله.

²⁶⁵ ب: قيرملشلق.

²⁶⁶ ب: اثرى.

²⁶⁷ ج: فاعلى.

²⁶⁸ لا يوجد "فتحيله" في أ.

فتحيله مطاوع بولنماز تشيطن²⁶⁹ زیدده اولدیغی کی ایدی²⁷⁰ بو مقامی ایضاح ایچون
 محققینک²⁷¹ بیاننه کوره مصدرک معناسی بشدر تفصیل ایده لم²⁷² عربی تعبیری الکسر
 والسکون کاسرا²⁷³ والسکون مکسورا والکاسریه²⁷⁴ والمکسوریه²⁷⁵ ترکی تعبیری قریلمق
 قریجی اولق قریلمش اولق قریجیلق قریلمش اولکی مصدر اصلینک معناسیدر ایکنجی مصدر
 مبنی للفاعلک معناسیدر²⁷⁶ اوچنجی مصدر مبنی للمفعولک معناسیدر²⁷⁷ دوردنجی
 حاصل بالمصدر مبنی للفاعلک معناسیدر بشنجی حاصل بالمصدر مبنی²⁷⁸ للمفعولک
 معناسیدر ایدی مصدرک اولکی اوجده استعمالی²⁷⁹ حقیقتدر صکره کی ایکیده
 استعمالی²⁸⁰ مجازدر * مثلاً کسرت الزجاج مثالنده مجموعنی اعتبار ایده رز اولکی کسرت

²⁶⁹ ب: تشطن.

²⁷⁰ أ: امدی.

²⁷¹ ب: محققینک.

²⁷² أ: اید لم.

²⁷³ في ب " کاسرا " ساقط.

²⁷⁴ أ: والکاسریته.

²⁷⁵ أ: والمکسوریته.

²⁷⁶ أ: معناسی.

²⁷⁷ أ: معناسی.

²⁷⁸ في ب " مبنی " ساقط.

²⁷⁹ أ: استعمال.

²⁸⁰ أ: استعمال.

فعلنك مفهومندن جز اولان كسرت مصدريكه²⁸¹ اصل مصدردر اكا معنای مصدري ديرلر
امر اعتباريدر²⁸² خارجده وجودی يوقدر ايكنجی كسرت نك فاعلي²⁸³ اولان كاسر ايله
قائم اولاب اول كاسره²⁸⁴ تعلقى سبيله كاسر اولمقدر بو مصدره المصدر المبني للفاعل
تسميه اولنور بو مصدر مؤثردر اوجنجی كسرتنك مفعولى اولان زجاجة مكسور تعبير
اولنور اول مكسور اوزرينه²⁸⁵ واقع اولوب²⁸⁶ مذكوره تعلقى سبيله مكسور اولمقدر بو
مصدره المصدر المبني للمفعول تسميه اولنور بو مصدر مفعولده اترك وقوعيدر دردنجی
فاعلده بر قريچيلىق حاصل اولور اكا كاسريت تعبير اولنور بوكا الحاصل بالمصدر المبني للفاعل
تسميه اولنور بشنجی مفعولده بر قرلمشلق حاصل²⁸⁷ اولور اكا مكسوريت تعبير اولنور
بوكا الحاصل بالمصدر المبني للمفعول تسميه اولنور²⁸⁸ الحاصل بالمصدرين مراد مصدردن
حاصل اولان بر اثردر اولده يا فاعلده حاصل اولور يا مفعولده حاصل اولور يا حسی
اولور يا عقلی اولور فاعلده حاصل اولدقده [5-ب] حسی اولدوغنه مثال زيد متحرکه

²⁸¹ ج: مصدري كه.

²⁸² ب: اعتباری در.

²⁸³ ب: فاعل.

²⁸⁴ ب: كاسر.

²⁸⁵ ب: اوزرين.

²⁸⁶ في أ "مكسور" موجود زائد، ولكن اثبتناه كما في ب و ج.

²⁸⁷ في ب "حاصل" ساقط.

²⁸⁸ جملة "بشنجی مفعولده بر قرلمشلق اولور اكا مكسوريت تعبير اولنور بوكا الحاصل بالمصدر المبني للمفعول تسميه اولنور" لا توجد في أ.

حركه دن حاصل اولان متحركية²⁸⁹ كبي عقلی اولدوغنه مثال زيد عالمنده علمدن حاصل اولان عالميت²⁹⁰ كبي مفعولده حاصل اولدوقده حسی اولدوغنه مثال زجاج مكسورده كسردن حاصل اولان مكسورية²⁹¹ كبي عقلی اولدوغنه مثال عمرو مضروبه ضربدن حاصل اولان الم كبي * قال الشارح العلامة في تعليقاته اعلم ان المصدر اما ان يراد به الحدث فهو امر اعتباری ولا وجود له في الخارج ولكن تعلقه بالفاعل في اللازم و بالمفعول اضافی في المتعدی لازم بحسب الاستعمال فلذا يقتضى فاعلا و مفعولا لكن مما لم يكن هذا الاقتضاء بالوضع يجوز ترك الفاعل والمفعول منسيا و بتعليقهما يسمى المبني للفاعل والمفعول (والمراد بالحاصل بالمصدر الاثر الحاصل منه حسيا كا لهيئات الحاصلة بالمصادر اللازمة للفاعل فقط او بالمصدر المتعدية للفاعل و المفعول او عقليا كالا لم الحاصل بالضرب فان قام ذلك الاثر بالفاعل فهو الحاصل من المبني للفاعل و ان وقع على المفعول فهو الحاصل من المبني للمفعول انتهى) و قال في الكليات وصيغة المصدر مشتركة بين المصدر المبني للفاعل و بين المصدر المبني للمفعول و بين الحاصل بالمصادر فالفاعل اذا صدر منه الفعل المتعدی لا بد هناك من حصول اثر حسی او معنوی ناشئ من الفاعل بلا واسطة واقع على المفعول من الفاعل او غيره قائم من حيث الصدور بالفاعل ومن

²⁸⁹ أ: متحركيه ، ج: متحركيت.

²⁹⁰ جملة "عقلی اولدوغنه مثال زيد عالمنده علمدن حاصل اولان عالميت" لا توجد في ب .

²⁹¹ ج: مكسوريت.

حيث الوقوع بالمفعول فاذا نظرت الى قيام ذلك الاثر بذات الفاعل ولا حظت كون الذات بحيث قام به كان ذلك الكون ما يعبر عنه بالمصدر المبني للفاعل و اذا نظرت الى وقوعه على المفعول ولا حظت كون الذات بحيث وقع عليه الفعل كان ذلك الكون ما يعبر عنه بالمصدر المبني للمفعول و اذا نظرت الى عين ذلك الاثر كان ذلك الحاصل بالمصدر انتهى و ان اردت التفصيل في حق المصدر فارجع اليها * و قال شارح العلامة [6-أ] في تعليقاته اعلم ان استعمال وزن المصدر في معنى اسم الفاعل و المفعول مثل رجل عدل بمعنى عادل و نسج اليمن بمعنى منسوجه مجاز و ذلك لا يقصر على السماع بل يجوز استعمال كل مصدر في معنى اسم فاعله و اسم مفعوله اذا قصد فائدة المجاز (ثم ان الفرق بين كون المصدر بمعنى اسم الفاعل و اسم المفعول و بين كونه مبني للفاعل و مبني للمفعول ان يراد بالاولين الذات مع الصفة كما في رجل عدل و نسج اليمن و بالآخرين الصفة فقط و ان الفرق بين الاخيرين اذا كانت تلك الصفة قائمة بالغير فمبنى للفاعل و واقعة على الغير فمبنى للمفعول كما في زيد ضربه واقع فتبصر انتهى * و انما اطبنا الكلام في هذا المقام تركيا و عربيا لاحتياجه²⁹² اليه اشد الاحتياج.

²⁹² في ج "لاحتياج" و موجود زائد "الطالب" في ج، ولكن اثبتناه كما في أ و ب.

[اِجْتَمَعَ ²⁹³]

اصلندن ²⁹⁴ "جَمَعَ" ایدی بز انی "اِفْتَعَلَ" ²⁹⁵ بابنه نقل مراد ایلدك انده قاعده وار ²⁹⁶ ایش ²⁹⁷ قاعده بو ایشكه ²⁹⁸ مثل ما سبق اولنه قریب محله بر همزه فاسیله عینی بیننه بر تا زیاده ایلدك ساكن ايله ابتدا متعذر اولدی ممكن اولسون ایچون الساكن اذا حرك حرك بالكسر قاعده سیله همزیه كسر ايله حركه ویردك "اِجْتَمَعَ" اولدی بابنه رعاية وزنه موافقة جیمك فتحه سیله تانك سكونی قلب مكان بمكان ایتدك "اِجْتَمَعَ" اولدی

[اِحْمَرَّ ²⁹⁹]

اصلندن ³⁰⁰ ثلاثی مجرددن "حَمَرَّ" ایدی بز انی "اِفْعَلَّ" بابنه نقل مراد ایلدك انده قاعده وار ³⁰¹ ایش ³⁰² قاعده بو ایشكه ³⁰³ الزائد اذا زید زید بالسكون قاعده سی ايله

²⁹³ اِجْتَمَعَ، يَجْتَمِعُ، اِجْتِمَاعًا. واجْتَمَعَ: ضِدُّ "تَفَرَّقَ"، وقد جَمَعَهُ يَجْمَعُهُ جَمْعًا، وَجَمَعَهُ، وَاجْمَعُهُ فَاجْتَمَعَ، (كاجْدَمَعَ)، بالدَّلِّ وهى مُضَارَعَةٌ وكذلك (يَجْمَعُ، وَاسْتَجْمَعُ). أنظر: محمد مرتضى الحسينى الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، 1-40، 20، ص466؛ (اِجْتَمَعَ): مطاوع جَمَعَهُ. والرجل: استوت لِحْيَتِهِ، وبلغ غاية شبابه. والماشى: أسرع في مشيه. وفي صفته صلى الله عليه وسلم: "كان إذا مشى مشى مجتمِعًا". أنظر: مجمع اللغة العربية، المعجم الوسيط، ص135.

²⁹⁴ ج: اصلنده.

²⁹⁵ في ب "افعال" ولكن هذا خطأ.

²⁹⁶ في أ "وارد" ولكن أثبتناه كما في ب و ج.

²⁹⁷ في أ "ایش" ساقط، ولكن صححناه كما في ب و ج.

²⁹⁸ في أ "بودرکه" وفي ب "بولیشکی" ولكن أثبتناه كما في ج.

²⁹⁹ اِحْمَرَّ، يَحْمَرُّ، اِحْمَرًا. (أَحْمَرَّ): صار أَحْمَرُّ و البأس: اشتدَّ. أنظر: مجمع اللغة العربية، المعجم الوسيط، ص196.

اولنه قریب محله بر همزه ساکنه ایله آخینه قریب محله بر راء ساکنه زیاده ایلدک ساکن ایله ابتدا متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون الساکن اذا حرك بالكسر قاعده سیله همزه یه کسر ایله حرکه ویردک "إِخْمَرَزْ" اولدی کلمه واحده ده اربع حرکات متوالیات جمع اولدی بونک جمعی جائز اولدیغی اجلدن میمک ضمه سنی حذف ایلدک "إِخْمَرَزْ" اولدی تخفیف ایچون [6-ب] حانک فتحه سیله میمک سکونی قلب مکان بمکان ایلدک "إِخْمَرَزْ" اولدی فعل ماضیلرک آخری³⁰⁴ فتح اوزره مبنی اولدیغی اجلدن راء ثانیه یه فتحه³⁰⁵ حرکه ویردک "إِخْمَرَزْ" اولدی کلمه ده ایکی حرف بر جنسندن واقع اولدی رالر ایکیسی بله متحرک ادغامی واجب ادغام اجلی ایچون راء³⁰⁶ اولی نک فتحه سین³⁰⁷ حذف ایتدک "إِخْمَرَزْ" اولدی کلمه ده³⁰⁸ ایکی حرف بر جنسندن واقع اولدی رالر اولی ساکن ثانی متحرک اولی ثانیده ادغام ایتدک مدغمدن³⁰⁹ بدل مدغماً فیه اولان راء ثانیه یه بر شده

300 ج: اصلنده.

301 فی أ "واردر" ولكن أثبتناه كما في ب و ج.

302 فی أ "ایمش" ساقط ، ولكن صححناه كما في ب و ج.

303 فی أ "بودرکه" وفي ب "بوايمشکی" ولكن أثبتناه كما في ج.

304 فی ب "اخری" هذا خطأ.

305 ب: فتحه له.

306 ج: رای.

307 ب: فتحه سن.

308 ب: کلمده.

309 فی أ و ب "ادغامدن" ولكن اثبتناه كما في ج.

ويدرك "إِحْمَرَّ" اولدى واعلال اعور واسود وغيرهما مثل ذلك ولكن³¹⁰ يوجد الفرق في عين

فعلهم

[تَكَلَّمَ³¹¹]

اصلندن³¹² "كَلَّمَ" ايدى بز انى "تَفَعَّلَ" بابنه نقل مراد ايلدك انده قاعده وار ايمش

قاعده بو ايمشكه³¹³ مثل ما سبق اولنه قريب محله برتا فاسيله عيني بيننه عين الفعلى

جنسندن³¹⁴ بر لام زياده ايلدك ساكن ايله ابتدا³¹⁵ متعذر اولدى ممكن اولسون ايچون

اولنده همزه³¹⁶ وصل اولميان فعل ماضيلرك³¹⁷ اول حرفى فتح اوزره مبنى اولديغى اجلدن

تايه فتحله³¹⁸ بر³¹⁹ حرکه ويدرك "تَكَلَّلَمَ" اولدى كلمه ده ايكي حرف بر جنسندن³²⁰

³¹⁰ أ: ولالكن.

³¹¹ تَكَلَّمَ، يَتَكَلَّمُ، تَكَلَّمًا. (تَكَلَّمَ): نطق بكلام. ويقال: تَكَلَّمَ كلامًا حسنًا، وبكلام حسن. أنظر: مجمع

اللغة العربية، المعجم الوسيط، ص 796.

³¹² ج: اصلنده.

³¹³ ب: ايمشكى.

³¹⁴ ب، ج: جنسندن.

³¹⁵ أ: ابتداء.

³¹⁶ أ: همزه.

³¹⁷ أ: ماضى لرك.

³¹⁸ ب: فتحه له.

³¹⁹ لا يوجد "بر" في ج.

³²⁰ أ: جنسندن.

واقع اولدى لامر اول³²¹ ساكن ثانى متحرك اولى ثانيده ادغام ايتدك مدغمدن³²² بدل مدغما فيه اولان لام ثانيه يه بر شده ويردك "تَكَلَّمَ" اولدى واعلال³²³ تفرح وتعلم وغيرهما مثل ذلك ولكن يوجد الفرق فى عين فعلهم لان اللام الثانية فى تعلم مكسورة بعد الاعلال فيحتاج الى نقل كسرة اللام بالفتحة رعاية لبابه وموافقة بوز نه

[تَبَاعَدٌ ³²⁴]

اصلندن³²⁵ "بُعَدَ" ايدى بز انى "تَفَاعُلٌ"³²⁶ بابنه نقل مراد ايلدك انده قاعده مثل ما سبق اولنه قريب محله بر تاء³²⁷ فاسيله عيني بيننه بر الف زياده ايلدك ساكن ايله ابتدا³²⁸ متعذر اولدى ممكن اولسون ايچون تايه مثل ماسبق فتحه ايله بر حركه ويردك "تَبَاعَدُ" اولدى مصدرينه التباس لازم كلدى التباسى دفعدن ايچون عينك ضمه سنى فتحه يه تبديل ايلدك "تَبَاعَدَ" اولدى وقس عليه اعلال تصالح³²⁹ وغيره³³⁰

³²¹ ج: اولى.

³²² ب: ادغامدن.

³²³ في ب "واعلال" ساقط.

³²⁴ تَبَاعَدَ، يَتَبَاعَدُ، تَبَاعُدًا. (تَبَاعَدَ): أُبْعِدُ فِي تَكْلُفٍ. وَيُقَالُ: تَبَاعَدَ مِنْهُ، وَعَنْهُ. أَنْظِرْ: مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ،

المعجم الوسيط، ص 63.

³²⁵ ج: اصلنده.

³²⁶ ب: تفاعيل.

³²⁷ ب: تا.

³²⁸ أ: ابتداء.

³²⁹ في ج "وتناضل" موجود زائد ولكن اثبتناه كما في أ و ب.

[اِسْتَخْرَجَ ³³¹]

اصلندن ³³² [7-أ] "خَرَجَ" ایدی بز انی "اِسْتَفْعَالُ" بابنه نقل مراد ایلدک انده قاعده وار ایمش قاعده بو ایمشکه ³³³ الزائد اذا زید زید بالسکون قاعده سیله اولنه قریب محله بر همزه بر سین بر تا ³³⁴ زیاده ایلدک ساکن ایله ابتدا ³³⁵ متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون الساکن اذا حرك حرك بالكسر قاعده سیله همزه یه کسر ایله بر حرکه ویردک "اِسْتَخْرَجَ" اولدی اجتماع الساکنین ³³⁶ لازم کلدی سین دن تا دن اجتماع الساکنین ³³⁷ دفعندن ایچون تانک سکونیهل حانک فتحه سین قلب مکان بمکان ایتدک "اِسْتَخْرَجَ" اولدی واعلال ³³⁸ استحجر وغیره ³³⁹ مثل ذلك

³³⁰ ج: وغیرهما.

³³¹ اِسْتَخْرَجَ، یَسْتَخْرِجُ، اِسْتَخْرَاجًا. (اِسْتَخْرَجَهُ): طلب إليه أن یُخْرِجَ. والشیء: استنبطه. ویقال: اِسْتَخْرَجَ الشیء من المعدن: خلّصه من تُرابه. وَاِسْتَخْرَجَتِ الْأَرْضُ: أَصْطَلَحَتِ لِلزَّرْعَةِ وَالْغَرَسَةِ. أنظر: مجمع اللغة العربیة، المعجم الوسیط، ص224.

³³² ج: اصلنده.

³³³ ب: ایمشکی.

³³⁴ أ: تاء.

³³⁵ أ: ابتداء.

³³⁶ ج: ساکنین.

³³⁷ فی ب "السکین" وفی ج "ساکنینک".

³³⁸ فی ج "استغفر" موجود زائد.

³³⁹ ج: وغیرهما.

[اِعْشَوْشَبْ³⁴⁰]

اصلندن³⁴¹ "عَشْب" ³⁴² ایدی بز انی "اِفْعِیْعَال" بانه نقل مراد ایلدك انده قاعده وار ایش قاعده بو ایشكه ³⁴³ مثل ما سبق اولنه قریب محله بر همزه عینله ³⁴⁴ لامی بیننه بر واو عین الفعلی جنسندن بر شین زیاده ایدلر ایش بز دخی زیاده ایلدك ساكن ايله ابتدا³⁴⁵ متعذر اولدی ممكن اولسون ایچون مثل ما سبق همزه یه کسره ايله بر حرکه ویردك "اِعْشَوْشَب" اولدی تخفیف ایچون عینی ساكن قلدق ³⁴⁶ "اِعْشَوْشَب" اولدی ³⁴⁷ زیاده تخفیف قصدیله ³⁴⁸ شینك ضمه سنی فتحه یه ³⁴⁹ تبدیل ایلدك "اِعْشَوْشَب" اولدی

³⁴⁰ اِعْشَوْشَب، یَعْشَوْشَب، اِعْشِشَابًا. (اِعْشَوْشَب) المكان والقوم: اَعْشَب. أنظر: مجمع اللغة العربية،

المعجم الوسيط، ص 602.

³⁴¹ ج: اصلنده.

³⁴² (عَشْب) المكان - عَشَابَةٌ: نَبَتٌ عُشْبُهُ. فهو عاشِبٌ، وعَشِبٌ، ولأَرْضٌ عاشِبَةٌ، وعَشِيبَةٌ. أنظر: مجمع

اللغة العربية، المعجم الوسيط، ص 602؛ ابن منظور، لسان العرب، 1-15، 1، ص 601.

³⁴³ ب: ایشکی.

³⁴⁴ ب: عینی له.

³⁴⁵ أ: ابتداء.

³⁴⁶ ب: قیلدق.

³⁴⁷ فی ب "اولدی" ساقط.

³⁴⁸ ب: قصدایله، ج: قصدی ايله.

³⁴⁹ أ: فتحه، ب: فتحیه.

اجتماع الساكنين³⁵⁰ لازم كلدی وادون شين ثانيه دن اجتماع الساكنين³⁵¹ دفعی ایچون

شين ثانيه يه³⁵² فتحه ايله بر حركه ويردك "إِعْشَوْشَب" اولدی

[اِجْلَوْدٌ³⁵³]

اصلندن³⁵⁴ "جَلَدَ" ایدی بز انی "إِفْعَوَالٌ" بابنه نقل مراد ایلدك انده قاعده وار

ایمش قاعده بو ایمشكه³⁵⁵ مثل ماسبق اولنه قریب محله بر همزه عینيله لامی بیننه³⁵⁶ ایکی

واو زیاده ایلدك ساكن ايله³⁵⁷ ابتدا³⁵⁸ متعزر اولدی ممكن اولسون ایچون مثل ماسبق

همزه يه كسر ايله بر حركه ويردك "اِجْلَوْدٌ" اولدی اجتماع الساكنين³⁵⁹ لازم كلدی واپندن

اجتماع الساكنين³⁶⁰ دفعندن ایچون واو ثانيه يه فتحه ايله بر حركه ويردك كلمه ده ایکی

³⁵⁰ أ ، ج: ساكنين.

³⁵¹ أ: ساكنين، ج: ساكنينك.

³⁵² ب: ثانيه.

³⁵³ اِجْلَوْدٌ، يَجْلَوْدُ، اِجْلَوَادًا. (اِجْلَوْدٌ): مضى وأسرع. وامتدّ ودام. والمطر: ذهب وامتدّ وقت تأخره وانقطاعه. أنظر: مجّع اللغة العربية، المعجم الوسيط، ص129؛ وإِجْلَوْدٌ الليل: ذهب، وإِجْلَوَادٌ والإِجْلَوَادُ: المضاء والسرعة في السير. ابن منظور، لسان العرب، 1-15، 3، ص482.

³⁵⁴ ج: اصلنده.

³⁵⁵ ب: ایمشكى.

³⁵⁶ ب: بيه ننه.

³⁵⁷ في ب "ساكن ايله" ساقط.

³⁵⁸ أ: ابتداء.

³⁵⁹ ج: ساكنين.

³⁶⁰ ج: ساكنينك.

حرف برجسندن³⁶¹ واقع اولدی اولی ساکن ثانی متحرک اولی ثانیده ادغام ایتدک
مدغمندن³⁶² بدل مدغما فيه اولان واو ثانیه یه فتحه ایلله بر حرکه ویردک "اِجْلَوْدَّ" اولدی

[اِخْمَارٌ³⁶³]

اصلندن³⁶⁴ "حُمُر" ایدی بز انی "اِفْعِيَالٌ" بابنه [7-ب] نقل مراد ایلدک انده
قاعده وار ایمش قاعده بو ایمشکه³⁶⁵ مثل ما سبق اولنه قریب محله بر همزه عینیلله لامی
بیننه بر الف آخرینه قریب محله³⁶⁶ لام الفعلی جنسندن بر را³⁶⁷ زیاده ایلدک ساکن ایلله
ابتدا³⁶⁸ متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون مثل ما سبق همزه یه کسر ایلله بر حرکه³⁶⁹
ویردک الف ماقبلنک فتحه سنی اقتضا ایلدیکندن³⁷⁰ ایچون میمک ضمه سنی فتحه یه
تبدیل ایلوب تخفیف ایچون حای³⁷¹ ساکن قیلدق³⁷² "اِخْمَارٌ" اولدی فعل

³⁶¹ ج: جنسندن.

³⁶² ب: ادغامدن.

³⁶³ اِخْمَارٌ، يَحْمَارٌ، اِخْمِيرًا. (اِخْمَارٌ) الشيء: بالتدرُّج مع قابليته للتغير. يقال: جعلَ يَحْمَارُ تَارَةً ويصفارُ أخرى. أنظر: مجمع اللغة العربية، المعجم الوسيط، ص 196.

³⁶⁴ ج: اصلنده.

³⁶⁵ ب: ایمشکی.

³⁶⁶ في ب " لامی بیننه بر الف آخرینه قریب محله " ساقط.

³⁶⁷ أ: راء.

³⁶⁸ أ: ابتداء.

³⁶⁹ ب: حرک.

³⁷⁰ ب: ایلدکندن.

³⁷¹ أ ، ب: حای.

ماضيلرك³⁷³ آخرى فتحه اوزره مبنى اولديغى اجلدن راء اولينك³⁷⁴ فتحه سيله راء ثانيه نك³⁷⁵ سكونى قلب مكان بمكان ايتدك "إِحْمَارَر" اولدى كلمه ده ايكي حرف بر جنسندن³⁷⁶ واقع اولدى رالر اول ساكن ثانى متحرك اولى ثانيده ادغام ايتدك مدغمدن بدل مدغما فيه اولان راء ثانيه يه بر شده ويردك "إِحْمَارَر" اولدى اجتماع الساكنين³⁷⁷ لازم كلدى³⁷⁸ الفدن را ايچنده كى رادن اجتماع الساكنينك³⁷⁹ دفعندن ايچون احدهمانك حذفنه سبيل اولديغى اجلدن اول حرف مد ثانى مدغم فيه اولان يرده اجتماع الساكنين³⁸⁰ على حده حائز اولديغى اجلدن بز دخى جائز كوروب على حاله ابقا ايلدك

³⁷² ب: قيلديق، ج: قلدق.

³⁷³ أ: ماضى لرك.

³⁷⁴ أ: اولينيك.

³⁷⁵ في أ " فتحه سيله راء ثانيه نك " ساقط.

³⁷⁶ ج: جنسندن.

³⁷⁷ ج: ساكنين.

³⁷⁸ في ب " كلدى " ساقط ، و " ايچون " موجود زائد. ولكن اثبتنا أنه خطأ.

³⁷⁹ في أ " الساكنين "، وفي ب " الساكنين "، وفي ج " ساكنينك ".

³⁸⁰ ج: ساكنين.

[جَهْوَر³⁸¹]

اصلندن³⁸² "جَهَر" ایدی بز انی "فَعُول" بابنه نقل مراد ایلدك انده قاعده وار ایش قاعده بو ایشكه³⁸³ عینی ايله لامی بیننه مثل ما سبق بر واو زیاده ایلدك "جَهْوَر" اولدی ملحق ايله ملحق بهك وزننده موافقه³⁸⁴ بولونسون ایچون هانك فتحه سی ايله واوك سکوننی قلب مکان بمکان ایتدك "جَهْوَر" اولدی

[عَثِير³⁸⁵]

اصلندن³⁸⁶ "عَثَر" ایدی بز انی "فَعِيل" بابنه³⁸⁷ نقل مراد ایتدك³⁸⁸ انده قاعده عینی ايله لامی بیننه بر یا³⁸⁹ زیاده ایدرلر ایش بز دخی زیاده ایلدك "عَثِير" اولدی مثل

³⁸¹ جَهْوَر، يُجَهْوَر، جَهْوَرَةٌ وَجَهْوَارًا. أنظر لأكثر: الاسترابادي، ، شرح شافية لابن الحاجب، 1-4، 3، ص104؛ جَهْوَر: رفع صوته. أنظر: الاسترابادي، ، شرح شافية لابن الحاجب، 1-4، 1، ص68؛ ابن منظور، لسان العرب، 1-15، 4، ص150.

³⁸² ج: اصلنده.

³⁸³ ب: ایشكى.

³⁸⁴ ج: موافقت.

³⁸⁵ عَثِير، يُعَثِير، عَثِيرَةٌ وَعَثِيرًا؛ أنظر: ابن منظور، لسان العرب، 1-15، 4، ص540؛ الفيروزابادي، القاموس المحيط، ص436.

³⁸⁶ ج: اصلنده.

³⁸⁷ في ب " فَعِيل بابنه " ساقط.

³⁸⁸ ب: ایتدك.

³⁸⁹ أ: ياء.

ماسبق وزننده موافقة³⁹⁰ بولونسون ايچون ثانك فتحه سى ايله يانك سكونى قلب مكان

بمكان ايتدك "عَنْيَر" اولدى

[جَلَبْ³⁹¹]

اصلندن³⁹² "جَلَبْ" ايدى بز انى "فَعَلَلْ" بابنه نقل مراد ايلدك انده قاعده مثل

ماسبق آخرنه قريب³⁹³ محله لام الفعلى جنسندن بر حرف آخر زياده ايلدك "جَلَبَبْ"

اولدى فعل ماضيلرك آخرلى فتح اوزره مبنى اولديغندن باء ثانيه يه فتحه ايله بر حركه

ويردك "جَلَبَبْ" اولدى اربع حركات متواليات جمع اولدى بونك جمعى جائز اولمديغى

اجلدن عين الفعلى اولان لامى³⁹⁴ ساكن قيلدق³⁹⁵ "جَلَبَبْ" اولدى

[سَلَقْ³⁹⁶]

[8-أ] اصلندن³⁹⁷ "سَلَقْ"³⁹⁸ ايدى بز انى "فَعَلَى" بابنه نقل مراد ايلدك انده

قاعده مثل ماسبق آخرينه بر يا زياده ايلدك "سَلَقَى" اولدى فعل ماضيلرك آخرى فتح³⁹⁹

³⁹⁰ ج: موافقت.

³⁹¹ جَلَبَبْ، يُجَلِبُ، جَلَبَّةٌ وَجَلَبَابًا. (جَلَبَّه): ألبسه الجلباب. أنظر: مجمع اللغة العربية، المعجم الوسيط، ص128.

³⁹² ج: اصلنده.

³⁹³ في ب "قريب" ساقط.

³⁹⁴ ب: لام.

³⁹⁵ ب: قيلدق.

³⁹⁶ سَلَقَى، يُسَلِّقِي، سَلَقِيَّةٌ وَسَلَقَاءٌ.

اوزره مبنی اولدیغی اجلدن یایه فتحیله⁴⁰⁰ بر حرکه ویردک "سَلَقَى" اولدی اربع حرکات متوالیات جمع اولدی بونک جمعی جائز اولدیغی اجلدن عین الفعلی اولان لامی ساکن قیلدق⁴⁰¹ "سَلَقَى" اولدی یا حرف علة متحرک ما قبلی مفتوح یایی⁴⁰² الفه قلب ایتدک⁴⁰³ "سَلَقَى" اولدی

[اِتِّحَادٌ⁴⁰⁴]

اصلندن⁴⁰⁵ "اِتِّحَادٌ" ایدی هر بار افتعلنک فاء الفعلنده (اتشدز سشص ضط ظوی) حرفلرندن واو واقع اولسه⁴⁰⁶ اول واوی تایه قلب ایدرلر ایمش بز دخی قلب

397 ج: اصلنده.

398 سَلَقَ، سَلَقًا: عدا. وصاح ورفَع صَوْتَهُ. واللحم أو الخُضْرُ بالماء الحارّ وفيه: أغلاه دون أن يضاف إليه شيء من دهن وأفأويه. و فلانًا بكلامه أو بلسانه آذاه. أنظر: مجمَع اللغة العربية، المعجم الوسيط، ص444.

399 أ: فتحه.

400 ج: فتحله.

401 ب: قیلدق.

402 أ: یائی ، ب: یاء.

403 ب: ایتدک.

404 اِتَّحَدَ، يَتَّحِدُ، اِتِّحَادًا؛ هو مصدر اِتَّحَدَ. و اِتِّحَادٌ: جمیعة أو شراكة تضم دول أو شركات وتستعمل الكلمة في أغلب الأحيان للدلالة على جمیعة رجال المصارف. مصطلحات سياسية.

405 ج: اصلنده.

406 ب: اولدی.

ايتدك⁴⁰⁷ كلمه ده ايكي حرف بر جنسندن واقع اولدى تالر⁴⁰⁸ اول⁴⁰⁹ ساكن ثاني

متحرك اولى ثانيده ادغام ايتدك مدغمدن بدل مدغما فيه اولان تاء ثانيه يه بر شده ويردك

"إِتْحَادٌ" اولدى

[تَدَخْرَجٌ ⁴¹⁰]

اصلندن⁴¹¹ "دَخْرَجٌ"⁴¹² ايدي مثل ماسبق اولنه برتا⁴¹³ كتوردك ساكن ايله ابتدا⁴¹⁴

متعذر اولدى ممكن اولسون ايچون اولنده همزه اولميان فعل ماضيلرك اوللرى فتح اوزره مبنى

اولديغى اجلدن تا يه⁴¹⁵ فتحه ايله⁴¹⁶ بر حركه ويردك "تَدَخْرَجٌ" اولدى

⁴⁰⁷ ب: اتدك.

⁴⁰⁸ في ب " تالر " ساقط.

⁴⁰⁹ ج: اولى.

⁴¹⁰ تَدَخْرَجٌ، يَتَدَخْرَجُ، تَدَخْرَجًا. فَتَدَخْرَجُ، اى تَتَابَعُ فى حدود. أنظر : محمد مرتضى الحسينى الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، 1-40، 5، ص553.

⁴¹¹ أ: اصلند ، ج: اصلنده.

⁴¹² (دَخْرَجَةٌ) دَخْرَجَةً، وَدَخْرَجًا: حَرَكَةٌ فَانْدَفَعَتْ مِنْحَدَرًا. وَ أَدَارَهُ عَلَى نَفْسِهِ مُتَتَابِعًا فى حدود.

⁴¹³ أ: تاء. أنظر: مجّع اللغة العربية، المعجم الوسيط، ص272.

⁴¹⁴ أ: ابتداء.

⁴¹⁵ أ: تاء.

⁴¹⁶ ب: فتح ايله ، ج: فتحله.

[اِخْرَجَمَ⁴¹⁷]

اصلندن⁴¹⁸ "حَرْجَمَ" ایدی رباعی مجرد ایدی بز انی "اِغْنَلَالُ"⁴¹⁹ بابتنه نقل مراد ایلدک انده قاعده وار ایش قاعده بو ایشکه⁴²⁰ الزائد اذا زید زید بالسکون قاعده سیله اولنه قریب محله بر همزه⁴²¹ عینی ایله لام اولاسی⁴²² بیننه بر نون زیاده ایلدک ساکن ایله ابتداء⁴²³ متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون الساکن اذا حرك حرك بالكسر قاعده سیله همزه یه کسر ایله بر حرکه ویردک "اِخْرَجَمَ" اولدی اجتماع ساکنین لازم کلدی رادن نوندن اجتماع ساکنینک⁴²⁴ دفعندن ایچون حانک فتحه سی ایله رانک سکوننی قلب مکان بمکان ایتدک "اِخْرَجَمَ" اولدی

⁴¹⁷ اِخْرَجَمَ، یُخْرِجُ، اِخْرَجَمًا؛ اِخْرَجَمَ القوم: ازدحموا. أنظر الاسترابادي، ، شرح شافية لابن الحاجب، 1-4، 1، ص68؛ و اِخْرَجَمَ: أراد الأمر ثم رجع عنه، القوم او الإبل: اجتمع بعضها بعض، وازدحموا. أنظر: الفيروزبادي، القاموس المحيط، ص1093.

⁴¹⁸ ج: اصلنده.

⁴¹⁹ في ب "افعال" ولكن هذا خطأ.

⁴²⁰ ب: ایشکی.

⁴²¹ ب: همزه.

⁴²² أ: اولی سی.

⁴²³ ج: ابتدا.

⁴²⁴ ب: ساکنین.

[اِقْشَعَرَّ⁴²⁵]

اصلندن⁴²⁶ "قَشَعَرَّ"⁴²⁷ ایدی رباعی مجرد ایدی بز انی "اِفْعَالًا" بابه نقل مراد
ایلدك انده قاعده⁴²⁸ مثل ما سبق اولنه قریب محله بر همزه⁴²⁹ دخی آخرینه قریب محله لام
ثانیه سی جنسندن بر حرف آخر زیاده ایلدك ساكن ايله ابتدا⁴³⁰ متعذر اولدی ممکن
اولسون ایچون مثل ما سبق همزه یه⁴³¹ کسر ایله⁴³² بر حرکه ویردك "اِقْشَعَرَزْ" اولدی حرکه
و سکونده رباعی مجرد اسلوبنی تغییر⁴³³ ايله آخر بابه نقله دلالت ایتسون [8-ب]
ایچون قافك فتحه سی ايله شینك سکونی قلب مکان بمکان ایتدك "اِقْشَعَرَزْ" اولدی⁴³⁴

⁴²⁵ اِقْشَعَرَّ، يَقْشَعُرُّ، اِقْشَعُرَارًا؛ الرَّعْدَةُ واِقْشَعُرَارُ الجلد. وأخذته قُشَعْرِيَّةٌ وقد اِقْشَعَرَّ جلد الرجل اِقْشَعُرَارًا، فهو مقْشَعَرٌّ، ورجل مُتَقَشَعِرٌّ: مُقْشَعِرٌّ، والجمع قَشَاعِرٌّ، بحذف الميم لأنها زائدة. أنظر: ابن منظور، لسان العرب، 1-15، 5، ص 95.

⁴²⁶ ب، ج: اصلنده.

⁴²⁷ قشعر: اقشعرَّ جلد الإنسان اقشعرارًا، فهو مقشعرٌّ، والجمع: قشاعرٌ، فتحذف الميم لأنها زائدة، يقال: أخذته قشعريَّةً. والقشعرُّ: القِتَاءُ. أنظر: الجوهري، أبو نصر اسماعيل بن حماد، الصحاح: تاج اللغة وصحاح العربية، (تحقيق: محمد محمد تامر)، القاهرة، 1430هـ-2009م، ص 942.

⁴²⁸ في أ "وار" موجود زائد. ولكن لا يوجد في ب و ج.

⁴²⁹ ب: همزه.

⁴³⁰ ب: ابتداء.

⁴³¹ ب: همزيه.

⁴³² ج: كسريله.

⁴³³ أ: تعيير.

⁴³⁴ في ب " اولدى" ساقط.

فعل ماضيلرك آخرلری فتح⁴³⁵ اوزره مبنی اولدیغی اجلدن راء اولی نك⁴³⁶ فتحه سیله راء
 ثانیه نك سکوننی قلب مکان بمکان ایتدك "اِقْشَعَرَزْ" اولدی کلمه ده ایکی حرف بر
 جنسندن واقع اولدی رالر اولی⁴³⁷ ساکن ثانی متحرك اولی⁴³⁸ ثانیده ادغام ایتك مدغمندن
 بدل مدغما فیه اولان راء ثانیه یه بر شده ویردك "اِقْشَعَرَزْ" اولدی

[تَجَلَبَّ⁴³⁹]

اصلندن⁴⁴⁰ "جَلَبَّ" ایدی ثلاثی مجرد ایدی بز انی ملحقات تدحرج دن "تَفَعَّلْ"
⁴⁴¹ بابنه نقل مراد ایلدك انده قاعده وار ایمش قاعد بو ایمشكه⁴⁴² الزئد اذا زید زید
 بالسكون قاعده سیله اولنه قریب محله مطاوعة⁴⁴³ معناسنی افاده ایچون برتا⁴⁴⁴ آخرینه

⁴³⁵ ب: فتحه.

⁴³⁶ اولانك.

⁴³⁷ أ: اول.

⁴³⁸ ب: اول.

⁴³⁹ جَلَبَّ، يَتَجَلَبَّبُ، جَلَبَّ، جَلَبَّ؛ جَلَبَّ: لبس الجلباب. أنظر: الاسترآبادي، ، شرح شافیه لابن الحاجب،
 1-4، 1، ص68؛ الفیروزآبادي، القاموس المحيط، ص68.

⁴⁴⁰ ج: اصلنده.

⁴⁴¹ ج: تفعّل.

⁴⁴² ب: ایمشكه

⁴⁴³ ج: مطاوعت.

⁴⁴⁴ أ: تاء.

قريب محله إلحاق⁴⁴⁵ ایچون لام الفعلی جنسندن⁴⁴⁶ بر حرف آخر زیاده ایلدک ساکن ایله
ابتدا⁴⁴⁷ متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون اولنه همزه وصل اولمیان فعل ماضیلرک اوللری
فتح اوزره مبنی اولدیغی اجلدن تایه فتحه ایله بر حر که ویردک "تَجَلَّبَب" اولدی اربع
حركات متواليات جمع اولدی جمعی جائز اولدیغی اجلدن ملحق به موافقة⁴⁴⁸ بولونسون
ایچون عین الفعلی اولان لامی ساکن قیلدق⁴⁴⁹ "تَجَلَّبَب" اولدی فعل ما ضیلرک آخرلری
فتح اوزره مبنی اولدیغی اجلدن باء⁴⁵⁰ ثانیه یه⁴⁵¹ فتحه ایله برحرکه ویردک "تَجَلَّبَب" اولدی

⁴⁴⁵ معنی الإلحاق فی الاسم والفعل ان تزيد حرفا أو حرفین علی ترکیب زیادة غیر مطردة فی إفادة معنی؛
لیصیر ذلک الترتیب بتلك الزیادة مثل کلمة أخرى فی عدد الحروف وحركاتها المعینة والسکنات، کُلُّ
واحدٍ فی مثل مکانه فی الملحق بها، وفی تصاریفها: من الماضي والمضارع والأمر والمصدر واسم الفاعل
واسم المفعول إن كان الملحق به فعلا رباعیا، ومن التصغیر والتکسیر إن كان الملحق به اسما رباعیا لا
خماسیا. أنظر: الاسترادی، ، شرح شافیه لابن الحاجب، 1-4، 1، ص52.

⁴⁴⁶ ج: جنسندن.

⁴⁴⁷ أ: ابتداء.

⁴⁴⁸ ج: موافقت.

⁴⁴⁹ ب: قیلدیق ، ج: قلدق.

⁴⁵⁰ فی أ و ج "باء" ولكن اثبتناه كما فی ب.

⁴⁵¹ ب: ثانیه.

[تَجَوَّرَب⁴⁵²]

اصلندن⁴⁵³ "جَرَب" ایدی بز انی "تَفَوُّعُلْ" بابه نقل مراد ایلدك انده قاعده مثل
 ماسبق اولنه مطاوعت معناسنی افاده ایچون بر تا فاسیله عینی بیننه الحاق ایچون بر واو
 زیاده ایلدك ساكن ایله ابتدا⁴⁵⁴ متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون تایه مثل ما سبق فتحه
 ایله بر حرکه ویردك "تَجَوَّرَب" اولدی و اعلال هذا الباب كلام⁴⁵⁵ ظاهری و مبنی علی ما
 هو المشهور من مسامحات الصرفین⁴⁵⁶ فا نظر الى الاساس حتى تطلع تحقیقه

[تَشِیْطَن⁴⁵⁷]

اصلندن⁴⁵⁸ "شَطَن" ایدی بز انی "تَفَیْعُلْ" بابه نقل مراد ایلدك انده قاعده مثل ما
 سبق اولنه قریب محله مطاوعه⁴⁵⁹ معناسنی افاده ایچون بر تا فاسیله عینی بیننه الحاق

⁴⁵² تَجَوَّرَب، یَتَجَوَّرَبُ، تَجَوَّرَبًا؛ تَجَوَّرَب: لبس الجورب. أنظر: الاسترابادي، شرح شافية لابن الحاجب، 1-4، 1، ص 68.

⁴⁵³ ج: اصلنده.

⁴⁵⁴ أ: ابتداء.

⁴⁵⁵ في أ "كلام" ساقط، ولكن اثبتناه كما في ب و ج.

⁴⁵⁶ في ب "صرفين" وفي ج "صرفيون" ولكن صححناه كما في أ.

⁴⁵⁷ تَشِیْطَن، یَشِیْطَنُ، تَشِیْطَنًا؛ تَشِیْطَن الرجل: صار كالشیطان في تمرده. أنظر: الاسترابادي، شرح شافية لابن الحاجب، 1-4، 1، ص 68.

⁴⁵⁸ ج: اصلنده.

⁴⁵⁹ ج: مطاوعت.

ايچون بر يا⁴⁶⁰ زياده ايلدك ساكن ايله ابتدا⁴⁶¹ متعذر اولدى ممكن اولسون ايچون مثل

ما سبق تاي⁴⁶² مفتوح قيلدق⁴⁶³ "تَشَيْطَن" اولدى

[تَرْهُوكٌ⁴⁶⁴]

اصلندن⁴⁶⁵ "رَهَكٌ"⁴⁶⁶ ايدى بز انى "تَفَعُّوْلٌ" بابنه نقل مراد ايلدك انده قاعده⁴⁶⁷

مثل ماسبق اولنه مطاوعة⁴⁶⁸ معناسنى افاده ايچون بر تا⁴⁶⁹ عيني ايله لامى بيننه الحاق

ايچون بر واو زياده ايلدك ساكن ايله ابتدا⁴⁷⁰ متعذر اولدى ممكن اولسون ايچون مثل

⁴⁶⁰ أ: ياء.

⁴⁶¹ أ: ابتداء.

⁴⁶² ب: تاي.

⁴⁶³ ب: قيلدق.

⁴⁶⁴ تَرْهُوكٌ، يَتَرْهُوكُ، تَرْهُوكًا؛ تَرْهُوكَ الرجل في المش: أى كان كأنه يَمْوُجُ فيه. أنظر: الاسترابادي، شرح

شافية لابن الحاجب، 1-4، 1، ص68؛ الفيروزابادي، القاموس المحيط، مجد الدين أبو طاهر

محمد بن يعقوب، (تحقيق: محمد نعيم العرقوسي)، دمشق، 1998م، ص941.

⁴⁶⁵ ج: اصلنده.

⁴⁶⁶ في أ "رهوك" ولكن اثبتناه كما في ب و ج.

⁴⁶⁷ في ب "وار" موجود زائد.

⁴⁶⁸ ج: مطاوعت.

⁴⁶⁹ أ: تاء.

⁴⁷⁰ أ: ابتداء.

ماسبق تايه فتحه ايله برحرکه ويردک "تَرْهَوُکْ" اولدی بابنه رعاية وزننه موافقة هانک فتحی

ايله واوک⁴⁷¹ سکوننی قلب مکان بمکان ایتدک "تَرْهَوُکْ" اولدی

[تَسْلَقِي ⁴⁷²]

اصلندن⁴⁷³ "سَلَقَ" [9-أ] ایدی بز انی "تَفَعَّلِي" ⁴⁷⁴ بابنه نقل مراد ایلدک انده

قاعده مثل ماسبق اولنه مطاوعة⁴⁷⁵ معناسنی افاده ایچون بر تا⁴⁷⁶ آخرينه الحاق ایچون بر

یا زیاده ایلدک ساکن ايله ابتدا متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون تايه مثل ما سبق فتحه

ايله بر حرکه ويردک "تَسْلَقِي" اولدی اربع حرکات متواليات جمع اولدی کلام عربده اربع

حرکات متوالياتک جمعی⁴⁷⁷ جائز اولدیغی اجلدن لام⁴⁷⁸ ساکن قیلدق⁴⁷⁹ "تَسْلَقِي"

اولدی فعل ماضيلک آخري فتح اوزره مبنی اولدیغی اجلدن يايه⁴⁸⁰ فتحله بر حرکه ويردک

⁴⁷¹ عبارة " ترهوك اولدی بابنه رعاية وزننه موافقة هانک فتحی ايله واوک " ناقصة في أ ولكن صححناها

كما في ب و ج.

⁴⁷² تَسْلَقِي، يَتَسَلَقِي، تَسْلَقِيًا.

⁴⁷³ ج: اصلنده.

⁴⁷⁴ في ب "تفعيل" هذا خطأ.

⁴⁷⁵ ج: مطاوعت.

⁴⁷⁶ أ: تاء.

⁴⁷⁷ عبارة "اولدی کلام عربده اربع حرکات متوالياتک جمعی " ناقصة في ب ولكن صححناها كما في أ و

ج.

⁴⁷⁸ ج: لامی.

⁴⁷⁹ ب: قیلدیق.

⁴⁸⁰ في كل نسخة "تايه" ولكن صححناه كما كتبناه.

"تَسْلُقِي" اولدى يا حرف علت متحرك ما قبلى مفتوح ياي⁴⁸¹ الفه قلب ايتدك⁴⁸²

"تَسْلُقِي" اولدى

[اَفْعُنْسَسَ⁴⁸³]

اصلندن⁴⁸⁴ "قَعَسَ" ايدى بز انى "اَفْعُنَالُ"⁴⁸⁵ بابنه نقل مراد ايلدك انده قاعده

مثل ما سبق اولنه وصل ايچون بر همزه عيني ايله لامى بيننه مطاوعة⁴⁸⁶ معناسنى افاده

ايچون بر نون آخرنه لام الفعلى جنسندن بر حرف آخر زياده ايلدك ساكن ايله ابتدا

متعذر اولدى ممكن اولسون ايچون الساكن اذا حرك حرك بالكسر قاعده سييله همزه يه

كسره ايله بر حركه ويردك تخفيف ايچون قافى ساكن قيلدك "اَفْعُنْسَسَ" اولدى فعل

ماضيلرك آخرى فتح اوزره مبنى اولديغى اجلدن سين ثانيه يى دخى مفتوح قيلدك⁴⁸⁷

"اَفْعُنْسَسَ" اولدى

⁴⁸¹ ب: ياي.

⁴⁸² ب: ايتدك.

⁴⁸³ اَفْعُنْسَسَ، يَقْعُنْسَسُ، اَفْعُنْسَسَا؛ رجوع وتأخير. أنظر: الاسترابادي، ، شرح شافية لابن الحاجب،

1-4، 1، ص68؛ واقْعُنْسَسَ، أى: تأخّر ورجع إلى خلف. أنظر: الجوهري، الصّاح: تاج اللّغة

وصحاح العربيّة، ص956 .

⁴⁸⁴ ج: اصلنده.

⁴⁸⁵ ب: افعيال.

⁴⁸⁶ ج: مطاوعت.

⁴⁸⁷ ج: قلدق.

[اسْلَنْقَى⁴⁸⁸]

اصلندن⁴⁸⁹ "سَلَقَ" ایدی بز انی "إِفْعَلَاءَ" بابنه نقل مراد ایلدك انده قاعده مثل ماسبق اولنه وصل ایچون بر همزه عینیه لامی بیننه مطاوعة⁴⁹⁰ معناسنی افاده ایچون بر نون آخرینه الحاق ایچون بر یا⁴⁹¹ زیاده ایلدك ساكن ایله ابتدا⁴⁹² متعذر اولدی ممکن اولسون ایچون مثل ماسبق همزه یه کسره ایله بر حرکه ویردك اربع حرکات متوالیات جمع اولدی⁴⁹³ جمع⁴⁹⁴ جائز اولدیغی اجلدن سینی ساكن قیلدق "اسْلَنْقَى" اولدی فعل ماضیلرک آخرلری فتح اوزره مبنی اولدیغی اجلدن یایه فتحله بر⁴⁹⁵ حرکه ویردك "اسْلَنْقَى" اولدی یا حرف علت متحرک ماقبلی مفتوح یایی الفه قلب ایتدك "اسْلَنْقَى" اولدی

⁴⁸⁸ اسْلَنْقَى، یَسْلَنْقَى، اسْلَنْقَاءَ؛ واسلنقى الرجل: إذا نام على ظهره، وهو افعلنى. أنظر: الجوهري، الصحاح: تاج اللغة وصحاح العربية، ص 553؛ و مطاوع سَلَقَى. أنظر: الاسترابادي، شرح شافية لابن الحاجب، 1-4، 1، ص 68.

⁴⁸⁹ ج: اصلنده.

⁴⁹⁰ ج: مطاوعت.

⁴⁹¹ أ: ياء.

⁴⁹² أ: ابتداء.

⁴⁹³ في ج "بونك" موجود زائد.

⁴⁹⁴ ج: جمعی.

⁴⁹⁵ في ج "بر" ساقط.

[لَمْ يَمُدُّ]

اصلندن⁴⁹⁶ " لَمْ يَمُدُّ " ایدی کلمده⁴⁹⁷ ایکی حرف بر جنسندن⁴⁹⁸ واقع اولدی

دالدر اولی متحرك ثانی ساکن ثانینک سکونی عارض ادغامی جائز ادغام اجلی ایچون دال

اولی نك ضمه سنی ما قبلنده کی ساکن اولان ممیه ویردک اجتماع الساکنین⁴⁹⁹ لازم

کلدی دالیندن اجتماع الساکنینک⁵⁰⁰ دفعندن ایچون دال ثانیه یه فتحه اخفّ

حرکاتدندر دیو فتحله حرکه ویردک یا خود ضمه [9-ب] اقوای حرکاتدندر دیو

ضمیله⁵⁰¹ حرکه ویردک یا خود سکون حرکه لمه ده کسره اصلدر دیو کسره ایله حرکه ویردک

بو اوج حالده اول ساکن ثانی متحرك اولدی اولی ثانیده ادغام ایتدک مدغمدن بدل

مدغما فیله اولان دال ثانیه⁵⁰² بر شده ویردک " لَمْ يَمُدُّ لَمْ يَمُدُّ لَمْ يَمُدُّ " اولدی فک ادغام ایله

" لَمْ يَمُدُّ " دیمک دخی جائزدر* تم تسوید هذه الرسالة فی قسطنطينية فی مدرسة شاهزاده فی

وقت الضحوة الكبرى من يوم السبت من اواخر جمادى الآ خر⁵⁰³ فی سنة اثنين وستين

496 ج: اصلنده.

497 ج: کلمه ده.

498 ج: جنسندن.

499 ج: ساکنین.

500 ج: ساکنینک.

501 ج: ضمله.

502 ج: ثانیه یه.

503 ج: الآ خرة.

ومأئين والف* من هجرة من له العز والشرف* الحمد لله أولا وآخرا وظاهرا⁵⁰⁴ او باطنا

والصلوة والسلام على محمد الذى كان فى يوم القيمة اماما* وعلى آله واصحابه تماما.

⁵⁰⁴ فى ج "و" ولكن اثبتناه كما فى أ.

[شَرْحُ امَثَلَةِ الْمُخْتَلَفَةِ عَلَى الْإِيْجَازِ ⁵⁰⁵]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[10-أ] الحمد لله الذى مثل بعض امثلة نعم جنانة ببعض نعم الدنيا تمثيلا *

وبجل كمال قدرته بجعل صور العباد والسنتهم مختلفة تبجيلا * والصلاة والسلام على محمد

الذى كمل الله دينه فى الماضى والمستقبل والحال تكميلا * وعلى آله واصحابه الذى عجلوا

فى ائتمار اوامر الله تعالى وانتهاء نواهيه تعجيلا * اما بعد * فيقول العبد الفقير الى ربه

القدير الحاج ابراهيم بن محمد اليلواجى عفى الله عنهما بعفوه المنجى لما رأيت بعض المؤلفين

فى اشتقاق الامثلة المختلفة اطالوا الكلام كل الاطالة وهى تورث ادهان المبتدئين الملالة

والكلالة فرتبت رسالة موجزة مفيدة للمبتدئين فى اشتقاقها ومعانيها فقلت ⁵⁰⁶ ما قلت *

ايمدى معلوم اوله كه علم صرفه طالب اولان كمسنه ايجون ⁵⁰⁷ اوج شىء بلمكدن لازمدر

تاكه شروعه بصبيرت اوزره اوله اوجدن ⁵⁰⁸ اولكى صرفك لغة وصناعة تعريفنى بيله

ايكنجى موضوعنى بيله اوجنجى ⁵⁰⁹ صرف اوقومقلقدن غرضنى بيله صرف لغتده تغييره

⁵⁰⁵ ج: شرح الامثلة المختلفة على الايجاز.

⁵⁰⁶ ج: قلت.

⁵⁰⁷ أ: ايجون.

⁵⁰⁸ ج: اوجدن.

⁵⁰⁹ أ: اوجنجى.

ديرلر اصطلاحده تحويل الاصل الواحد الى امثلة مختلفة لمعان مقصوده⁵¹⁰ لا تحصل الابهادر موضوعي كلمه در موضوع ديو علمك كليسنده اعراض ذاتيه سندن بحث اولنان شيئه ديلى⁵¹¹ بوعلم صرفده بحث كلمه نك اعراض ذاتيه سندن صرف اوقومقدن غرض كلمات قياسيه لرى اوكرنوب معنالرين اكليوب خطا ايتمكدن ياخود اعلال ايله ادغامى⁵¹² بلمكدن اعلال و ادغامدن مراد تخفيف و اختصار ايچون تبديل و تغييردر

[نَصْرٌ⁵¹³]

اصلندن⁵¹⁴ عند البصريين "نَصْرًا" ايدى مصدر غير ميمى⁵¹⁵ مفرد بناسندن فعل ماضى بناء معلوم مفرد مذكر غائب بناسى المق مراد ايلدك انده قاعده وار ايمش قاعده بو ايمشكه بابنه رعاية وضعنه موافقة عين الفعلى اولان صادى فتح اوزره مبنى قيلرلر ايمش بز ده قيلدق "نَصْرًا" اولدى تنوين اسمك خاصه سندن اولديغى اجلدن تنوينى حذف ايلدك

⁵¹⁰ ج: مقصودة.

⁵¹¹ أ: درلر.

⁵¹² أ: ادغام.

⁵¹³ فعل ماض معلوم مفرد مذكر غائب، معناه بالعربية فعل النصرة في الزمان الماضى احد غائب وبالتركية يردم ايتدى كچمش زمانده بر غائب ار. أنظر: داود بن محمد القارصى الحنفى، شرح الامثلة، مطبعة المكتب الحرية، اسطنبول، 1281هـ، ص4.

⁵¹⁴ ج: اصلنده.

⁵¹⁵ أ: ميمى.

فعل ماضيلك أخرى فتح اوزره مبنی الديوغی اجلدن آخرینی اولديوغی حال اوزره فتحيله مبنی
قيلدق "نَصَرَ" اولدی

[يَنْصُرُ⁵¹⁶]

اصلندن⁵¹⁷ "نَصَرَ" ایدی فعل ماضی بناء معلوم مفرد مذكر غائب بناسندن فعل
مضارع بناء معلوم مفرد مذكر غائبی المق مراد ایلدك انده قاعده بو ایمشكه اولنه حروف
"اتین" دن بر یاء مفتوحه كتوررلر ایمش بز دخی كتوردك "يَنْصَرَ" اولدی كلمه واحده ده
اربع حركات متواليات جمع اولدی كلام [10-ب] عربده كلمه واحده ده جمعی جائز
اولديوغی اجلدن زائد اولان یایه قریب نونی ساكن قيلدق "يَنْصَرَ" اولدی بابنه رعاية وضعنه
موافقة⁵¹⁸ صادق فتحه سنی ضمییه⁵¹⁹ تبدیل ایلدك "يَنْصَرَ" اولدی نواصبیدن جوازمدن
خالی اولان فعل مضارعلك أخرى عامل معنوی ايله مرفوع اولديوغی اجلدن آخرینك فتحه
سنی ضمه یه تبدیل ایلدك "يَنْصُرُ" اولدی

⁵¹⁶ فعل مضارع معلوم مفرد مذكر غائب، معناه بالعربية يفعل النصرة في الزمان الحال او الاستقبال احد
غائب وبالتركیة یردم ایدر شمدیکی حالده یا کلجك زمانده بر غائب ار. أنظر: داود القارصی،
شرح الامثلة، ص8.

⁵¹⁷ ج: اصلنده.

⁵¹⁸ أ: موافقت.

⁵¹⁹ عبارة "ضمه سنی فتحه یه" موجودة في ج ولكن هذه خطئة ، فاثبتناها كما في أ.

[نَصْرًا⁵²⁰]

اصلندن⁵²¹ عند الكوفيين "نَصَرَ" ایدی فعل ماضی بناء معلوم مفرد مذكر غائب
بناسندن مصدر غیر میمی⁵²² المَقْ مراد ایتدك انده قاعده بو ایشكه عین الفعلی اولان
صادی ساکن قیلدق "نَصَرَ" اولدی تنوین اسمك خاصه سندن اولدیغی اجلدن آخینه بر
تنوین کتوردك "نَصَرَ" اولدی

[نَاصِرًا⁵²³]

اصلندن⁵²⁴ عند الجمهور "يُنَصِّرُ" ایدی فعل مضارع بناء معلوم مفرد مذكر
بناسندن اسم فاعل المَقْ مراد ایلدك انده قاعده بو ایشكه مضارعة⁵²⁵ حرفی حذف
ایدوب فتحه سنی ما بعدنده کی نونه ویردك "نَصَرَ" اولدی فاسیله عینی بیننه اسم فاعل
بناسی ایچون⁵²⁶ بر الف زیاده ایلدك "نَاصِرًا" اولدی اسم فاعل الفک ما بعدنده اولان

⁵²⁰ مصدر غیر میمی مفرد مبنی للفاعل معناه بالعربية فعل النصرة وبالتركية يردم ایتمكلک او مصدر غیر
میمی مفرد مبنی للمفعول معناه بالعربية فعل النصرة وبالتركية يردم اولنمقلق. أنظر: داود القارصی،
شرح الامثلة، ص 9.

⁵²¹ في أ و ج "اصلنده" ولكن غيرنا كما في ما قبل.

⁵²² أ: می.

⁵²³ اسم فاعل مفرد مذكر، معناه بالعربية فاعل النصرة احد وبالتركية يردم ایدیجی بر ار. أنظر: داود
القارصی، شرح الامثلة، ص 11.

⁵²⁴ ج: اصلنده.

⁵²⁵ خ: مضارعت.

⁵²⁶ ج: بناسیچون.

حرف مكسور اولديغى اجلدن صادك ضمه سنى كسره يه تبديل ايتدك "نَاصِرُ" اولدى
تنوين اسمك خاصه سى اولديغى⁵²⁷ اجلدن⁵²⁸ آخريه بر تنوين كتوردك "نَاصِرُ" اولدى

[مَنصُورُ⁵²⁹]

اصلندن⁵³⁰ "يَنصُرُ" ايدى فعل مضارع بناء مجهول مفرد مذكر بناسندن اسم
مفعول المق مراد ايلدك انده قاعده بو ايمشكه مضارعة⁵³¹ حرفنى بر ميم مضموميه⁵³²
تبديل ايدوب تنوين اسمك خاصه سندن اولديغى اجلدن آخريه بر تنوين تمكّن كتوردك
"مَنصُرُ" اولدى افعال بابندن كلن اسم مفعوله التباس لازم كلدى التباسى دفعدن ايچون
ميمك ضمه سنى فتحه يه تبديل ايتدك "مَنصُرُ" اولدى ثلاثى دن⁵³³ كلن اسم زمانه اسم
مكانه التباسى لازم كلدى التباسى دفعدن ايچون صادك فتحه سنى ضمه يه تبديل ايتدك

⁵²⁷ ج: اولديغندن.

⁵²⁸ في ج " اجلدن" ساقط.

⁵²⁹ اسم مفعول مفرد مذكر، معناه بالعربية مفعول النصره لاحد وبالتركية يردم اولنجى بر ار ولا يقال
اولنمش بر ار. أنظر: داود القارصى، شرح الامثلة، ص 13.

⁵³⁰ في أ و ج "اصلنده" ولكن غيرنا كما في ما قبل.

⁵³¹ ج: مضارعت.

⁵³² ج: مضمومه يه.

⁵³³ ج: ثلاثيدن.

"مَنْصُرٌ" اولدی کلام عربده "مَنْصُرٌ" وزنده اسم مفعول بولنمديغی اجلدن صادك ضمه
 سنی شعبه لندردك شعبدن⁵³⁴ بر واو حاصل اولدی "مَنْصُورٌ" اولدی

[لَمْ يَنْصُرْ ⁵³⁵]

اصلندن⁵³⁶ "يَنْصُرُ" ایدی فعل مضارع بناء معلوم مفرد مذکر غائب بناسندن
 جحد مطلق بناء معلوم مفرد مذکر المق مراد ایلدك انده قاعده بو ایشکه اولنه حروف
 جوازمدن بر "لَمْ" کتورلر ایش بز دخی کتوردك "لَمْ" کلمك ايله لفظا عمل ایدوب
 آخیری جزم ایتدی جزمه علامت آخرندن حرکه دوشدی "لَمْ يَنْصُرُ" اولدی معنی⁵³⁷ عمل
 ایدوب فعل مضارعك حال ايله استقبال⁵³⁸ بیننده مشترك اولان معناسنی ماضیه نقل
 ایدوب آنیده اطلاق اوزره نفی ایلدی "لَمْ يَنْصُرُ" اولدی

⁵³⁴ ج: شعبه دن.

⁵³⁵ فعل مضارع لفظا وماض معنی منفی لَمْ معلوم مفرد مذکر غائب وبالترکیة یردم ایتمدی کچمش
 زمانده بر غائب ار. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص14.

⁵³⁶ ج: اصلنده.

⁵³⁷ أ: معنا.

⁵³⁸ أ: استقباله.

[لَمَّا يَنْصُرُ ⁵³⁹]

اصلندن ⁵⁴⁰ "يَنْصُرُ" ایدی [11-أ] فعل مضارعنن جحد مستغرق المقق مراد ایلدك انده قاعده بو ایشكه اولنه حروف جوازمدن بر "لما" كتوررلر ایش بز دخی كتوردك "لَمَّا" كلمك ايله لفظا عمل ایدوب آخیرینی جزم ایتدی جزمه علامت آخرنندن حركه دوشدی معنی ⁵⁴¹ عمل ایدوب ⁵⁴² فعل مضارعك حال ايله استقبال ⁵⁴³ بیننده مشترك اولان معناسنی ماضیه نقل ایدوب آنیده استغراق اوزره نفی ایتدی "لَمَّا يَنْصُرُ" اولدی

[مَا يَنْصُرُ ⁵⁴⁴]

اصلندن ⁵⁴⁵ "يَنْصُرُ" ایدی فعل مضارعنن نفی حال المقق مراد ایلدك ⁵⁴⁶ انده قاعده وار ایش ⁵⁴⁷ قاعده بو ایشكه اولنه نفی حال ایچون بر "ما" كتوررلر ایش بز

⁵³⁹ فعل مضارع وماض معنی منفی معلوم مفرد مذكر غائب معناه بالعربية ما فعل النصره في جميع الزمان الماضي الى الآن احد غائب وبالتركیة معناه بالعربية ما فعل النصره في الزمان الماضي احد غائب یردم ایتمدی كچمش زمانك جمیعنده بو أنه كلنجه بر غائب ار. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص14.

⁵⁴⁰ ج: اصلنده.

⁵⁴¹ أ: معنا.

⁵⁴² في أ "قیلدی" ولكن اثبتناه كما في ج.

⁵⁴³ أ: استقباله.

⁵⁴⁴ فعل مضارع منفی بما معلوم مفرد مذكر غائب معناه بالعربية ما يفعل النصره في الحال احد غائب وبالتركیة یردم ایتمز شمديکی حالده بر غائب ار. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص15.

⁵⁴⁵ ج: اصلنده.

⁵⁴⁶ أ: ایتدك.

دخی⁵⁴⁸ کتوردک "ما" کلمک ایله لفظا عمل ایتمیوب فقط معنی⁵⁴⁹ عمل ایدوب فعل

مضارعک حال ایله استقبال بیننده مشترک اولان معناسنی حاله تخصیص ایدوب آنیده نفی

ایلدی "ما یَنْصُرُ" اولدی

[لَا یَنْصُرُ⁵⁵⁰]

اصلندن⁵⁵¹ "یَنْصُرُ" ایدی فعل مضارعدن نفی استقبال المق مراد ایلدک انده قاعده

وار ایمش⁵⁵² قاعده بو ایمشکه اولنه نفی استقبال⁵⁵³ ایچون بر "لا"ء نافیه کتوردک⁵⁵⁴

"لا" کلمک ایله فقط معنی عمل ایدوب فعل مضارعک حال ایله استقبال بیننده مشترک

اولان معناسنی استقباله تخصیص ایدوب آنیده نفی ایلدی "لا یَنْصُرُ" اولدی

⁵⁴⁷ لا یوجد "قاعده وار ایمش" فی أ ولكن اثبتناه كما فی ج.

⁵⁴⁸ لا یوجد "کتورلر ایمش بز دخی" فی أ ولكن اثبتناه كما فی ج.

⁵⁴⁹ أ: معنا.

⁵⁵⁰ فعل مضارع منفی بلا معلوم مفرد مذكر غائب معناه بالعربية لا يفعل النصرة فی زمان الاستقبال احد

غائب وبالترکیة یردم ایتمز کلجک زمانده بر غائب ار. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص15.

⁵⁵¹ ج: اصلنده.

⁵⁵² لا یوجد "قاعده وار ایمش" فی أ ولكن اثبتناه كما فی ج.

⁵⁵³ فی أ "المق" موجود زائد.

⁵⁵⁴ فی ج "کتودک" ولكن هذا خطأ.

[لَنْ يَنْصُرَ ⁵⁵⁵]

اصلندن ⁵⁵⁶ "يَنْصُرُ" ایدی فعل مضارعن تأکید نفی استقبال المق مراد ایلدک انده قاعده وار ایش ⁵⁵⁷ قاعده بو ایشکه اولنه تأکید نفی استقبال ایچون حروف نواصبدن بر "لَنْ" کتوررلر ایش بز دخی ⁵⁵⁸ کتوردک نفی کلمک ایله لفظا عمل ایدوب آخربنی نصب ایتدی نصبه علامت آخربنک ضمه سنی فتحیه ⁵⁵⁹ تبدیل ایلوب "لَنْ يَنْصُرُ" اولدی معنی ⁵⁶⁰ عمل ایدوب فعل مضارعک حال ایله استقبال بیننده مشترک اولان معناسنی استقباله تخصیص ایدوب آنیده تأکید ایله نفی ایلدی "لَنْ يَنْصُرُ" اولدی

[لَيَنْصُرُ ⁵⁶¹]

اصلندن ⁵⁶² "يَنْصُرُ" ایدی فعل مضارع بناء معلوم مفرد مذکردن امر غائب المق مراد ایلدک انده قاعده وار ایش ⁵⁶³ قاعده بو ایشکه اولنه حروف جوازمندن بر "لام"

⁵⁵⁵ فعل مضارع منفی بلن معلوم مفرد مذکر غائب معناه بالعربية لا يفعل النصرة البته في زمان الاستقبال احد غائب وبالتركية يردم ايتمز البته كلجك زمانده بر غائب ار. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص15-16.

⁵⁵⁶ ج: اصلنده.

⁵⁵⁷ لا يوجد "قاعده وار ایش" في أ ولكن اثبتناه كما في ج.

⁵⁵⁸ لا يوجد "کتوررلر ایش بز دخی" في أ ولكن اثبتناه كما في ج.

⁵⁵⁹ ج: فتحه يه.

⁵⁶⁰ أ: معنا.

⁵⁶¹ امر غائب معلوم مفرد مذکر غائب معناه بالعربية ليفعل النصرة احد غائب وبالتركية ياردم ايتسون بر غائب ار. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص16.

مكسوره كتوررلر ايمش⁵⁶⁴ بز دخى كتوردك "لام" كلمك ايله لفظا عمل ايدوب آخرينى
 جزم ايلدى جزمه علامت آخرنندن حركه اعرابيه دوشدى "لَيْنُصُرْ" اولدى معنى⁵⁶⁵ عمل
 ايدوب فعل مضارعك حال ايله استقبال بيننده مشترك اولان معناى اخباريسى انشائى يه
 نقل ايله استقباله تخصيص ايدوب فعلك فاعل غائبدن وقوعنى طلب ايله امره سبب اولدى
 "لَيْنُصُرْ" اولدى⁵⁶⁶

[لَا يَنْصُرُ ⁵⁶⁷]

اصلندن⁵⁶⁸ "لَيْنُصُرْ" ايدى فعل مضارعنن نهي غائب الموق مراد ايلدك انده قاعده
 وار ايمش⁵⁶⁹ قاعده بو ايمشكه اولنه حروف جوازمدن بر "لا"ء ناهيه⁵⁷⁰ كتوررلر ايمش بز
 دخى⁵⁷¹ كتوردك "لا" كلمك ايله لفظا عمل ايدوب آخرينى جزم ايتدى جزمه علامت

⁵⁶² ج: اصلنده.

⁵⁶³ لا يوجد "قاعده وار ايمش" في أ ولكن اثبتناه كما في ج.

⁵⁶⁴ لا يوجد "ايمش" في أ ولكن اثبتناه كما في ج.

⁵⁶⁵ أ: معنا.

⁵⁶⁶ لا يوجد "لَيْنُصُرْ اولدى" في أ.

⁵⁶⁷ نهي غائب معلوم مفرد مذكر غائب معناه بالعربية لا يفعل النصرة احد غائب وبالتركية يردم ايتمسون

بر غائب ار. أنظر: داود القارصى، شرح الامثلة، ص 17.

⁵⁶⁸ ج: اصلنده.

⁵⁶⁹ لا يوجد "قاعده وار ايمش" في أ ولكن اثبتناه كما في ج.

⁵⁷⁰ أ: ناهية.

⁵⁷¹ أ: بزده.

آخرندن حركه [11-ب] اعرابه دوشدى "لَا يَنْصُرُ" اولدى معنى⁵⁷² عمل ايدوب فعل مضارعك حال ايله استقبال بيننده مشترك اولان معنای اخباریسی انشائی یه نقل ايله استقباله تخصیص ایدوب فعلک فاعل غائبدن وقوعنک طلبنی ترك ايله نهيہ سبب اولدى "لَا يَنْصُرُ" اولدى

[اُنْصُرُ⁵⁷³]

اصلندن⁵⁷⁴ "تَنْصُرُ" ایدی فعل مضارع مفرد مذكر مخاطبدن امر حاضر المق مراد ایلدک انده قاعده وار ایش⁵⁷⁵ قاعده بو ایشکه مضارعة⁵⁷⁶ حرفی حذف ایدوب ما بعدنه نظر ایلدک ساکنمی متحرکمی⁵⁷⁷ باقدق ساکن ساکن ايله ابتدا⁵⁷⁸ متعذر اولدى ممکن اولسون ایچون عین الفعلنک⁵⁷⁹ ضمه سنه تبعیت ايله اولنه بر⁵⁸⁰ همزه مضمومه کتوروب آخرینی عند البصریین وقف اوزره مبنی قیلدق وقف اوزره مبنیده لفظده مجزوم کبی

⁵⁷² أ: معنا.

⁵⁷³ امر الحاضر معلوم مفرد مذكر مخاطب معناه بالعربية افعّل النصره انت واحد حاضر وبالتركية یردم ایتسن بر حاضر ار. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص 17.

⁵⁷⁴ ج: اصلنده.

⁵⁷⁵ لا يوجد "قاعده وار ایش" في أ ولكن اثبتناه كما في ج.

⁵⁷⁶ في أ "مضارع" وفي ج "مضارعت" ولكن صححناه كما في ما قبل. (هامش)

⁵⁷⁷ أ: متحرك می.

⁵⁷⁸ ا: ابتداء.

⁵⁷⁹ أ: فعلینک.

⁵⁸⁰ في ج "بر" ساقط.

اولديغى اجلدن آخرنندن حرکه دوشدى "أَنْصُرُ" اولدى ايمدى عند البصريين لفظا عمل النميوب بلکه معنى عمل اولنوب فعل مضارعك حال ايله استقبال بيننده مشترك اولان معنای اخباريه سنى⁵⁸¹ انشائي يه نقل ايله استقباله تخصيص اولنوب فاعل حاضردن فعلك وقوعنى طلب ايله امر اولندى "أَنْصُرُ" اولدى

[لَا تَنْصُرُ⁵⁸²]

اصلندن⁵⁸³ "تَنْصُرُ" ايدى فعل مضارعك مفرد مذكر مخاطبدن⁵⁸⁴ نهي حاضر المق مراد ايلدك انده قاعده وار ايمش⁵⁸⁵ قاعده بو ايمشكه اولنه حروف جوازمدن بر "لا"ء ناهيه كتوردك "لا" كلمك ايله لفظا عمل ايدوب آخرينى جزم ايلدى جزمه علامت آخرنندن حرکه اعرابيه دوشدى "لَا تَنْصُرُ" اولدى معنى⁵⁸⁶ عمل ايدوب فعل مضارعك حال ايله استقبال بيننده مشترك اولان معنای اخباريسنى انشائي يه نقل ايله استقباله تخصيص ايدوب فعلك فاعل حاضردن وقوعنك طلبنى ترك ايله نهي سبب اولدى "لا" تَنْصُرُ" اولدى

⁵⁸¹ ج: اخباريسنى.
⁵⁸² نهي الحاضر معلوم مفرد مذكر مخاطب معناه بالعربية لا تفعل النصرة انت واحد حاضر وبالتركية يردم ايتمه سن بر حاضر ار. أنظر: داود القارصى، شرح الامثلة، ص18.
⁵⁸³ ج: اصلنده.
⁵⁸⁴ ج: مخاطبدن.
⁵⁸⁵ لا يوجد "قاعده وار ايمش" في أ ولكن اثبتناه كما في ج.
⁵⁸⁶ أ: معنا.

[مَنَصْرٌ⁵⁸⁷]

اصلندن⁵⁸⁸ "يَنْصُرُ" ايدى فعل مضارع مفرد مذكر غائبدن اسم زمان اسم مكان
مصدر ميمي بناسى المق مراد ايلدك انده قاعده بو ايمشكه اولندن مضارعت حرفى حذف
ايدوب حذف اولنان يادن عوض يرينه بر ميم مفتوحه كتوررلر ايمش بز دخى كتوروب
تنوين اسمك خاصه سندن⁵⁸⁹ اولديغندن ايچون آخريه بر تنوين كتوردك "مَنَصْرٌ" اولدى
بابنه رعاية وضعنه موافقة صادق ضمه سنى فتحيه⁵⁹⁰ تبديل ايلدك "مَنَصْرٌ" اولدى

[مَنَصْرٌ⁵⁹¹]

اصلندن⁵⁹² "يَنْصُرُ" ايدى فعل مضارع⁵⁹³ مفرد مذكر غائبدن اسم آلت المق مراد
ايلدك [12-أ] انده قاعده بو ايمشكه اولندن مضارعت حرفى حذف ايدوب حذف

⁵⁸⁷ اى وذاك منصر لفظ مشترك بين اسم زمان النصره او مكان النصره او نفس النصره معناه بالعربية
زمان يفعل فيه النصره او مكان يفعل فيه النصره او فعل النصره وبالتركى يردم ايدى جك زمان يردم
ايدى جك مكان يردم ايتمكلك. أنظر: داود القارصى، شرح الامثلة، ص18.

⁵⁸⁸ ج: اصلنده.

⁵⁸⁹ حاصه سندن.

⁵⁹⁰ ج: فتحه يه.

⁵⁹¹ اسم آلة النصره معناه بالعربية آلة فعل النصره وبالتركى يردم ايدى جك آلت. أنظر: داود القارصى،
شرح الامثلة، ص19.

⁵⁹² ج: اصلنده.

⁵⁹³ ج: مضار.

اولنان يادن عوض اسم زمان اسم مكان مصدر ميمى⁵⁹⁴ بيننه⁵⁹⁵ فرق ايچون اولنه بر ميم مكسوره كتورب تنوين اسمك خاصه سندن اولديغندن آخريه بر تنوين كتوردك "مَنْصُر" اولدى بابنه رعاية وضعنه موافقة صادق ضمه سين فتحيه⁵⁹⁶ تبديل ايلدك "مَنْصُر" اولدى

[نَصْرَةٌ⁵⁹⁷]

اصلندن⁵⁹⁸ "نَصْرًا" ايدى مصدر غير ميمى⁵⁹⁹ مفرد بناسندن مصدر بناء مره المق مراد ايلدك انده قاعده بو ايمشكه آخريه مره معناسنه دلالت ايتمك ايچون بر تاء مصدريه⁶⁰⁰ قصيره كتوردك "نَصْرَةٌ" اولدى

[نَصْرَةٌ⁶⁰¹]

اصلندن⁶⁰² "نَصْرًا" ايدى بز اندن مصدر بناء نوع المق مراد ايلدك انده قاعده بو ايمشكه آخريه نوع معناسنه دلالت ايتمك ايچون بر تاء مصدريه⁶⁰³ قصيرة كتوردك

⁵⁹⁴ أ: ميمى.

⁵⁹⁵ ج: بيننى.

⁵⁹⁶ ج: فتحه يه.

⁵⁹⁷ مصدر مرة وقد يقول بناء مرة مفرد معناه بالعربية فعل النصرة مرة واحدة وبالتركية يردم ايتمكلك بر كره. أنظر: داود القارصى، شرح الامثلة، ص 20.

⁵⁹⁸ ج: اصلنده.

⁵⁹⁹ أ: ميمى.

⁶⁰⁰ أ: مصدريه.

⁶⁰¹ مصدرنوع وقد يقال بناء نوع مفرد معناه بالعربية فعل النصرة نوعا واحدا وبالتركية بر درلو يردم ايتمكلك. أنظر: داود القارصى، شرح الامثلة، ص 21.

مصدر بناء مره يه التباس لازم كلدى التباسى دفع ايچون نونى مكسوره قيلدق⁶⁰⁴ "نُصْرَةً"

اولدى

[نُصَيْرٌ⁶⁰⁵]

اصلندن⁶⁰⁶ "نَصْرًا" ايدى مصدر غير ميميدن⁶⁰⁷ اسم تصغير المق مراد ايلدك انده

قاعده بو ايمشكه اول حرفنى⁶⁰⁸ مضموم ايكنجى حرفنى⁶⁰⁹ مفتوح اوجنجى مرتبه ده⁶¹⁰

بر ياء ساكنه كتوردك "نُصَيْرًا" اولدى ابتداء كلامده واقع اولديغى اجلدن آخريتك فتحه

سين ضمه يه تبديل ايلدك "نُصَيْرٌ" اولدى

⁶⁰² ج: اصلنده.

⁶⁰³ أ: مصدرية.

⁶⁰⁴ ج: قلدق.

⁶⁰⁵ اسم مصغر وقد يقال له المصغر واسم التصغير مساحة معناه بالعربية فعل النصرة التصغيرية وبالتركية

يردم ايتمه جك يعنى ازه حق يردم ايتمكك. أنظر: داود القارصى، شرح الامثلة، ص21.

⁶⁰⁶ ج: اصلنده.

⁶⁰⁷ أ: مى دن.

⁶⁰⁸ ج: حرفى.

⁶⁰⁹ ج: حرفى.

⁶¹⁰ أ: مرتبده.

[نَصْرِيٌّ⁶¹¹]

اصلندن⁶¹² "نَصْرًا" ایدی مصدر غیر میمی⁶¹³ بناسندن اسم منسوب المق مراد ایلدک⁶¹⁴ انده قاعده بو ایمشکه آخینه بر یاء نسبی⁶¹⁵ مشدده کتوردک "نَصْرِيٌّ" اولدی یا بناسی صحیح سالم اولسون ایچون رانک فتحه سین کسره یه تبدیل ایلدک "نَصْرِيٌّ" اولدی

[نَصَّارٌ⁶¹⁶]

اصلندن⁶¹⁷ "نَصَّرَ" ایدی فعل ماضی بناء معلوم مفرد مذكر غائب بناسندن مبالغه ايله اسم فاعل المق مراد ایلدک انده قاعده بو ایمشکه صاد ايله را بیننه عین الفعلى جنسندن بر صاد مفتوحه ايله بر الف زیاده ایدرلر ایمش بز ده زیاده ایتدک "نَصَّارٌ"

⁶¹¹ اسم منسوب مفرد مذكر معناه بالعربية شئ منسوب الى فعل النصرة وبالتركیة یردم ایتمکه منسوب بر شئ. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص 24.

⁶¹² ج: اصلنده.

⁶¹³ أ: می.

⁶¹⁴ أ: ایتدک.

⁶¹⁵ أ: نسبية.

⁶¹⁶ مبالغه ايله اسم فاعل مفرد مذكر معناه بالعربية فاعل النصرة مع المبالغة احد ای فعل قوبا او کثیرا الاول مبالغة بحسب کیف والثانی مبالغة بحسب الکلم وبالتركیة زیاده یردم ایدیجی بر ار. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص 26.

⁶¹⁷ ج: اصلنده.

اولدى كلمه ده ايكي حرف بر جنسندن⁶¹⁸ واقع اولدى صادلر ايكيسى بله متحرك ادغامى⁶¹⁹ واجب ادغام اجلى ايچون صاد اولى نك حركه سين حذف ايتدك اولى⁶²⁰ ساكن ثانى متحرك اولى ثانيده ادغام ايتدك مدغمدن بدل مدغما فيه اولان صاد ثانيه يه بر شده ويردك "نَصَّارَ" اولدى تنوين اسمك خاصه سندن اولوب كلمه ده ابتداء كلامده واقع اولديغى اجلدن ضمه يه تابع اوله رق آخريته بر تنوين كتوردك "نَصَّارُ" اولدى

[اَنْصَرُ⁶²¹]

اصلندن⁶²² "نَصَرَ" ايدى فعل [12-ب] ماضى بناء معلوم مفرد مذكر غائب بناسندن اسم تفضيل المق مراد ايلدك انده قاعده بو ايمشكه اولنه تفضيل⁶²³ معناسنى افاده ايتمك ايچون مفتوحه اوله رق بر همزة قطع كتوردك "اَنْصَرَ" اولدى كلمه واحده ده اربع حركات متواليات جمع اولدى كلام عربده اربع حركات متوالياتك⁶²⁴ جمعى جائز اولمديغى

⁶¹⁸ ج: جنسندن.

⁶¹⁹ أ: ادغام.

⁶²⁰ أ: اولى.

⁶²¹ اسم تفضيل على المسامحة السابقة ان الظاهر انه اسم للمفضل مفرد مذكر معناه بالعربية افعّل النصره

اي احد فاعلها مع الزيادة على احد وبالتركية يردم ايديجيرك بر ار. أنظر: داود القارصى، شرح الامثلة، ص 27.

⁶²² ج: اصلنده.

⁶²³ أ: تفضل.

⁶²⁴ أ: متواليات.

اجلدن زائده اولان همزه يه قريب نونى ساكن قيلدق⁶²⁵ "أَنْصَرَ" اولدى كلمه ابتداء

كلامده واقع اولديغى اجلدن رانك فتحه سين ضمه يه تبديل ايلدك "أَنْصَرَ" اولدى

[مَا أَنْصَرُهُ⁶²⁶]

اصلندن⁶²⁷ "أَنْصَرَ" ايدى "إِفْعَالٌ" بابنك فعل ماضى بناء معلوم مفرد مذكر

غائبندن⁶²⁸ فعل تعجب اول المق مراد ايلدك انده قاعده بو ايمشكه تعجب معناسنه دلالت

ايچون اولنه بر "مَا" آخريته ضمير كتوررلر ايمش بز ده⁶²⁹ كتوردك "مَا أَنْصَرُهُ"⁶³⁰ اولدى

⁶²⁵ ج: قلدق.

⁶²⁶ ما نكرة بمعنى شئ ومبتدأ وانصر فعل تعجب وهمزته للتعدية وتحتة ضمير راجع الى ما والضمير المتصل مفعوله والجملة خبرها هذا عنده سبويه معناه بالعربية شئ عظيم جعل احد غائبا ناصر او وبالتركيبه عجب شئ عظيم بر غائب ارى يردم ايديجى قيلدى وعند الاحفش ما موصولة والجملة صلتها والخبر محذوف معناه الذى جعله ذا نصرة شئ عظيم. أنظر: داود القارصى، شرح الامثلة، ص 28.

⁶²⁷ ج: اصلنده.

⁶²⁸ أ: غائبندن.

⁶²⁹ لا يوجد "كتوررلر ايمش بزده" في أ.

⁶³⁰ ج: ما انصر.

[وَأَنْصِرُ بِهِ ⁶³¹]

اصلندن ⁶³² "أَنْصِرُ" ایدی "إِفْعَالُ" بابنك امر حاضرندن فعل تعجب ثانی المق
مراد ایلدك انده قاعده بو ایشكه آخینه بر باء ⁶³³ جاره ايله بر ضمیر الحاق ایدرلر ایش
بز ده الحاق ایتدك "أَنْصِرُ بِهِ" اولدی (و دخی معلوم اوله كه امثلة مختلفه نك صیغه
لرینك ⁶³⁴ لفظی یکرمی دورت ⁶³⁵ معناسی یکرمی التیدر زیر "مَنْصِرُ" کلمه سنك لفظی
بر معناسی اوجدر مختلفه دیمك صیغه لری بر برینه مخالف دیمکدر اول یکرمی دورت ⁶³⁶
صیغه نكده اون اوچی ⁶³⁷ فعل اون بری اسمدر اول ⁶³⁸ اون اوج فعلکده ید یسی اخباری
التي سی ⁶³⁹ انشائیدر یدیی اخباریده "نَصَرَ يَنْصُرُ لَمْ يَنْصُرْ لَمَّا يَنْصُرْ مَا يَنْصُرُ لَا

⁶³¹ انصر فعل فعل التعجب بمعنى الماضى وهمزته للصيرورة والباء زائدة في الفاعل هذا عنده سبويه معناه بالعربية صار احد غائب ذا نصرة وبالتركية عجب اولدى بر غائب ار نصرة صحى وعند الاحفش الامر بمعناه والهمزة للتعدية والباء زائدة في المفعول وفاعله تحته معناه اجعل انت اياه نصرا. أنظر: داود القارصی، شرح الامثلة، ص 29.

⁶³¹ ج: اصلنده.

⁶³² ج: اصلنده.

⁶³³ أ: ياء.

⁶³⁴ أ: صیغلرینك.

⁶³⁵ ج: درت.

⁶³⁶ ج: درت.

⁶³⁷ أ: اوچی.

⁶³⁸ ج: ول.

⁶³⁹ ج: التیسی

يَنْصُرُ لَنْ يَنْصُرَ" در التی انشائیده "لِيَنْصُرَ لَا يَنْصُرُ اُنْصُرُ لَا تَنْصُرُ مَا اَنْصَرَهُ وَاَنْصِرْهُ"
 در اخبارینکده اوچی⁶⁴⁰ زمان ماضیدن خبر ویرر "نَصَرَ" لَمْ يَنْصُرْ لَمَّا يَنْصُرُ" در و بری
 زمان حالندن خبر ویرر "مَا يَنْصُرُ" در ایکسی زمان استقبالدن خبر ویرر "لَا يَنْصُرُ لَنْ
 يَنْصُرُ" در و بری حال ایله استقبالدن خبر ویرر "يَنْصُرُ" در و اخبارینک ایکسی مثبت
 بشی منفیدر مثبت اولانلر⁶⁴¹ "نَصَرَ يَنْصُرُ" در منفی اولانلر⁶⁴² "لَمْ يَنْصُرْ لَمَّا يَنْصُرْ مَا
 يَنْصُرُ لَا يَنْصُرُ لَنْ يَنْصُرُ" در وینه اخبارینک ایکسینک⁶⁴³ آخرلری⁶⁴⁴ مفتوحددر "نَصَرَ
 لَنْ يَنْصُرُ" و اوچینک⁶⁴⁵ آخری مضمومدر "يَنْصُرُ مَا يَنْصُرُ لَا يَنْصُرُ" و ایکسینک آخری
 مجزومدر "لَمْ يَنْصُرْ لَمَّا يَنْصُرُ" انشائینک دخی دوردی⁶⁴⁶ طلبی ایکسی غیر طلبی در
 طلبی اولانلر⁶⁴⁷ "لِيَنْصُرَ لَا يَنْصُرُ اُنْصُرُ لَا تَنْصُرُ" در غیر طلبی اولانلر⁶⁴⁸ "مَا اَنْصَرَهُ
 وَاَنْصِرْهُ" در طلبینک دخی ایکسی فعلک حصولنی طلب ایچوندر⁶⁴⁹ "لِيَنْصُرُ اُنْصُرُ"

⁶⁴⁰ أ: اوجی.

⁶⁴¹ أ: اولان.

⁶⁴² أ: اولان.

⁶⁴³ أ: ایکسی نک.

⁶⁴⁴ أ: آخری.

⁶⁴⁵ أ: اوچینک.

⁶⁴⁶ أ: دردی.

⁶⁴⁷ أ: اولان.

⁶⁴⁸ أ: اولان.

⁶⁴⁹ أ: ایچوندر.

ایکیسی دخی فعلک ترکنی طلب ایچوند⁶⁵⁰ "لَا يَنْصُرُ لَا تَنْصُرُ" در ینه طلبینک⁶⁵¹

ایکیسنده فاعل غائبدن طلب اولنور "لِيَنْصُرُ لَا يَنْصُرُ" در [13-أ] و ایکیسنده فاعل

حاضرندن طلب اولنور "أَنْصُرُ لَا تَنْصُرُ" در و طلبینک جمله سی مجزوم الآخردر غیر

طلبینک بریسی مفتوح الآخردر "مَا أَنْصَرُهُ" بریسی ساکن الآخردر "وَأَنْصِرِيهِ" در ودخی

اون بر اسمک دوردی⁶⁵² صفت یدیسی اسمدر صفت اولانلر⁶⁵³ اسم فاعل اسم مفعول

مبالغه ایله اسم فاعل اسم تفضیلدر اسم اولانلر بونلرک ما عداسیدر (تمت هذه الرسالة

فی اسلامبول فی مدرسة شهزاده فی سنة اثنتين و ستين و مائتين و الف من هجرة من له

العز و الشرف

قد کمل طبع هذه الرسالة فی المطبعة العامرة بنظارة محمد رجائی⁶⁵⁴ لسنة سبع و

ستين و مائتين و الف⁶⁵⁵.

⁶⁵⁰ أ: ایچوند.

⁶⁵¹ أ: طلبی نک.

⁶⁵² ج: دردی.

⁶⁵³ أ: اولان.

⁶⁵⁴ فی أ " محمد سعید.

⁶⁵⁵ فی أ " اثنتين و مائتين و الف.

المصادر والمراجع

ابن عصفور الإشييلي، الممتع الكبير في التصريف، (تحقيق: الدكتور فخرالدين القبادة)،
مكتبة لبنان، بيروت، 1996م.

ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين الأنصاري الرويفلي الإفريقي،
لسان العرب، بيروت، 1414هـ.

أبو الفتح عثمان بن جني النحوي، المنصف شرح كتاب التصريف لأبي عثمان المازني
النحوي ، (تحقيق: ابراهيم مصطفى، عبدالله أمين)، دار احياء التراث القديم، 1373هـ-
1954م

الأزهري، ابو منصور محمد، تذهيب اللغة، (تحقيق: احمد عبد العليم البردوني)، القاهرة،
1975م.

الاسترابادي، الشيخ رضي الدين محمد بن الحسن ، شرح شافية لابن الحاجب ، (تحقيق: محمد نور الحسن، محمد الزفزف، محمد محي الدين عبد الحميد) بيروت، 1402هـ-1982م.

الجوهري، أبو نصر اسماعيل بن حمّاد، الصّحاح :تاج اللّغة وصحاح العربيّة، (تحقيق: محمد محمد تامر)، القاهرة، 1430هـ-2009م.

الفيروزابادي، القاموس المحيط، مجد الدين أبو طاهر محمد بن يعقوب ،(تحقيق: محمد نعيم العرقوسي)، دمشق، 1998م.

أحمد مختار عمر، المعجم اللغة العربية المعاصرة، القاهرة، 2008م .

إميل بديع يعقوب، ميشال عاصي، المعجم المفصل في اللغة والأدب، بيروت، 1987م.

أيمن أمين عبد الغني، الصرف الكافي، دار التوفيقية للتراث، القاهرة، 2010م.

داود بن محمد القارصى الحنفى، شرح الامثلة، مطبعة المكتب الحرية، اسطنبول،
1281هـ.

راجي الأسمر، المعجم المفصل في علم الصرف، دار الكتب العلمية، بيروت،
1418هـ-1997م.

رشيد شرتونى، مبادئ العربية في الصرف والنحو، مؤسسة انتشارات دار العلم، قُم،
1387هـ.

رينهارت دوزي، تكملة المعاجم العربية، بغداد، 1999م.

سيبويه، أبى بشر عمرو بن عثمان بن قنبر ، كتاب سيبويه، (تحقيق: عبد السلام محمد
هارون)، مكتبة الخانجي، القاهرة، 1375هـ.

شعبان صلاح، الإعلال والإبدال فى كلمة العربية، كلية دار العلوم، جامعة القاهرة،
1983م.

صلاح مهدي الفرطوسي، هاشم طه شلاش، المذهب في علم التصريف، مطابع بيروت
الحديثة، 1432هـ-2011م.

عبد العليم ابراهيم، تيسير الإعلال والإبدال، مكتبة غريب، القاهرة، 1389هـ-
1969م.

عزيزة فوال بابستي، المعجم المفصل في النحو العربي، بيروت، 1413هـ-1992م.

كاتب جلبي، (محقق: محمد شرف الدين يالتقايا)، كشف الظنون عن اسامي الكتب
والفنون، مطبعة معارف، اسطنبول، 1941.

مجمع اللغة العربية، المعجم الوسيط، القاهرة، 1425هـ-2004م.

محمد مرتضى الحسيني الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، مطبع حكومة الكويت،
1403هـ-1983م.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا: a, ā, e	غ: ğ
ب: b	ف: f
ت: t	ق: q
ث: ṡ	ك: k, g, ñ
ج: c	ل: l
ح: ḥ	م: m
خ: ḫ	ن: n
د: d	و: v, o, ö, u, ü, ū
ذ: ḏ	ه: h, a, e
ر: r	ي: y, ı, i, ī, î, ā
ز: z	ء: ʾ, ı, i
س: s	آ: a, ā
ش: š	چ: ç
ص: ṣ	او: o, ö, ō, u, ü
ض: ḏ, ḏ	كه: ke, ki
ط: ṭ	مه: ma, me
ظ: ḏ	نه: na, ne
ع: ʿ	له: la, le, ı, li

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى بنى فوقنا {سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا} ⁶⁵⁶ وجعل مصادر تصريف قواعد العربية بكلامه وفاقاً * والصلوة والسلام على نبيه محمد الذى سد ابواب المعاصي كفرا كان او شركا او نفاقاً * وعلى آله واصحابه الذين كان افعالهم بمطابقة شريعته اتفاقاً * اما بعد فيقول العبد الفقير الى رحمة ربه القدير الحاج ابراهيم بن محمد اليلواجي عاملهما الله تعالى بلطفه المنجى * لما ذكرت البناء في جامع الغازي السلطان محمد خان عليه رحمة الرحمن * ورأيت شراحه ما تصرفوا في بعض مغلفات اعلاله فسأل عنى بعض الاكفاء الحاضرين في مجلسي وغيرهم من الفضلاء الكاملين ان اكتب الاعلال ومعنى المطاوعة والمصدر على التفصيل بعضها على لسان العربي وبعضها على لسان التركي ليعم نفعه على المبتدئين * فشرعت على وفق ما سمعت من اساتيدى الكرام وما منح بيالى بتوفيقه العالى وسميته بغرائب الاعلال والاشتقاق {وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ} ⁶⁵⁷ وهو حسبي و نعم الوكيل

⁶⁵⁶ Nuh Suresi, 15/71; Mülk Suresi, 3/67.

⁶⁵⁷ Hud Suresi, 88/11.

[Bismillāh]

Aşlından “*simvün*” idi. Vāv harf-i ‘illet-i müteharrik mā kabli harf-i şahîh sākin olan mīm virdik. Vāvın damme harekesini mā kablindeki harf-i şahîh sākin olan mīme virdik, ictimā-i’s-sākiyeyn lāzım geldi. Vāvdan tenvinden ictimā-i sākiyeyniñ def’inden içün vāvı hāzıf idüp tenvini mā kabline tābi‘ kıldık “*simün*” oldu. Ulūhiyyete delālet itsün içün evveline bir hemze-i meksūra getürdük “*isimün*” oldu. Kesre’i tahkīkiyeden damme’i tahkīkiyeye hurūc lāzım gelsün içün sīniñ kesresini hāzıf itdik “*ismün*” oldu. Bekāu’llāha delālet itsün içün evveline bir bā-i cārre getürdük āharını cer itdi “*bi-ismün*” oldu. Besmeleniñ eklede şurbede kıyāmede ku‘üdede isti‘mālī keşir olduğu içün hemzeyi lafzan ve haṭṭan hāzıf idüb hemzedden ‘ivaż bāniñ haṭṭını med itdik “*bismün*” oldu. Lafzatu’llāha muzāf kıldık, izāfet ile tenvin düşdi “*bismillāhi*” oldu. Zīrā tenvin infişāle izāfet ittişāle delālet ider. Kelime-i vāhidede hem infişāliñ ve hem ittişāliñ cem’i cā’iz degildir.⁶⁵⁸

[Taşrīfen]

Aşlından “*şarirfeten*” idi.⁶⁵⁹ İdgāmıñ ta‘ziri ile bile mişliniñ ictimā’i geriye olduğu aceleden rā-i şāniyeyi mā kabliniñ harekesi cinsinden bir yāya qalb iderler imiş biz daḥi qalb itdik “*şarīfeten*” oldu. “Fa’iletün” vezninde olan şıfat-ı müşebbeheye iltibās lāzım geldi. İltibāsı def’ içün āharındaki tāyı evveline naql eyledik “*taşrīfen*” oldu. Tahfīf içün şādı sākin kıldık “*taşrīfen*” oldu.

وعلال التفسير والتكريم وغيرهما من باب "التفعيل" مثل ذلك

[Sittetün]

Aşlından “*sidsün*” idi. Sīniñ tāya tāniñ sine mehmūsiyet şıfatında qurbıyetleri olduğu aceleden sīni tāya qalb itdik “*siddün*” oldu. Dālın tāya tāniñ dāla qurb mahreci

⁶⁵⁸ Besmeleniñ i‘lālī her ne kadar meşhūr ise de ba‘zı mübtedilere vāv üzere damme-i şaḳīle diyū yabdırırlar. Hālbūki vāvıñ yāniñ mā kablıleri sākin olsa vāv yā üzere damme-i kesre-i şaḳīle degildir. Zīrā mā kablıleriniñ sükūnunda olan haṭṭ-ı dammeniñ ve kesreniñ şaḳīletine muādildir.

⁶⁵⁹ Şarirfeten bi-fethi’ş-şād-ı ve kesri’r-rā’i’ l-evveli ve sükūni’r-rā’i’ş- şāniyeti.

oldığı aceleden dālī tāya ʔalb itdik “*sittün*” oldu. Kelimede iki ʔarf bir cinsden vāʔi‘ oldu. Tālar evveli sākin sāni müteʔarrik evveli sāniyede idgām itdik müdgāmdan bedel müdgāmen fīh olan sāninci tāya bir ʔedde virdik “*sittün*” oldu. Āḥarına bir tā-i adediye getürdük “*sittetün*” oldu.

[Sülāsiyyün]

Aşlından “*selasetün*” idi. Esmā-i adedden üçün ismi idi. Biz anı ism-i mensüb kılmak murād eyledik. Anda ʔā‘ide var imiş ʔā‘ide bu imiş ki āḥarına bir yā-i nisbiye getürürler imiş biz daḥi getürdük. Yā-i nisbiye taḡayyurāt-ı nisbetden olduğu aceleden “*selasetün*” ün āḥarından tāyı ʔazf itdik “*selāseyyün*” oldu. Yā bināsı şaḥīḥ sālīm olsun için sā-i sāniyenin fetḥasını kesreye tebdil itdik “*selāsiyyün*” oldu. Vaşfiyetden ismiyete nakle delālet itsün için sā-i evvelinin fetḥasını ḡammeye tebdil eyledik “*sülāsiyyün*” oldu.

[Rubā‘iyyün]

Aşlından “*erba‘atün*” idi. Biz anı ism-i mensüb kılmak murād eyledik. Anda ʔā‘ide var imiş ʔā‘ide bu imiş ki āḥarına bir yā-i nisbiye getürürler imiş biz daḥi getürdük. Yā-i nisbiye taḡayyurāt-ı nisbetden olduğu aceleden āḥarından tāyı düşürdi “*erba‘ayyün*” oldu. Yā bināsı şaḥīḥ sālīm olsun için ‘ayn’ın fetḥasını kesreye tebdil itdik “*erba‘iyyün*” oldu. Sülāsiye müşākelet bā ile ‘ayn’ın beynene bir elif ziyāde eyledik “*erbā‘iyyün*” oldu. Rub‘añ cem‘ine iltibās lāzım geldi. İltibāsı def‘ için hemzeyi ʔazf eyledik sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için sülāsiye müşākelet rāya ḡammeyle bir ḥareke virdik “*rubā‘iyyün*” oldu.

[Ḥumāsiyyün]

Aşlından “*ḥamsetün*” idi. Biz anı ism-i mensüb kılmak murād eyledik. Anda ʔā‘ide var imiş ʔā‘ide bu imiş ki āḥarına bir yā-i nisbiye getürürler imiş biz daḥi getürdük. Yā-i nisbiye taḡayyurāt-ı nisbetden olduğu aceleden āḥarından tāyı düşürdi “*ḥamseyyün*” oldu. Yā bināsı şaḥīḥ sālīm olsun için sīnin fetḥasını kesreye tebdil eyledik “*ḥamsiyyün*” oldu. Sülāsiyyün kelimesine müşākelet mīm ile sīnin beynene

bir elif ziyāde eyledik. Elif mā kabliniñ fethasını iktidā eyledi ki aceleden mīme fethalı bir hareke virdik “*hamāsiyyūn*” oldu. İsmiyetden vaşfiyete intikāl itdigine delālet itsün için hāniñ fethasını ḡammeye tebdīl eyledik “*humāsiyyūn*” oldu.

[Südāsiyyūn]

Aşlından “*sidsün*” idi. Biz anı ism-i mensūb kılmak murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki āharına bir yā-i nisbiye getürürler imiş biz daḡi getürdük “*sidesüyyūn*” oldu. Yā’lar mā kabliniñ kesresini iktidā eyledi ki aceleden sīn-i sāniyeniñ ḡammesini kesreye tebdīl eyledik “*sidesiyyūn*” oldu. Sülāşīye müşākelet dāl ile sīn-i sāniyeniñ beynene bir elif ziyāde eyledik elif mā kabliniñ fethasını iktidā eyledi ki aceleden dāla fethayla bir hareke virirler imiş biz daḡi virdik “*sidāsiyyūn*” oldu. İsmiyetden vaşfiyete nakline delālet itsün için sīn-i evveliniñ kesresini ḡammeye tebdīl eyledik “*südāsiyyūn*” oldu.

والسباعى وغيره يقاس على هذا

[Meftūḡun]

Aşlından “*yefteḡu*” idi. Fi‘l-i muzāri‘ binā-i meḡlūl müfred müzekker ḡā‘ibden ism-i mef‘ūl almak murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki muzāri‘at ḡarfını bir mīm-i maẓmūmeye tebdīl iderler imiş biz daḡi tebdīl eyledik “*müfteḡu*” oldu. Tenvin ismiñ ḡāşşasından oldıḡı aceleden āharına bir tenvin virdik “*müfteḡun*” oldu. “İf‘āl” bābından gelen ism-i mef‘ūle iltibās lāzım geldi. İltibāsı def‘inden için mīmiñ ḡammesini fethaya tebdīl eyledik “*meftēḡun*” oldu. Sülāşīden gelen ism-i zamān ism-i mekāna iltibās lāzım geldi. İltibāsı def‘ için tāniñ fethasını ḡammeye tebdīl eyledik “*meftuḡun*” oldu. Kelām-ı ‘Arab’da “*meftuḡun*” vezninde ism-i mef‘ūl bulunmadıḡı aceleden tāniñ ḡammesini şu‘belendirdik. Şu‘beden bir vāv ḡāşıl oldı “*meftūḡun*” oldu.

واعلال منصور و مقصود و غيرهما مثل ذلك

[Ve min bâbi't-tef'îl]

Li't-ta'diyeti aşlından “*adidvetün*” idi.⁶⁶⁰ Sükûn u haşın hâciz olamadığından vâvıñ mā kabli meksûr olduğu aceleden vâvı yāya kalb eyledik “*adidvetün*” oldu. İdgāmıñ ta'ziri ile mişliniñ ictimā'i geriye olduğu aceleden dāl-ı şāniyeyi mā kabliniñ harekesi cinsinden bir yāya kalb iderler imiş biz dañi kalb eyledik “*adiyetün*” oldu. “Fa'iletün” vezninde olan şıfat-ı müşebbeheye iltibās lâzım geldi. İltibāsı def'inden içün âharındaki tāyı evveline naql eyledik “*ta'adiyen*” oldu. Taḥfîf içün 'ayn'ı sākin kıldık “*ta'diyeñ*” oldu. Ziyāde taḥfîf kaşdıyla yā-i evveliyi dañi ḥazf eyledik “*ta'diyeñ*” oldu. Ḥazf olunan yā'dan 'ivaż âharına bir tā getürdük “*ta'diyetün*” oldu. Ta'rîf içün evveline bir lām-ı ta'rîf getürdük. Lām-ı ta'rîf gelmek ile âharından tenvin sâkıt olub “*et-ta'diyetü*” oldu. Evveline ta'lîl içün bir lām-ı cārre getürdük lām-ı cārreniñ mecrûruna ittişâlınden içün lām-ı ta'rîfe muttaşıl olan hemze lafzan ve ḥaṭtan sâkıt olub lām-ı cārre âharını cer eyledi “*li't-ta'diyeti*” oldu.

[Tebşiratün]

Aşlından “*başıratün*” idi.⁶⁶¹ İdgāmın ta'ziri ile bile mişliniñ ictimā'i geriye olduğu aceleden şād-ı şāniyeyi mā kabliniñ harekesi cinsinden bir yā'ya kalb iderler imiş biz dañi kalb itdik “*başıratün*” oldu. “Fa'iletün” vezninde olan şıfat-ı müşebbeheye iltibās lâzım geldi iltibāsı def'inden içün âharındaki tāyı evveline naql eyledik “*tebaşıran*” oldu. Taḥfîf içün bāyı sākin kıldık “*tebşıran*” oldu. Ziyāde taḥfîf kaşdı ile yāyı ḥazf eyledik “*tebşıran*” oldu. Ḥazf olan yā'dan 'ivaż âharına bir tā getürdük “*tebşiratün*” oldu.

اعلال تكرمه وغيرها مثل ذلك اسم فاعل امام اعظم عندئذ ماضيدن مأخوذ

⁶⁶⁰ 'Adidvetün bi-fethi'l-'ayn'ı ve kesri'd-dāl'ı-l-evveli ve sükûni'd-dāl's- şāniyeti.

⁶⁶¹ Başıratün bi-fethi'l-bā-i ve kesri's-şād'ı-l-evveli ve sükûni's- şāniyeti ve fethi'r-rā'i.

[Fā‘ilün]

Aşlından “fa‘ale” idi. Fi‘l-i māzī binā-i ma‘lūm müfred müzekker gā‘ib bināsından ism-i fā‘il almak murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki fāsıla ‘ayn’ı beynene ism-i fā‘il için bir elif ziyāde eyledik “fā‘ale” oldu. “Müfā‘ale” bābının fi‘l-i māzīsine iltibās lāzım geldi. İltibāsı def‘inden için ‘ayn’ı meksūr kıldık “fā‘ile” oldu. ‘Āmil-i ma‘nevī ile merfū‘ olduğu aceleden āharını merfū‘ kıldık “fa‘ilü” oldu. Tenvin ismiñ hāşşasından olduğu aceleden āharına bir tenvin getürdük “fā‘ilün” oldu.

[Ekrame]

Aşlından “kerume” idi. Şülāşī mücerred idi. Biz anı “if‘āl” bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki evveline ez-zāyid izā zīde zīde bi’s-sükūn kā‘idesi ile bir hemze-i sākine ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için bābına ri‘āyet fetḥa ile bir hareke virdik “ekerume” oldu. Kelimede erba‘a harekāt-i mütevāliyāt cem‘ oldu. Kelime-i vāhidede erba‘a harekāt-i mütevāliyātıñ cem‘i cā‘iz olmadığı aceleden kef‘i sākın kıldık “ekrume” oldu. Bābına ri‘āyet veznine muvāfaqat rānıñ ḍammesini fetḥaya tebdil eyledik “ekrame” oldu.

[Ferraḥa]

Aşlından “feriḥa” idi. Biz anı “tef‘īl” bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki fāsıla ‘ayn’ı beynene ‘ayne’l-fi‘li cinsinden ez-zā‘id izā zīde zīde bi’s-sükūn kā‘idesiyle bir rā-i sākine ziyāde eyledik “ferriḥa” oldu. Kelimede iki ḥarf bir cinsden vāḳi‘ oldu. Rālar evveli sākın şāni mütaḥarrik evveli şāniyede idgām itdik müdgāmdan bedel müdgāmen fīh olan şāniyeye bir şedde virdik “ferraḥa” oldu.

[İnkesera]

Aşlından “kesera” idi. Şülāşī mücerred idi. Biz anı “infi‘āl” bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide mişle mā sebeka bir hemze bir nūn ziyāde iderler imiş

biz daḥi eyledik sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldı. Mümkün olsun içün es-sākin izā ḥurrike ḥurrike bi’l-kesri kā‘idesiyle hemzeyle kesre ile bir hareke virdik “inkesera” oldı. Bu bābın bināsı muṭāva‘at içündür. Muṭāva‘atıñ ma‘nāsı fi’l-i müte‘addīniñ ta‘alluḡundan şey’iñ eşeriniñ ḥuşulidir. Kesertü’z-zücāce⁶⁶² Fe’n-kesera zālike’z-zücācü’de oldıgı mısalı. Zīrā zücāciñ inkisārı fi’l-i müte‘addīniñ ta‘alluḡundan ḥāşıl olan bir eşerdir. Fi’l-i müte‘addī ile şey ikisi şey-i vāḥidedir ki meşelā kesretiniñ zımmınındaki kesre maşdarıdır. Kırmaklık olacak ta‘alluḡuñ ma‘nāsı oluşmaqdır. Ḥāşıl ma’nā kırmaklığın zücāce oluşmağığından zücācede bir kırılmışlık ḥāşıl olur. Aña meksūriyyet ta’bīr olunur. Muṭāva‘atıñ ma‘nāsı evvel kırılmışlıqdır. İşde bu ma‘nāsı kırılmışlık olan meksūriyyete ḥāşıl bi’l-maşdar-ı’l-mebnī li’l-mefūl dirler. İmdi fi’l-i müte‘addī ile şey lafzınıñ ikisinden murād bir şey’i olunca muṭāva‘atıñ ma‘nāsını beyān iderken aşl-ı mefhūmda fi’l-i müte‘addīniñ ta‘alluḡundan maḡāmında şey’iñ ta‘alluḡundan eşeriniñ ḥuşulidir dimeli. Zīrā mübtedīler fi’l-i müte‘addī lafzı başka ve şey lafzı başka zan iderler. Hālbūki ikisi bir şeyden ‘ibāretidir. Evvel meşhūr u mefhūme bakmalı. * Bundan soñra ma’lūm ola ki bāb-ı muṭāva‘atda ekşeri vāviñ kesreyle bir muṭāva‘ı vāviñ fetḥalı bir muṭāva‘addan lāzımdır. Meşelā kesertü’z-zücāce’de zücāce vāviñ kesreyle muṭāva‘adır. Zīrā

⁶⁶² نحو كسرت الزجاج فانكسرت ذلك الزجاج و ما نحن بصدده في المثال لفظ انكسر فانه يدل على الانكسار وهو التأثير وقبول الاثر فان انكسار الزجاج اثر مرتب على الكسر وذلك الاثر ان حصل في الفاعل يسمى حاصلًا بالمصدر المبني للفاعل وان حصل في المفعول يسمى حاصلًا بالمصدر المبني للمفعول والمراد هنا هو الثاني ولذا وصفه بقوله حصل ذلك الاثر المعبر عنه بالمكسورية عن تعلق الكسر الذي هو الفعل المتعدي بمفعوله الذي هو الزجاج وذلك الحصول هو المطاوعة وقد يعبر عنها بالتأثر وقبول الاثر الذي هو من مقولة لا تفعال وهي عبارة عن كون الشيء متأثر اما دام متأثرًا كالمنقطع مادام منقطعًا فان قيل فحينئذ يكون المطاوعة بكسر الواو المفعول الذي هو الزجاج لانه الذي قبل الأثر من الفاعل وطاوع ذلك الزجاج اياه فيكون الفاعل مطاوعًا بالفتح فلم اطلق المصنف المطاوعة بالفتح على الفعل المتعدي قلت اطلاق المطاوعة بالفتح على الفاعل وان كانت حقيقة لكن الشائع فيما بينهم اطلاقه على الفعل مجازًا تسمية للشيء باسم متعلقه على ما بينه الشريف المحقق في شرح الزنجاني فاطلاق المصنف مبني على الاستعمال الشائع.

kırılmağ eğerini kesertünün fâ'ili olan kâsirden kabûl eyledi. Kâsir vâvîñ fethâyla muṭāva'adır. Zîrâ kırılmağlık egeri kendinden kabûl olundu. Ve dağı ba'zı mişalde vâvîñ kesreyle muṭāva'ı bulunur. Vâvîñ fethâyla muṭāva'ı bulunmaz. Teşeytane Zeydün'de oldıgı gibi. İmdi bu mağāmı îzâh için muğakkıkîñ beyânına göre mağdarîñ ma'nâsı beşdir. Tafşîl idelim 'Arabî ta'biri el-kesru ve's-sükûnu kâsiran ve's-sükûnu meksûran ve'l-kâsiriyyetü ve'l-meksûriyyetü. Türkî ta'biri kırılmağ kırıcı olmağ kırılmış olmağ kırıcılık kırılmışlık evvelki mağdar aşlınıñ ma'nâsıdır. İkinci mağdar-ı mebnî li'l-fâ'iliñ ma'nâsıdır. Üçünci mağdar-ı mebnî li'l-mef'ûliñ ma'nâsıdır. Dördünci ḥâşıl bi'l-mağdar-ı mebnî li'l-fâ'iliñ ma'nâsıdır. Beşinci ḥâşıl bi'l-mağdar-ı mebnî li'l-mef'ûliñ ma'nâsıdır. İmdi mağdarîñ evvelki üçde isti'mâli ḥağkâtıdır. Şonraki ikide isti'mâli mecâzdır. * Meşelâ kesertü'z-zücâce mişalde mecmû'anı i'tibâr ideriz. Evvelki kesertü fi'liniñ mefhûmundan cüz olan kesertü mağdarı ki 'aşıl mağdardır. Aña ma'nây-ı mağdarî dirler emr-i i'tibârîdir, ḥâricde vücûdı bu kadar ikinci kesretiniñ fâ'ili olan kâsirun ile ḳâ'im olub evvel kâsire ta'alluğu sebebiyle kâsirun olmağdır. Bu mağdara el-mağdar-ı'l-mebnî li'l-fâ'il tüsemmiye olunur. Bu mağdar-ı mü'eşşerdir. Üçünci kesertünün mef'ûli olan zücâce meksûr ta'bîr olunur. Evvel meksûr üzerine vâki' olub mezkûra ta'alluku sebebiyle meksûr olmağdır. Bu mağdara el-mağdar-ı'l-mebnî li'l-mef'ûl tüsemmiye olunur. Bu mağdar mef'ûlde eğerîñ vukû'ıdır. Dördünci fâ'ilde bir kırıcılık ḥâşıl olur. Aña kâsiriyyet ta'bîr olunur. Buñ el-ḥâşıl bi'l-mağdar-ı'l-mebnî li'l-fâ'il tüsemmiye olunur. Beşinci mef'ûlde bir kırılmışlık ḥâşıl olur. Aña meksûriyyet ta'bîr olunur. Buñ el-ḥâşıl bi'l-mağdar-ı'l-mebnî li'l-mef'ûli tüsemmiye olunur. El-ḥâşıl bi'l-mağdardan murâd mağdardan ḥâşıl olan bir eğerdir. Evvelde yâ fâ'ilde ḥâşıl olur. Ya mef'ûlde ḥâşıl olur. Ya ḥassî olur yâ 'ağlî olur. Fâ'ilde ḥâşıl olduğda ḥassî olduğuna mişâl zeyd-i müteğharrikeye harekeden ḥâşıl olan müteğharrikeyet gibi 'ağlî olduğuna mişâl zeyd-i 'âleminde 'ilimden ḥâşıl olan 'âlemiyet gibi mef'ûlde ḥâşıl olduğda ḥassî olduğuna mişâl zücâc-i meksûrada kesreden ḥâşıl olan meksûriyyet gibi 'ağlî olduğuna mişâl 'âmr u mağrûbede ḳarbeden ḥâşıl olan elim gibi.

* قال الشارح العلامة في تعليقاته اعلم ان المصدر اما ان يراد به الحدث فهو امر اعتبارى ولا وجود له في الخارج ولكن تعلقه بالفاعل في اللازم و بالمفعول ايضا في المتعدى لازم بحسب الاستعمال فلذا يقتضى فاعلا و مفعولا لكن مما لم يكن هذا الاقتضاء بالوضع يجوز ترك الفاعل والمفعول منسيا و بتعليقهما يسمى المبنى للفاعل والمفعول (والمراد بالحاصل بالمصدر الاثر الحاصل منه حسيا كا لهيئات الحاصلة بالمصادر اللازمة للفاعل فقط او بالمصدر المتعدية للفاعل و المفعول او عقليا كالا لم الحاصل بالضرب فان قام ذلك الاثر بالفاعل فهو الحاصل من المبنى للفاعل و ان وقع على المفعول فهو الحاصل من المبنى للمفعول انتهى) و قال في الكليات وصيغة المصدر مشتركة بين المصدر المبنى للفاعل و بين المصدر المبنى للمفعول و بين الحاصل بالمصادر فالفاعل اذا صدر منه الفعل المتعدى لا بد هناك من حصول اثر حسى او معنوى ناشئ من الفاعل بلا واسطة واقع على المفعول من الفاعل او غيره قائم من حيث الصدور بالفاعل ومن حيث الوقوع بالمفعول فاذا نظرت الى قيام ذلك الاثر بذات الفاعل ولا حظت كون الذات بحيث قام به كان ذلك الكون ما يعبر عنه بالمصدر المبنى للفاعل و اذا نظرت الى وقوعه على المفعول ولا حظت كون الذات بحيث وقع عليه الفعل كان ذلك الكون ما يعبر عنه بالمصدر المبنى للمفعول و اذا نظرت الى عين ذلك الاثر كان ذلك الحاصل بالمصدر انتهى و ان اردت التفصيل فى حق المصدر فارجع اليها * و قال شارح العلامة فى تعليقاته اعلم ان استعمال وزن المصدر فى معنى

اسم الفاعل و المفعول مثل رجل عدل بمعنى عادل و نسج اليمن بمعنى منسوجه مجاز و ذلك لا يقصر على السماع بل يجوز استعمال كل مصدر في معنى اسم فاعله و اسم مفعوله اذا قصد فائدة المجاز (ثم ان الفرق بين كون المصدر بمعنى اسم الفاعل و اسم المفعول و بين كونه مبنيا للفاعل و مبنيا للمفعول ان يراد بالاولين الذات مع الصفة كما في رجل عدل و نسج اليمن و بالآخرين الصفة فقط و ان الفرق بين الاخيرين اذا كانت تلك الصفة قائمة بالغير فمبنى للفاعل و واقعة على الغير فبنى للمفعول كما في زيد ضربه واقع فتبصر انتهى * و انما اطينا الكلام في هذا المقام تركيا و عربيا لاحتياجه اليه اشد الاحتياج

[İcteme‘a]

Aşlından “ceme‘a” idi. Biz anı “ifti‘āl” bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki mişle mā sebekā evveline qarīb maḥale bir hemze-i fāsıla ‘ayn’ı beynene bir tā ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için es-sākin izā ḥurrike ḥurrike bi’l-kesri kā‘idesiyle hemzeye kesre ile ḥareke virdik “icetem‘a” oldu. Bābına ri‘āyet vezninde muvāfaqat cīmiñ fetḥasıyla tāniñ sükūnunu ḳalb mekān bi-mekān itdik “icteme‘a” oldu.

[İḥmerra]

Aşlından şülāṣī mücerreden “ḥamura” idi. Biz anı if‘ilāl bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki ez-zā‘id izā zīde zīde bi’s-sükūn kā‘idesi ile evveline qarīb maḥale bir hemze-i sākine ile āḥarına qarīb maḥale bir rā-i sākine ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için es-sākin izā ḥurrike ḥurrike bi’l-kesri kā‘idesiyle hemzeye kesre ile ḥareke virdik “iḥamurar” oldu. Kelime-i vāḥidede erba‘a ḥarekāt-i mütevāliyāt cem‘ oldu. Bunuñ cem‘i cā‘iz olmadığı aceleden mimiñ ḍammesini ḥazf eyledik “iḥamrar” oldu. Taḥfīf için ḥāniñ

fethasıyla mīmīñ sükūnunu ḳalb mekān bi-mekān eyledik “*iḥmerar*” oldı. Fī’l-i māzīleriñ āḫarı fethā üzere mebnī oldıǵı aceleden rā-i sāniyeye fethalı ḫareke virdik “*iḥmerara*” oldı. Kelimede iki ḫarf bir cinsden vāḳi’ oldı. Rālar ikisi bile müteḫarrik idḡām-ı vācib idḡām-ı eclī içün rā-i evvelīniñ fethasını ḫazf itdik “*iḥmerra*” oldı. Kelimede iki ḫarf bir cinsden vāḳi’ oldı. Rālar evveli sākin sāni müteḫarrik evveli sāniyede idḡām itdik. Müdḡamdan bedel müdḡamen fīḥ olan rā-i sāniyeye bir şedde virdik “*iḥmerra*” oldı.

واعلال اعور واسود وغيرهما مثل ذلك ولكن يوجد الفرق في عين فعلهم

[Tekelleme]

Aşlından “*keleme*” idi. Biz anı “tefa’ul” bābına naql murād eyledik. Anda ḳā’ide var imiş ḳā’ide bu imiş ki mişle mā sebeḳa evveline ḳarīb maḫale bir tā-i fāsıla ‘ayn’ı beynene ‘ayne’l-fi’li cinsinden bir lām ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte’azzir oldı. Mümkün olsun içün evvelinde hemze-i vaşıl olmayan fī’l-i māzīleriñ evvel ḫarfı fethā üzere mebnī oldıǵı aceleden tāya fethalı bir ḫareke virdik “*tekeleleme*” oldı. Kelimede iki ḫarf bir cinsden vāḳi’ oldı. Lāmlar evveli sākin sāni müteḫarrik evveli sāniyede idḡām itdik. Müdḡamdan bedel müdḡamen fīḥ olan lām-ı sāniyeye bir şedde virdik “*tekelleme*” oldı.

واعلال تفرح وتعلم وغيرهما مثل ذلك ولكن يوجد الفرق في عين فعلهم لان اللام

الثانية في تعلم مكسورة بعد الاعلال فيحتاج الى نقل كسرة اللام بالفتحة رعاية لبابه

وموافقة بوز نه

[Tebā’ade]

Aşlından “*ba’ude*” idi. Biz anı “tefā’ul” bābına naql murād eyledik. Anda ḳā’ide mişle mā sebeḳa evveline ḳarīb maḫale bir tā-i fāsıla ‘ayn’ı beynene bir elif ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte’azzir oldı. Mümkün olsun içün tā’ya mişle mā

sebeḳa fethā ile bir ḥareke virdik “*tebā‘ude*” oldu. Maşdarına iltibās lāzım geldi. İltibāsı def‘inden için ‘ayn’ın ḍammesini fethāya tebdīl eyledik “*tebā‘ade*” oldu.

وقس عليه اعلال تصالح وغيره

[İstahrace]

Aşlından “*ḥarace*” idi. Biz anı “istif‘āl” bābına naql murād eyledik. Anda ḳā‘ide var imiş ḳā‘ide bu imiş ki ez-zā‘id izā zīde zīde bi’s-sükūn ḳā‘idesiyle evveline ḳarīb maḥale bir hemze bir sīn bir tā ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için es-sākin izā ḥurrike ḥurrike bi’l-kesri ḳā‘idesiyle hemzeye kesre ile bir ḥareke virdik “*istḥarace*” oldu. İctimā-i sākineyn lāzım geldi. Sīnden tādan ictimā-i’s-sākineyni def‘inden için tānın sükūnuyla ḥānın fethasını ḳalb mekān bi-mekān itdik “*istahrace*” oldu.

واعلال استحجر وغيره مثل ذلك

[İ‘şevşebe]

Aşlından “*aşube*” idi. Biz anı “if‘ī‘āl” bābına naql murād eyledik. Anda ḳā‘ide var imiş ḳā‘ide bu imiş ki mişle mā sebeḳa evveline ḳarīb maḥale bir hemze ‘aynıyla lāmı beynene bir vāv ‘ayne’l-fi‘li cinsinden bir şīn ziyāde iderler imiş biz daḥi ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için mişle mā sebeḳa hemzeye kesre ile bir ḥareke virdik “*i‘aşüveşebe*” oldu. Taḥfīf için ‘ayn’ı sākin kıldık “*i‘şüveşebe*” oldu. Ziyāde taḥfīf ḳaşdıyla şīnıñ ḍammesini fethāya tebdīl eyledik “*i‘şeşebe*” oldu. İctimā-i’s-sākineyn lāzım geldi. Vāvdan şīn-ı sāniyeden ictimā-i’s-sākineyniñ def‘i için şīn-ı sāniyeye fethā ile bir ḥareke virdik “*i‘şevşebe*” oldu.

[İclevveze]

Aşlından “*celeze*” idi. Biz anı “if‘ivvāl” bābına naql murād eyledik. Anda ḳā‘ide var imiş ḳā‘ide bu imiş ki mişle mā sebeḳa evveline ḳarīb maḥale bir hemze ‘aynıyla lāmı beynene iki vāv ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu.

Mümkün olsun için mişle mā sebeğa hemzeye kesre ile bir hareke virdik “iceleveveze” oldu. İctimā-i’s-sākiyneyn lāzım geldi. Vāvından ictimā-i’s-sākiyneyniñ def’inden için vāv-ı şāniyeye fetḥa ile bir hareke virdik. Kelimede iki ḥarf bir cinsinden vāki’ oldu. Evveli sākin şāni müteḥarrik evveli şāniyede idgām itdik. Müdğamdan bedel müdğamen fīḥ olan vāv-ı şāniyeye fetḥa ile bir hareke virdik “iclevveze” oldu.

[İḥmār-ra]

Aşlından “ḥamura” idi. Biz anı “if’lāl” bābına naql murād eyledik. Anda kā’ide var imiş kā’ide bu imiş ki mişle mā sebeğa evveline qarīb maḥale bir hemze ‘ayn’ıyla lāmı beynene bir elif āḥarına qarīb maḥale lāme’l-fi’li cinsinden bir rā ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için mişle mā sebeğa hemzeye kesre ile bir hareke virdik elif mā ḳabliniñ fetḥasını iḳtiḍā eylediginden için mīmiñ ḍammesini fetḥaya tebdīl eyleyub taḥfīf için ḥāyı sākin kıldık “iḥmārar” oldu. Fi’l-i māzīleriñ āḥarı fetḥa üzere mebnī olduğu aceleden rā-i evvelīniñ fetḥasıyla rā-i şāniyeniñ sükūnunu ḳalb mekān bi-mekān itdik “iḥmār-ra” oldu. Kelimede iki ḥarf bir cinsinden vāki’ oldu. Rālar evveli sākin şāni müteḥarrik evveli şāniyede idgām itdik. Müdğamdan bedel müdğamen fīḥ olan rā-i şāniyeye bir şedde virdik “iḥmār-ra” oldu. İctimā-i’s-sākiyneyn lāzım geldi. Elifden rā içindeki rā’dan ictimā-i’s-sākiyneyniñ def’inden için eḥadühümāniñ ḥazfıne sebīl olmadığı aceleden evvel ḥarf-i med şāni müdğamün fīḥ olan yerde ictimā-i’s-sākiyneyn ‘ale ḥadde ḥā’iz olduğu aceleden biz daḥi cā’iz görüb ‘ale ḥāle ebḳā eyledik.

[Cehvera]

Aşlından “cehera” idi. Biz anı “fa’vele” bābına naql murād eyledik. Anda kā’ide var imiş kā’ide bu imiş ki ‘ayn’ı ile lāmı beynene mişle mā sebeğa bir vāv ziyāde eyledik “cehevera” oldu. Mülḥaḳ ile mülḥaḳun bihiñ vezninde muvāfaḳat bulunsun için ḥāniñ fetḥası ile vāvıñ sükūnunu ḳalb mekān bi-mekān itdik “cehvera” oldu.

[‘Aşyera]

Aşlından “‘aşera” idi. Biz anı “fa‘yele” bābına naql murād eyledik. Anda k̄ā‘ide ‘ayn’ı ile lāmı beynene bir yā ziyāde iderler imiş biz daḥi ziyāde eyledik “‘ašeyra” oldu. Mişle mā sebeḳa vezninde muvāfaḳat bulunsun içün şānin fetḥasıyla yānın sükūnunu ḳalb mekān bi-mekān itdik “‘ašyera” oldu.

[Celbebe]

Aşlından “celebe” idi. Biz anı “fa‘lele” bābına naql murād eyledik. Anda k̄ā‘ide mişle mā sebeḳa āḥarına ḳarīb maḥale lāme’l-fi’li cinsinden bir ḥarf āḥara ziyāde eyledik “celebeb” oldu. Fi’l-i māzīleriñ āḥarları fetḥa üzere mebnī olduğından bā-i şāniyeye fetḥa ile bir ḥareke virdik “celebebe” oldu. Erba‘a ḥarekāt-i mütevāliyāt cem‘ oldu. Bunuñ cem‘i cā‘iz olmadığı aceleden ‘ayne’l-fi’li olan lāmı sākin ḳıldık “celbebe” oldu.

[Selḳā]

Aşlından “seleḳa” idi. Biz anı “fa‘leye” bābına naql murād eyledik. Anda k̄ā‘ide mişle mā sebeḳā āḥarına bir yā ziyāde eyledik “seleḳā” oldu. Fi’l-i māzīleriñ āḥarı fetḥa üzere mebnī olduğu aceleden yā’ya fetḥayla bir ḥareke virdik “seleḳaye” oldu. Erba‘a ḥarekāt-i mütevāliyāt cem‘ oldu. Bunuñ cem‘i cāiz olmadığı aceleden ‘ayne’l-fi’l-i olan lāmı sākin ḳıldık “selḳaye” oldu. Yā ḥarfī ‘illet-i müteḥarrik mā ḳabli meftūḥ yā’yı elife ḳalb itdik “selḳā” oldu.

[İttiḥādün]

Aşlından “ivtiḥādün” idi. Her bir “ifti‘ālī” niñ fā‘el-fi’linde (اتحدذ شش صط) ḥarflerinden vāv vāki‘ olsa evvel vāvı tāya ḳālb iderler imiş biz daḥi ḳalb itdik. Kelimede iki ḥarf bir cinsden vāki‘ oldu. Tālar evveli sākin şāni müteḥarrik evveli şāniyede idḡām itdik. Müdḡamdan bedel müdḡamen fīḥ olan tā-i şāniyeye bir şedde virdik “ittiḥādün” oldu.

[Tedeḥrace]

Aşlından “*deḥrace*” idi. Mişle mā sebeḳa evveline bir tā getürdük sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için evvelinde hemze olmayan fi‘l-i māzīleriñ evvelleri fetḥa üzere mebnī olduğu aceleden tāya fetḥa ile bir ḥareke virdik “*tedeḥrace*” oldu.

[İḥranceme]

Aşlından “*ḥarceme*” idi. Rubā‘ī mücerred idi. Biz anı “if‘inlāl” bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki ez-zā‘id izā zīde zīde bi’s-sükūn kā‘idesiyle evveline qarīb maḥale bir hemze ‘ayn’ı ile lām-ı evvalāsı beynene bir nūn ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için es-sākin izā ḥurrike ḥurrike bi‘l-kesri kā‘idesiyle hemzeye kesre ile bir ḥareke virdik “*iḥarneceme*” oldu. İctimā-i sākiyeyn lāzım geldi. Rādan nūndan ictimā-i sākiyeyniñ def‘inden için ḥāniñ fetḥası ile rāniñ sükūnunu ḳalb mekān bi-mekān itdik “*iḥranceme*” oldu.

[İḳşe‘arra]

Aşlından “*ḳaş‘ara*” idi. Rubā‘ī mücerred idi. Biz anı “if‘illāl” bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide mişle mā sebeḳa evveline qarīb maḥale bir hemze daḥi āḥarına qarīb maḥale lām-ı sāniyesi cinsinden bir ḥarf āḥara ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için mişle mā sebeḳa hemzeye kesre ile bir ḥareke virdik “*iḳaş‘arar*” oldu. Ḥareke ve sükūnda rubā‘ī mücerred üslubunu taḡayyür ile āḥar bāba naḳle delālet itsün için kāfin fetḥası ile şīniñ sükūnunu ḳalb mekān bi-mekān itdik “*iḳşe‘arar*” oldu. Fi‘l-i māzīleriñ āharları fetḥa üzere mebnī olduğu aceleden rā-i evvelīniñ fetḥasıyla rā-i sāniyeniñ sükūnunu ḳalb mekān bi-mekān itdik “*iḳşe‘ar-ra*” oldu. Kelimede iki ḥarf bir cinsden vāki‘ oldu. Rālar evveli sākin sāni müteḥarrik evveli sāniyede idḡām itdik. Müdḡamdan bedel müdḡamen fīḥ olan rā-i sāniyeye bir şedde virdik “*iḳşe‘arra*” oldu.

[Tecilbebe]

Aşlından “celebe” idi. Şulāṣī mücerred idi. Biz anı mülḥaḳāt “tedaḥrace” den “tefa‘lül” bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki ez-zā‘id izā zīde zīde bi’s-sükūn kā‘idesiyle evveline ḳarīb maḥale muṭāva‘at ma‘nāsını ifāde için bir tā āḥarına ḳarīb maḥale ilḥāḳ için lāme‘l-fi‘li cinsinden bir ḥarf āḥara ziyade eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için evveline hemze-i vaşıl olmayan fi‘l-i māzīleriñ evvelleri fetḥa üzere mebnī olduğu aceleden tāya fetḥa ile bir ḥareke virdik “tecelebeb” oldu. Erba‘a ḥarekāt-i mütevāliyāt cem‘ oldu. Cem‘i cā‘iz olmadığı aceleden mülḥaḳun biḥe muvāfaḳat bulunsun için ‘ayne‘l-fi‘li olan lāmi sākin kıldık “tecelbeb” oldu. Fi‘l-i māzīleriñ āḥarları fetḥa üzere mebnī olduğu aceleden bā-i ṣāniyeye fetḥa ile bir ḥareke virdik “tecelbebe” oldu.

[Tecevrabe]

Aşlından “cerabe” idi. Biz anı “tefav‘ul” bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide mişle mā sebekā evveline muṭāva‘at ma‘nāsını ifāde için bir tā-i fāsıla ‘ayn’ı beynene ilḥāḳ için bir vāv ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için tāya mişle mā sebekā fetḥa ile bir ḥareke virdik “tecevrabe” oldu.

و اعلال هذا الباب كلام ظاهرى و مبنى على ما هو المشهور من مسامحات

الصرفيين فا نظر الى الاساس حتى تطلع تحقيقه

[Teşeytane]

Aşlından “şeytane” idi. Biz anı “tefey‘ul” bābına naql murād eyledik. Anda kā‘ide mişle mā sebekā evveline ḳarīb maḥale muṭāva‘at ma‘nāsını ifāde için bir tā-i fāsıla ‘ayn’ı beynene ilḥāḳ için bir yā ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun için mişle mā sebekā tāyı meftūḥ kıldık “teşeytane” oldu.

[Terahveke]

Aşlından “*raheke*” idi. Biz anı “tefa’vül” bâbına naql murâd eyledik. Anda kâ’ide mişle mâ sebeğa evveline muṭāva‘at ma’nāsını ifāde içün bir tā ‘ayn’ı ile lāmı beynene ilhāk içün bir vāv ziyāde eyledik. Sâkin ile ibtidā-i müte‘azzir oldı. Mümkün olsun içün mişle mâ sebeğa tāya fetḥa ile bir ḥareke virdik “*terahevke*” oldı. Bâbına ri‘āyet vezninde muvāfaḳat hânın fetḥi ile vāvıñ sükûnunu ḳalb mekân bi-mekân itdik “*terahveke*” oldı.

[Teselkâ]

Aşlından “*seleka*” idi. Biz anı “tefa’liye” bâbına naql murâd eyledik. Anda kâ’ide mişle mâ sebeğa evveline muṭāva‘at ma’nāsını ifāde içün bir tā âḥarına ilhāk içün bir yâ ziyāde eyledik. Sâkin ile ibtidā-i müte‘azzir oldı. Mümkün olsun içün tāya mişle mâ sebeğa fetḥa ile bir ḥareke virdik “*teseleḳay*” oldı. Erba‘a ḥarekât-i mütevâliyât cem‘ oldı. Kelâm-ı ‘Arabda erba‘a ḥarekât-i mütevâliyâtıñ cem‘i cāiz olmadığı aceleden lāmı sâkin kıldık “*teselḳay*” oldı. Fi‘l-i mâzîleriñ âḥarı fetḥa üzere mebnî olduğu aceleden yāya fetḥalı bir ḥareke virdik “*teselḳaye*” oldı. Yâ ḥarfı ‘illet-i müteḥarrik mâ ḳabli meftûḥ yāyı elife ḳalb itdik “*teselḳâ*” oldı.

[İḳ‘ansese]

Aşlından “*ḳa‘ase*” idi. Biz anı “if‘inlâl” bâbına naql murâd eyledik. Anda kâ’ide mişle mâ sebeğa evveline vaşıl içün bir hemze ‘ayn’ı ile lāmı beynene muṭāva‘at ma’nāsını ifāde içün bir nûn âḥarına lāme’l-fi‘li cinsinden bir ḥarf âḥara ziyāde eyledik. Sâkin ile ibtidā-i müte‘azzir oldı. Mümkün olsun içün es-sâkin izā ḥurrike ḥurrike bi’l-kesri kâ’idesiyle hemzeye kesre ile bir ḥareke virdik taḥfîf içün ḳâfi sâkin kıldık “*ik‘anses*” oldı. Fi‘l-i mâzîleriñ âḥarı fetḥa üzere mebnî olduğu acedelen sîn-i ḡāniyeyi daḥi meftûḥ kıldık “*ik‘ansese*” oldı.

[İslenkā]

Aşlından “seleka” idi. Biz anı “if‘inlā” bābına naql murād eyledik. Anda k̄ā‘ide mişle mā sebekā evveline vaşıl içün bir hemze ‘aynıyla lāmı beynene muṭāva‘at ma‘nāsını ifāde içün bir nūn āḥarına ilḥāk içün bir yā ziyāde eyledik. Sākin ile ibtidā-i müte‘azzir oldu. Mümkün olsun içün mişle mā sebekā hemzeye kesre ile bir ḥareke virdik. Erba‘a ḥarekāt-i mütevāliyāt cem‘ oldu. Cem-i cāiz olmadığı aceleden s̄ini sākin kıldık “islenkāy” oldu. Fi‘l-i māzīleriñ āḥarları fetḥa üzere mebnī olduğu aceleden yāya fetḥalı bir ḥareke virdik “islenkāye” oldu. Yā ḥarfī ‘illet-i müteḥarrik mā k̄abli meftūḥ yāyı elife kalb itdik “islenkā” oldu.

[Lem yemüddü]

Aşlından “lem yemdüd” idi. Kelimede iki ḥārf bir cinsinden vāki‘ oldu. Dāllar evveli müteḥarrik s̄ani sākin s̄aniyeniñ sūkūn-i ‘arız idgāmı cā‘iz idgām-ı eclī içün dāl-ı evvelīniñ ḍammesini mā k̄ablindeki sākin olan mīme virdik ictimā-i‘-sākineyn lāzım geldi. Dālından ictimā-i‘-sākineyniñ def‘inden içün dāl-ı s̄aniyeye fetḥa eḥaf ḥarekātındandır diyü fetḥalı ḥareke virdik yāḥud ḍamme ekvā ḥarekātındandır diyü ḍammeyle ḥareke virdik yāḥud sūkūn ḥarekelemede kesre aşıldır diyü kesre ile ḥareke virdik. Bu üç ḥālde evvel sākin s̄ani müteḥarrik oldu. Evveli s̄aniyede idgām itdik müdgāmdan bedel müdgāmen fīh olan dāl-ı s̄aniyeye bir şedde virdik “lem yemüddü lem yemüdde lem yemüddi” oldu. Fekk-i idgām ile “lem yemdüd” demek daḥi cā‘izdir.

تم تسويد هذه الرسالة في قسطنطينية في مدرسة شاهزاده في وقت الضحوة الكبرى

من يوم السبت من اواخر جمادى الآ خر في سنة اثنين وستين ومائين والـف* من هجرة من

له العز والشرف* الحمد لله اولا وآخرا وظاهراً او باطنا والصلوة والسلام على محمد الذى

كان في يوم القيمة اماما* وعلى آله واصحابه تماما

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى مثل بعض امثلة نعم جنانة ببعض نعم الدنيا تمثيلاً* ويجل كمال قدرته بجعل صور العباد والسننهم مختلفة تبجيلاً* والصلاة والسلام على محمد الذى كمل الله دينه فى الماضى والمستقبل والحال تكميلاً* وعلى آله واصحابه الذى عجلوا فى ائتمار اوامر الله تعالى وانتهاء نواحيه تعجيلاً* اما بعد* فيقول العبد الفقير الى ربه القدير الحاج ابراهيم بن محمد اليلواجى عفى الله عنهما بعفوه المنجى لما رأيت بعض المؤلفين فى اشتقاق الامثلة المختلفة اطالوا الكلام كل الاطالة وهى تورث ادهان المبتدئين الملالة والكالالة فرتبت رسالة موجزة مفيدة للمبتدئين فى اشتقاقها ومعانيها فقلت ما قلت*

İmdi ma'lûm olaki 'ilm-i şarfa taleb olan kimsene içün üç şey'i bilmekten lâzımdır. Tâki şurû'unda başîret üzere ola üçden evvelki şarfiñ lügat ve şınâ'at ta'rîfini bile ikinci mevđû'unı bile üçünci şarf okumaqlıktan ğarađını bile şarf-ı lügatda tağayyur dirler. İşılâhadda taḥvîli'l-'aşlı'l-vaḥîd ile emşilet-i muḥtelifeti li-ma'âni maḥşûda lâ taḥşili'l-ebhâdır mevđû-ı kelimedir. Mevđû'u diyü 'ilmiñ gelisinde i'râd-ı zâtiyesinden baḥş olunan şey'e dirler. Bu 'ilm-i şarfta baḥş kelimeniñ i'râd-ı zâtiyesindendir. Şarf okumaqdan ğarađ-ı kelimât-ı kıyâsiyeleri öğrenub ma'nâlarını añlayub ḥaṭṭâñ itmekdir. Yâḥud i'lâl ile idğâmı bilmekdir. İ'lâl ve idğâmdan murâd taḥfîf ve ihtişâr içün tebdîl ve tağyîrdir.

[Naşara]

Aşlından ‘inde’l-başıyyīn “naşrān” idi. Maşdar-ı ğayr-i mīmī müfred bināsından fi‘l-i māzī binā-i ma‘lūm müfred müzekker ğā‘ib binası almak murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki bābına ri‘āyet vaz‘ına muvāfaqat ‘ayne’l-fi‘li olan şādı fetha üzere mebnī kıllarlar imiş biz de kıldık “naşaran” oldu. Tenvin ismiñ hāşşasından oldığı aceleden tenvini hāzıf eyledik. Fi‘l-i māzīleriñ āharı fetha üzere mebnī oldığı aceleden āharını oldığı hāl üzere fethayla mebnī kıldık “naşara” oldu.

[Yenşuru]

Aşlından “naşara” idi. Fi‘l-i māzī binā-i ma‘lūm müfred müzekker ğā‘ib bināsından fi‘l-i muzāri‘ binā-i ma‘lūm müfred müzekker ğā‘ibi almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki evveline hurūf-i “eteyne”den bir yā-i meftūha getirürler imiş biz daḥi getürdük “yenşara” oldu. Kelime-i vāhidede erba‘a harekāt-i mütevāliyāt cem‘ oldu. Kelām-ı ‘Arab’da kelime-i vāhidede cem‘i cā‘iz olmadığı aceleden zā‘id olan yāya qarīb nūnı sākin kıldık “yenşara” oldu. Bābına ri‘āyet vaz‘ına muvāfaqat şādıñ fethasını ḍammeye tebdīl eyledik “yenşura” oldu. Nevāşıbdan cevāzımdan hāli olan fi‘l-i muzāri‘leriñ āharı ‘āmil-i ma‘nevi ile merfū‘ oldığı aceleden āharınıñ fethasını ḍammeye tebdīl eyledik “yenşuru” oldu.

[Naşran]

Aşlından ‘inde’l-kūfiyyīn “naşara” idi. Fi‘l-i māzī binā-i ma‘lūm müfred müzekker ğā‘ib bināsından maşdar-ı ğayr-i mīmī almak murād itdik. Anda kā‘ide bu imiş ki ‘ayne’l-fi‘li olan şādı sākin kıldık “naşra” oldu. Tenvin ismiñ hāşşasından oldığı aceleden āharına bir tenvin getürdük “naşran” oldu.

[Nāşurun]

Aşlından ‘inde’l-cumhūri “*yenşuru*” idi. Fi‘l-i muzāri‘ binā-i ma‘lūm müfred müzekker bināsından ism-i fā‘il almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki muzāri‘at harfini hazf idüb fethasını mā ba‘dindeki nūna virdik “*naşuru*” oldu. Fāsıla ‘ayn’ı beynene ism-i fā‘il binası içün bir elif ziyāde eyledik “*nāşuru*” oldu. İsm-i fā‘il elifiniñ mā ba‘dinde olan harf meksūr olduğu aceleden şādīñ dammesini kesreye tebdīl itdik “*nāşuru*” oldu. Tenvin ismiñ hāşşası olduğu āharına bir tenvin getürdük “*nāşurun*” oldu.

[Menşurun]

Aşlından “*yenşuru*” idi. Fi‘l-i muzāri‘ binā-i mechūl müfred müzekker bināsından ism-i mef‘ūl almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki muzāri‘at harfini bir mīm-i maẓmūmeye tebdīl idüb tenvin ismiñ hāşşasından olduğu aceleden āharına bir tenvin-i temekkūn getürdük “*münşarun*” oldu. İf‘āl bābından gelen ism-i mef‘ūle iltibās lāzım geldi. İltibāsı def‘inden içün mīmiñ dammesini fethaya tebdīl itdik “*menşarun*” oldu. Şülāşiden gelen ism-i zamāna ism-i mekāna iltibāsı lāzım geldi. İltibāsı def‘inden içün şādīñ fethasını dammeye tebdīl itdik “*menşurun*” oldu. Kelām-ı ‘Arab’da “*menşurun*” vezninde ism-i mef‘ūl bulunmadığı aceleden şādīñ dammesini şu‘belendirdik. Şu‘beden bir vāv hāşıl oldu “*menşurun*” oldu.

[Lem yenşur]

Aşlından “*yenşuru*” idi. Fi‘l-i muzāri‘ binā-i ma‘lūm müfred müzekker gā‘ib bināsından ceḥd-i muṭlaḳ binā-i ma‘lūm müfred müzekker almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki evveline ḥurūf-i cevāzımdan bir “lem” getürürler imiş biz daḥi getürdük. “Lem” gelmek ile lafzan ‘amel idüb āharını cezm itdi. Cezme ‘alemet āharından hareke düşdi “*lem yenşur*” oldu. Ma‘nā ‘amel idüb fi‘l-i muzāri‘iñ ḥāl ile istikbāl beynende müşterek olan ma‘nāsını māzīye naql idüb anı da iṭlāk üzere nefy eyledi “*lem yenşur*” oldu.

[Lemmā yenşur]

Aşlından “yenşuru” idi. Fi‘l-i muzāri‘den ceḥd-i müstağrak almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki evveline ḥurūf-i cevāzımdan bir “lemmā” getirürler imiş biz daḥi getürdük. “Lemmā” gelmek ile lafzan ‘amel idüb āḥarını cezm itdi. Cezme ‘alemet āḥarından ḥareke düşdi ma‘nā ‘amel idüb fi‘l-i muzāri‘iñ ḥāl ile istikbāl beynende müşterek olan ma‘nāsını māzīye naql idüb anı da istiğrāk üzere nefy itdi “lemmā yenşur” oldu.

[Mā yenşuru]

Aşlından “yenşuru” idi. Fi‘l-i muzāri‘den nefy-i ḥāl almak murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki evveline nefy-i ḥāl içün bir “mā” getirürler imiş biz daḥi getürdük. “Mā” gelmek ile lafza ‘amel itmiyüb faḫaṭ ma‘nā ‘amel idüb fi‘l-i muzāri‘iñ ḥāl ile istikbāl beynende müşterek olan ma‘nāsını ḥāle taḥşış idüb anı da nefy eyledi “mā yenşuru” oldu.

[Lā yenşuru]

Aşlından “yenşuru” idi. Fi‘l-i muzāri‘den nefy-i istikbāl almak murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki evveline nefy-i istikbāl içün bir lā-i nāfiye getürdük. “Lā” gelmek ile faḫaṭ ma‘nā ‘amel idüb fi‘l-i muzāri‘iñ ḥāl ile istikbāl beynende müşterek olan ma‘nāsını istikbāle taḥşış idüb anı da nefy eyledi “lā yenşuru” oldu.

[Len yenşura]

Aşlından “yenşuru” idi. Fi‘l-i muzāri‘den te‘kid-i nefy-i istikbāl almak murād eyledik. Anda kā‘ide var imiş kā‘ide bu imiş ki evveline te‘kid-i nefy-i istikbāl içün ḥurūf-i nevāşıbdan bir “len” getirürler imiş biz daḥi getürdük. Nefy gelmek ile lafzan ‘amel idüb āḥarını naşb itdi. Naşba ‘alemet āḥarınıñ ḫammesini fetḥaya tebdīl eyleyüb “len yenşura” oldu. Ma‘nā ‘amel idüb fi‘l-i muzāri‘iñ ḥāl ile

istikbāl beynende müşterek olan ma'nāsını istikbāle taḥṣīṣ idüb anı da te'kid ile nefy itdi "*len yenşura*" oldu.

[Li-yenşur]

Aşlından "*yenşuru*" idi. Fi'l-i muzāri' binā-i ma'lūm müfred müzekkerden emr-i gā'ib almak murād eyledik. Anda kā'ide var imiş kā'ide bu imiş ki evveline ḥurūf-i cevāzımdan bir lām-ı meksūra götürürler imiş biz daḥi getürdük. "Lām" gelmek ile lafzan 'amel idüb āḥarını cezm eyledi. Cezme 'alemet āḥarından ḥareke-i i'rābiye düşdi "*li-yenşur*" oldu. Ma'nā 'amel idüb fi'l-i muzāri' iñ ḥāl ile istikbāl beynende müşterek olan ma'nāyı iḥbārīsini inşā'ıye naql ile istikbāle taḥṣīṣ idüb fi'liñ fā'il-i gā'ibden vuḳū'unı taleb ile emre sebep oldu "*li-yenşur*" oldu.

[Lā yenşur]

Aşlından "*yenşuru*" idi. Fi'l-i muzāri' den nehy-i gā'ib almak murād eyledik. Anda kā'ide var imiş kā'ide bu imiş ki evveline ḥurūf-i cevāzımdan bir lā-i nāhiye götürürler imiş biz daḥi getürdük. Lā gelmek ile lafzan 'amel idüb āḥarını cezm itdi. Cezme 'alemet āḥarından ḥareke-i i'rābiye düşdi "*lā yenşur*" oldu. Ma'nā 'amel idüb fi'l-i muzāri' iñ ḥāl ile istikbāl beynende müşterek olan ma'nāyı iḥbārīsini inşā'ıye naql ile istikbāle taḥṣīṣ idüb fi'liñ fā'il-i gā'ibden vuḳū'unuñ talebini terk ile nehye sebep oldu "*lā yenşur*" oldu.

[Ünşur]

Aşlından "*tenşuru*" idi. Fi'l-i muzāri' müfred müzekker muḥāṭabdan emr-i ḥāzır almak murād eyledik. Anda kā'ide var imiş kā'ide bu imiş ki muzāri'at ḥarfini ḥazf idüb mā ba'dine nazar eyledik. Sākin mi müteḥarrik mi baḳdık sākin sākin ile ibtidā-i müte'azzir oldu. Mümkün olsun için 'ayne'l-fi'liniñ ḍammesine tab'iyyat ile evveline bir hemze-i maẓmūme getürüb āḥarını 'inde'l-başıriyyīn vaḳf üzere mebnī kıldık. Vaḳf üzere mebnīde lafızda meczūm gibi oldığı aceleden āḥarından ḥareke düşdi "*ünşur*" oldu. İmdi 'inde'l-başıriyyīn lafzan 'amel olunmayub belki ma'nā 'amel olunub fi'l-i muzāri'in ḥāl ile istikbāl beynende müşterek olan ma'nāyı

iḥbārīyesini inşā'īye nakl ile istiḳbāle taḥṣīṣ olunub fā'il-i ḥāzırdan fi'liñ vuḳū'unı taleb ile emr olundu “*ünşur*” oldu.

[Lā tenşur]

Aşlından “*tenşuru*” idi. Fi'l-i muzāri'in müfred müzekker muḥāṭabdan nehy-i ḥāzır almak murād eyledik. Anda kā'ide var imiş kā'ide bu imiş ki evveline ḥurūf-i cevāzımdan bir lā-i nāhiye getürdük. “Lā” gelmek ile lafzan 'amel idüb āḥarını cezm eyledi. Cezme 'alemet āḥarından ḥareke-i i'rābiye düşdi “*lā tenşur*” oldu. Ma'nā 'amel idüb fi'l-i muzāri'in ḥāl ile istiḳbāl beynende müşterek olan ma'nāyı iḥbārīsini inşā'īye nakl ile istiḳbāle taḥṣīṣ idüb fi'l-iñ fā'il-i ḥāzırdan vuḳū'unuñ talebini terk ile nehye sebep oldu “*lā tenşur*” oldu.

[Menşarun]

Aşlından “*yenşuru*” idi. Fi'l-i muzāri' müfred müzekker gāibden ism-i zamān ism-i mekān maşdar-ı mīmī bināsı almak murād eyledik. Anda kā'ide bu imiş ki evvelinden muzāri'at ḥarfini ḥazf idüb ḥazf olunan yādan 'ivaż yerine bir mīm-i meftūḥa getürürler imiş biz daḥi getürüb tenvin ismiñ ḥāşşasından oldığından içün āḥarına bir tenvin getürdük “*menşarun*” oldu. Bābına ri'āyet vaż'ına muvāfaḳat şādıñ ḍammesini fetḥaya tebdıl eyledik “*menşarun*” oldu.

[Minşarun]

Aşlından “*yenşuru*” idi. Fi'l-i muzāri' müfred müzekker gāibden ism-i ālet almak murād eyledik. Anda kā'ide bu imiş ki evvelinden muzāri'at ḥarfini ḥazf idüb ḥazf olunan yādan 'ivaż ism-i zamān ism-i mekān maşdar-ı mīmī beynene fark içün evveline bir mīm-i meksūra getürüb tenvin ismiñ ḥāşşasından oldığından āḥarına bir tenvin getürdük “*minşarun*” oldu. Bābına ri'āyet vaż'ına muvāfaḳat şādıñ ḍammesini fetḥaya tebdıl eyledik “*minşarun*” oldu.

[Naşraten]

Aşlından “*naşran*” idi. Maşdar-ı ğayr-ı mīmī müfred bināsından maşdar-ı binā-i merre almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki āharına merre ma‘nasına delālet itmek için bir tā-i maşdariye-i kaşīra getürdük “*naşraten*” oldu.

[Nişraten]

Aşlından “*naşran*” idi. Biz andan maşdar-ı binā-i nev‘i almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki āharına nev‘ mā‘nāsına delālet itmek için bir tā-i maşdariye-i kaşīra getürdük. Maşdar-ı binā-i merreye iltibās lāzım geldi. İltibāsı def‘ için nūnı meksūra kıldık “*nişraten*” oldu.

[Nuşayrun]

Aşlından “*naşran*” idi. Maşdar-ı ğayr-ı mīmīden ism-i taşğīr almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki evvel harfini maẓmūm ikinci harfini meftūh üçüncü mertebede bir yā-i sākine getürdük “*nuşayran*” oldu. İbtidā-i kelāmda vāki‘ olduğu aceleden āharının fethasını ǧammeye tebdīl eyledik “*nuşayrun*” oldu.

[Naşriyyün]

Aşlından “*naşran*” idi. Maşdar-ı ğayr-ı mīmī bināsından ism-i mensūb almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki āharına bir yā-i nisbiye-i müşeddede getürdük “*naşrayyün*” oldu. Yā bināsı şahīḥ sālīm olsun için rānıñ fethasını kesreye tebdīl eyledik “*naşriyyün*” oldu.

[Naşşārun]

Aşlından “*naşara*” idi. Fi‘l-i māzī binā-i ma‘lūm müfred müzekker ğā‘ib bināsından mübālağa ile ism-i fā‘il almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki şād ile rā beynene ‘ayne‘l-fi‘l-i cinsinden bir şād-ı meftūḥa ile bir elif ziyāde iderler imiş biz de ziyāde itdik “*naşşāra*” oldu. Kelimede iki harf bir cinsden vāki‘ oldu. Şādlar

ikisi bile müteharrik idgām-ı vācib idgām-ı eclī için şād-ı evvelīniñ harekesini hāzf itdik evveli sākin şāni müteharrik evveli şāniyede idgām itdik. Müdgamdan bedel müdgamen fīh olan şād-ı şāniyeye bir şedde virdik “naşşāra” oldu. Tenvin ismiñ hāşşsından olub kelime ibtidā-i kelāmda vāki‘ olduğu aceleden çammeye tābi‘ olarak āharına bir tenvin getürdük “naşşārun” oldu.

[Enşaru]

Aşlından “naşara” idi. Fi‘l-i māzī binā-i ma‘lūm müfred müzekker gā‘ib bināsından ism-i tafđīl almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki evveline tafđīl ma‘nāsını ifāde itmek için metftūha olarak bir hemze-i kaṭi‘ getürdük “enaşara” oldu. Kelime-i vāhidede erba‘a hārekāt-i mütevāliyāt cem‘ oldu. Kelām-ı ‘Arab’da erba‘a hārekāt-i mütevāliyātıñ cem‘i cāiz olmadığı aceleden zā‘ide olan hemzeye qarīb nūnı sākin kıldık “enşara” oldu. Kelime ibtidā-i kelāmda vāki‘ olduğu aceleden rānıñ fetḥasını çammeye tebdīl eyledik “enşaru” oldu.

[Mā enşarahū]

Aşlından “enşaru” idi. “İfāl” bābınıñ fi‘l-i māzī binā-i ma‘lūm müfred müzekker gā‘ibinden fi‘l-i ta‘accüb-i evvel almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki ta‘accüb ma‘nāsına delālet için evveline bir “mā” āharına zamir getürürler imiş biz de getürdük “mā enşarahū” oldu.

[Ve enşır bihi]

Aşlından “enşaru” idi. “İfāl” bābınıñ emr-i hāzırından fi‘l-i ta‘accüb-i şāni almak murād eyledik. Anda kā‘ide bu imiş ki āharına bir bā-i cārā ile bir zamir ilḥāk iderler imiş biz de ilḥāk itdik “enşaru bihi” oldu. Ve daḥi ma‘lūm olaki emşile-i muḥtelifenıñ şīğalarınıñ lafzı yigirmi dört ma‘nāş yigirmi altıdır. Zīrā “menşarun” kelimesiniñ lafzı bir ma‘nāş üçdür. Muḥtelife demek şīğaları birbirine muḥālif dimektir. Evvel yigirmi dört şīğanıñda on üç fi‘l on biri isimdir. Evvel on üç fi‘liñ

de yedisi iḥbārī altısı inşā'ıdır. Yedisi iḥbārīyede “naşara, yenşuru, lem yenşur, lemmā yenşur, mā yenşuru, lā yenşuru, len yenşura” dır. Altı inşā'ıde “liyenşur, lā yenşur, ünşur, lā tenşur, mā enşarahū ve enşır bihi” dir. İḥbārīniñde üçü zamān-ı māzīden haber virir “naşara, lem yenşur, lemmā yenşur” dur. Ve biri zamān-ı ḥālinden haber virir “mā yenşuru” dur. İkisi zamān-ı istiḳbālden haber virir “lā yenşuru, len yenşura” dır. Ve biri ḥāl ile istiḳbālden haber virir “yenşuru” dur. Ve iḥbārīniñ ikisi müşbet beşi menfīdir. Müşbet olanlar “naşara, yenşuru” dur. Menfī olanlar “lem yenşur lemmā yenşur, mā yenşuru, lā yenşuru, len yenşura” dır. Ve yine iḥbārīniñ ikisiniñ āḥarları meftūḥdur “naşara, len yenşura” ve üçiniñ āḥarı māzīmūmdur “yenşuru, lā yenşuru, mā yenşuru” ve ikisiniñ āḥarı meczūmdur “lem yenşur, lemmā yenşur” inşā'ıniñ daḥi dördü talebī ikisi ḡayr-i talebī olanlar “liyenşur, lā yenşur, ünşur, lā tenşur”dur. Ḡāyr-ı talebī olanlar “mā enşarahū ve enşır bihi” dir. Talebīniñ daḥi ikisi fi'liñ ḥuşūlūni taleb içündür “liyenşur, ünşur” ikisi daḥi fi'liñ terkini taleb içündür “lā yenşur, lā tenşur” dur. Yine talebīniñ ikisinde fā'il-i ḡā'ibden taleb olunur “liyenşur, lā yenşur” dur. Ve ikisinde fā'il-i ḥāzırdan taleb olunur “ünşur, lā tenşur” dur. Ve talebīniñ cümlesi meczūm'ul-āḥardır, ḡayr-ı talebīniñ birisi meftūḥu'l-āḥardır “mā enşarahū”; birisi sākini'l-āḥardır “ve enşır bihi” dir. Ve daḥi onbir ismiñ dördü şıfat, yedisi isimdir. Şıfat olanlar ism-i fā'il ism-i mef'ūl mübālağa ile ism-i fā'il, ism-i tafđıldır. İsim olanlar bunlarıñ mā'adāsıdır.

تمت هذه الرسالة في اسلامبول في مدرسة شهباده في سنة اثنين و ستين و مائتين و

الف من هجرة من له العز و الشرف.

قد كمل طبع هذه الرسالة في المطبعة العامرة بنظارة محمد رجائي لسنة سبع و ستين

و مائتين و الف.

SONUÇ

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yetişen önemli âlimlerden olan el-Yalvâcî, başta Isparta olmak üzere, Konya, Uşak ve İstanbul bölgelerinde eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunmuş değerli şahsiyetlerden biridir. Özellikle Arap Dili ve Belagatı alanında ilmiyle öne çıkmış ve eserler kazandırmıştır. Ayrıca dönemin Padişahı Sultan Abdülaziz'e huzur derslerinde hocalık yapmış olması, ilminin derinliğine ve genişliğine işaret etmektedir.

el-Yalvâcî'nin çalışma için seçilme sebeplerinden biri de müellifin ve kıymetli eserlerinin kütüphanelerde unutulmaya yüz tutmuş olmasıdır. Bu bağlamda sarf ilmi çalışmalarından olan “*Ġarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'*” adlı eserini gün yüzüne çıkarmak amaç edinilerek bu eser üzerine araştırma yapılmasına karar verildi.

Bu çalışmaya başlarken öncelikle müellifle ilgili bilgiler kaynaklardan araştırıldı ve eserin bütün nüshalarına ulaşabilmek için kütüphane kataloglarında taramalar yapıldı. Elde edilen nüshalar incelendi. Bunların arasından karşılaştırma yapılacak olan nüshalar belirlendi.

Çalışmanın giriş kısmında, eserin daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlayacağı düşüncesiyle müellifin yaşadığı dönemin siyasî, idarî gelişmeleri ve sosyal ortamı genel özellikleriyle ele alındı. Birinci bölümde müellifin hayatı, hocaları, öğrencileri, ilmî hayatı, yazdığı eserleri ve vefatı hakkında yapılan araştırmalardan bahsedildi. İkinci bölümde ise tez konusu olan “*Ġarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'*” adlı eserin tanıtımı yapıldı. Burada eserin adı, müellife nisbeti, nüshaları, içeriği ve tahkikte takip edilen metot nakledildi. Son bölümde ise eserin tahkiki yapıldı. Ayrıca araştırmacılara daha yararlı olabileceği düşüncesiyle mevzu bahis olan fiil ve kelimelerin, kök ve ek tahlilinin yapıldığı bu çalışma latin harfleriyle yazılarak transkripsiyonlu bir metin oluşturuldu.

Tahkik yapılırken daha önceden belirlenen ikisi yazma ve bir taş baskı nüsha esas alındı ve bunlar mukayese edildi. Nüshalar arasındaki farklar dipnotlarda gösterildi. Böylece yazma halinde bulunan bu eserin, matbu hale gelmesine katkı sağlandı.

Bu eser, içerik olarak “İ’lâl ve İştikâk” kâidelerinin muğlak kısımlarının örneklerle izahını konu edinmiş örnek çalışmalardan biridir. Ayrıca ikinci bölüme “Emsile-i Muhtelif” şerhinin dâhil edilmesi ve değerlendirme biçimi olarak özgün bir çalışmadır.

Müellif, konuyu işlerken öğretici ve açıklayıcı bir üslup kullanarak eserden yararlananlara akıcılık ve kolaylık sağlamıştır. Medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş olduğunu düşündüğümüz bu eser, gelişigüzel yazılmış olmayıp, aksine sistemli bir dil bilim çalışmasıdır. Nitekim “Emsile” bölümü, günümüz modern Arap dili eğitiminde de bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Bu kıymetli çalışmada, fiillerin ve kelimelerin her birinin ayrı bir alt başlık altında izah edilmesi, kimi zaman ifade tekrarlarına yol açsa da konunun kavranması hususunda okuyucuya iyi bir kılavuz olmuştur.

Sonuç olarak söz konusu eserin çeşitli kütüphanelerde birçok nüshasının varlığı onun ne denli değerli olduğunu ve Osmanlı döneminde ne kadar rağbet gördüğünü gösterir. Ayrıca bu çalışma, Osmanlı dönemindeki Arapça eğitim seviyesi ve niteliği hakkında ipucu vermektedir.

Bu tez çalışmasıyla müellifin hayatını ve eserini gün yüzüne çıkararak bu alana bir katkıda bulunmuş olmayı umuyoruz. Benzer çalışmaların sayısının az olması sebebiyle bu tezin diğer çalışmalara naciâne bir kaynak olarak yardımcı olabileceği temennisini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

Abdü'l-Hamid, Muhammed Muhyiddîn. **Dürûsu't-Taşrif**, Beyrut, 1995.

Açıkgöz, Ömer. “Osmanlı Para Politikasında Reform Çabaları”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Zonguldak, 2010, Cilt:6, Sayı:12, s. 376.

Ahmed Muhtâr, Ömer. **Mu‘cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Muāşıra**, Kâhire, 2008.

Akdağ, Hasan. **Arap Dili Bilgisi**, Tekin Kitabevi, Konya, 1989.

Akgün, Nafiz. “İbrahim Efendi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, Cilt: 4, s. 325.

Albayrak, Sadık. **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.

Altuntaş, İsmail Hakkı. “**Dârendeli Hacı Mamud Kuddîse Sırruhu'l-Azîz Efendi**”, 17.03.2015, <http://ismailhakkialtuntas.com/2010/03/17/gavs-ul-azam-ihramcizade-ismail-hakki-toprak-sivasi-pirleri-ve-seyhleri-hakkinda-bilgiler/>, (01.08.2015).

Aydem Yayıncılık, “**İbrahim Efendi (Yalvâcî)**”, 04.02.2008, <http://www.aydemdil.com/content/view/57/107/lang,tr/>, (29.07.2015).

Aydüz, Salim. “Muvakkithâne”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2006, Cilt:31, s. 413.

el-Bağdādî, **Hediyyetü'l-'Ārif ĩn**, , MEB Yayınları, İstanbul, 1951.

Baltacı, Cahit. “Arpalık”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1991, Cilt:3 ss. 392-393.

Bardakoğlu, Ali. “Ferâiz”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1995, Cilt: 12, s. 362.

Bingöl, Abdülkuddüs, “Esîrüddin el-Ebherî”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1994, Cilt:10, ss. 75-76.

Bursalı Mehmet Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, h. 1333.

Çetin, Abdurrahman. “Lahn”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2003, Cilt:27, s. 55.

Durmuş, İsmail. “Emsile”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, Cilt:11, 1995, ss. 166-167.

Ebu'l-Ulâ Mardin, **Huzur Dersleri**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1931.

Emin, Eymen. **eş-Şarfu'l-Kâfî**, Dâru't-Tevfîkiyyeti li't-Türaş , Kâhire, 2010.

el-Esmer, Râcî. **el-Mu‘cemü'l-Mufaşşal fî Ulûmi'l-Luğa**, Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 1997.

Eren (Ed.), Güler. “Abdülaziz”, **Osmanlı Hanedanı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, Cilt:12, ss. 226-229.

Eren (Ed.), Güler. “Abdülmecid”, **Osmanlı Hanedanı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, Cilt:12, ss. 221-225.

Eren (Ed.), Güler. “II. Abdülhamid”, **Osmanlı Hanedanı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, Cilt:12, ss. 223-238.

Eren (Ed.), Güler. “II. Mahmud”, **Osmanlı Hanedanı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, Cilt:12, ss. 214-220.

Erdenk, Yasin. **Isparta Yöresi Ziyaret ve Adak Yerleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2001.

Erken, İsmail. **İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī ve Risāle fī İḥbār bi-Elleḏī (İsm-i Mevsūl)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015.

Faydalı, Kamile Gül. **10597 Numaralı Temettuat Defterine Göre Yalvaç Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008.

Güneş, Kadir. **Arapça-Türkçe Sözlük**, Seda Yayınları, İstanbul, 2009.

İbrāhīm, Abdü'l-Alīm. **Teysiru'l-İ'lāl ve'l-İbdāl**, Mektebetü Ğarīb, Kāhire, 1969.

İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī, **Ġarāibü'l-İ'lāl ve'l-İştikāk 'ale'l-Binā'**, Matbaa-i Amire, İstanbul, h. 1267.

İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī, **"el-Mecmū'atü'l-Kübrā mine'l-Kaşāidi'l-Fuḥrā"**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, h. 1317.

İpşirli, Mehmet. "Huzur Dersleri", **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1998, Cilt: 18, ss. 441-444.

Karaman, Durmuş. **Dünden Bugüne Yalvaç Tarihi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1991.

Karaer, Nihat. "Abdülaziz", **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2005, Cilt:24, Sayı:37, ss. 313-326.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah. **Keşfü'z-Zünün 'an Esāmi'l-Kütübi ve'l-Fünün**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

Kehhāle, Ömer Rızā. **Mu'cemü'l-Müellifin**, Müessesetü'r-Risāle, Beyrut, 1993.

Kılıç, Hulusi .“Sarf”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2009, Cilt:36, s.136.

Kıyıcı, Mahmut. **Ispartalı ve Ispartaya’ya Hizmet Etmiş Büyük Adamlar**, Göltaş Kültür Yayınları, Isparta, 1998.

Koca, Ferhat. “Hâdimî Abdullah”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 1997, Cilt:15 s. 24.

Kömürcü, Kamil. “Mantıkçı Ömer Feyzi Tokadî ve Dürrün-Nâcî İsimli Eseri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, 2013, Cilt:17, Sayı:2, ss. 185-193.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, “**Masır Mezarlığı**”, Isparta Kültür Envanteri, <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/isparta/kulturenvanteri/masir-mezarligi>, (29.07.2015).

Kütükoğlu, Mübahat S. “Lâyiha”, **DİA**, İSAM Yayınları, 2003, İstanbul, Cilt:27, Sayfa:117.

Maksudoğlu, Mehmet. **Arapça Dilbilgisi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

Oğuz, Mustafa. “Romanya Sefirinin Osmanlı Devlet Nizamı Hakkında II. Abdülhamit’e Takdim Ettiği Lâyihası”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 2010, Sayı:26, ss.79-80.

Osman b. Cinnî, Ebu’l-Feth. **Kitâbü’t-Taşrîf**, Dâru İhyâ’i’t-Turâs, 1954, Cilt:1, ss. 279-282.

Özcan, Abdulkadir. “II: Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1995, Sayı:10, ss. 13-39.

Paylanbay, Elem. “XIX. Yüzyıl Osmanlı Mali Bunalımı ve Çözüm Aracı Olarak Kaime Uygulaması”, **T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni**, Balıkesir, 2007, Sayı:1, ss. 50-62.

Pirimoğlu, Abbas. “Ahmed Rüşdi Karaağacı”, 20.09.2012, <http://www.haber32.com.tr/av-abbas-pirimoglu/ahmet-rusd-karaagac-kose-yazisi-1700y.html>, (26.07.2015).

el-Esterābādī, Raḍī. **Şerḥ-i Şāfiyeti İbni'l-Ḥacīb**, Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

Sarı, Hüseyin. “II. Mahmut Dönemi'nin Askerî Faaliyetlerine Mudurnu Kazası'nın Katkıları”, **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 1996, Cilt:18, Sayı:29, s. 155.

Serkīs, Yūsuf İlyān. **Mu‘cemü'l-Maṭbūātī'l-‘Arabiyye ve'l-Mu‘arrabe**, Mektebetü's-Şekāfeti'd-Dīniyye, Kāhire, 1919.

et-Tekirdāgī, Muḥammed Şādık b. Şādık Bātār. **El-Mebādī fī Fenni's-Şarf**, İstanbul, 2008.

Tektaş, Musa. “Meşihat Arşivinden Belgelerle Darendeli Hacı Mahmut Efendi”, 11.01.2011, http://www.darendehaber.com/artikel.php?artikel_id=203, (01.08.2015).

Tuzcu, Kemal. “Araplarda Etimoloji Çalışmaları”, **Nüşa Dergisi**, Ankara, 2001, Sayı: 1, ss. 66-69.

Tülek, Vehbi. “Konyalı Âlim Abdullah Hâdimî”, **Türkiye Gazetesi**, 28.07.2015, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/vehbi-tulek/587281.aspx>, (30.07.2015).

Tütüncü, A. Turabi. “Yalvaçlı Hacı Ali Rıza Efendi”, **Türk Kütüphaneciliği Dergisi**, Ankara, 1971, Cilt:20, Sayı:1, ss. 18-30.

Unan, Fahri. “Mevleviyet”, **DİA**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2004, Cilt:29, s. 467.

Usta, İbrahim. “Arapçanın Gelişimindeki Dış ve İç Etkenler”, **International Journal of Social Science**, Volume 6, Issue 2, February 2013, p. 942.

Uz, Mehmet Ali. “Şehit Ahmet Efendi”, **Konya’nın Velileri, Âlimleri ve Hocaları**, <http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/sehit-ahmet-efendi/> (30.07.2015).

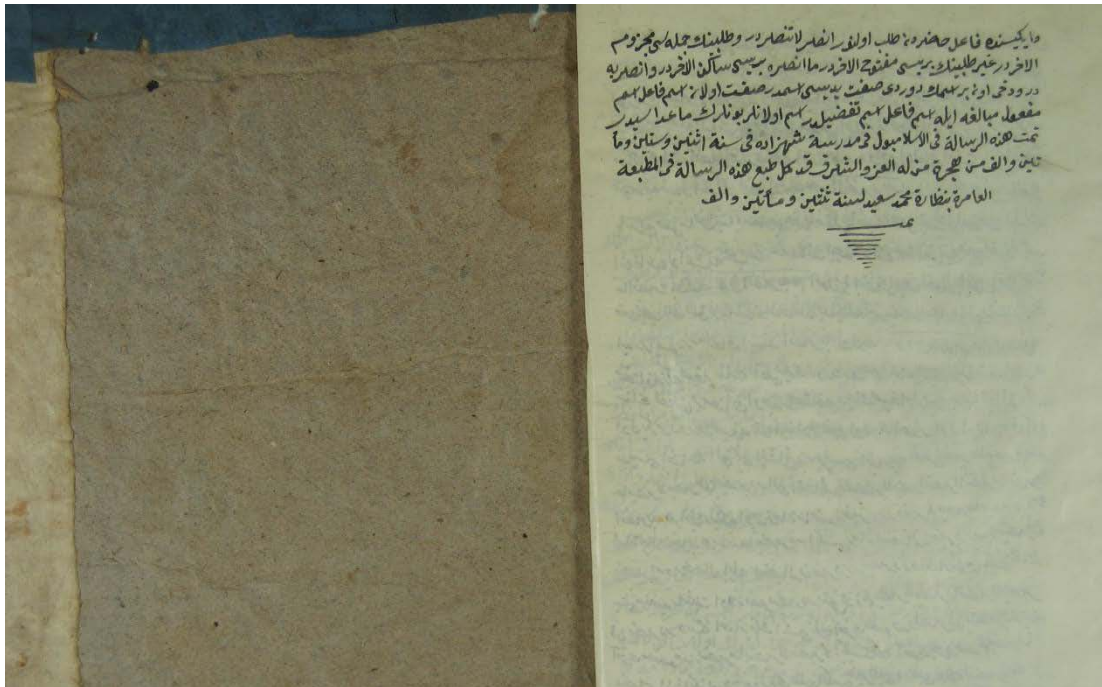
Yalvaç Belediyesi, “Hacı Ali Rıza Efendi”, **Yalvaç’ın Yetiştirdikleri**, <http://yalvac.bel.tr/index.php?sayfa=yetisyalvac>, (30.07.2015).

Yalvaç Hacı Ali Rıza Efendi Halk Kütüphanesi, “**Hacı Ali Rıza Efendi'nin Hayatı(1824-1902)**”, <http://www.yalvacutup.gov.tr/TR,84136/haci-ali-riza-efendinin-hayati1824-1902.html>, (30.07.2015).

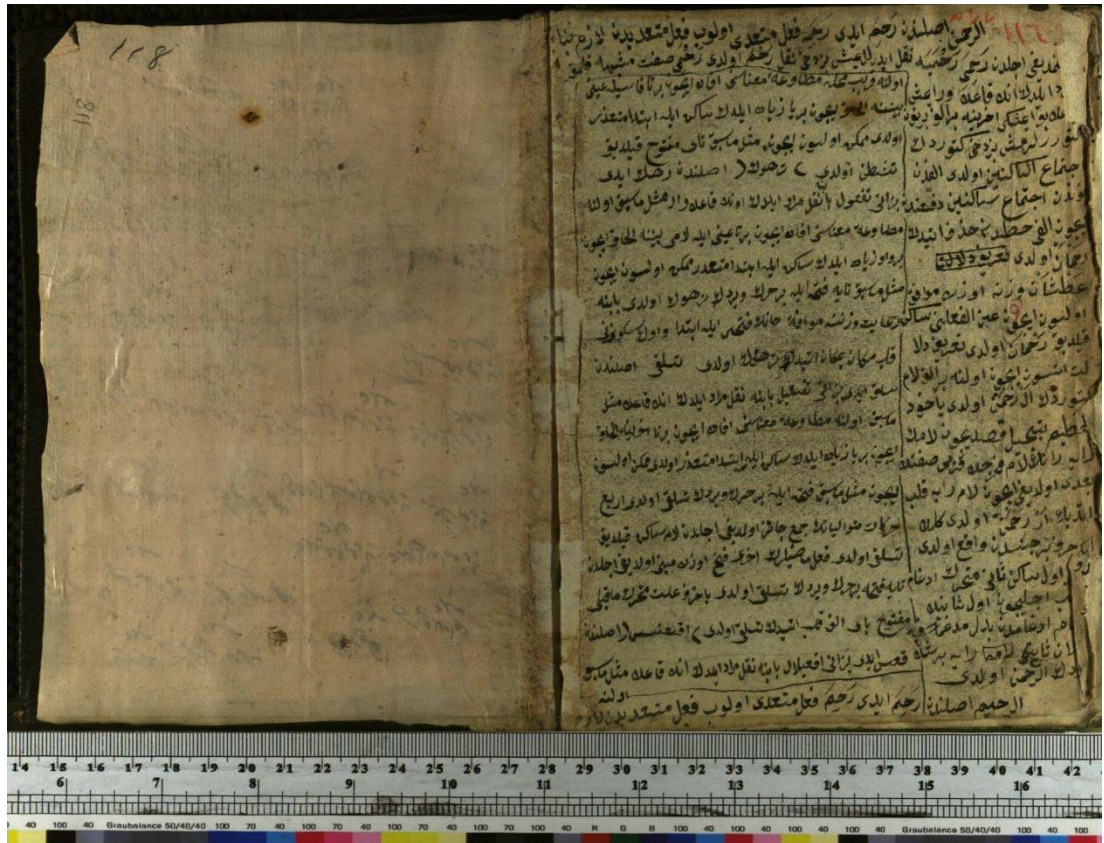
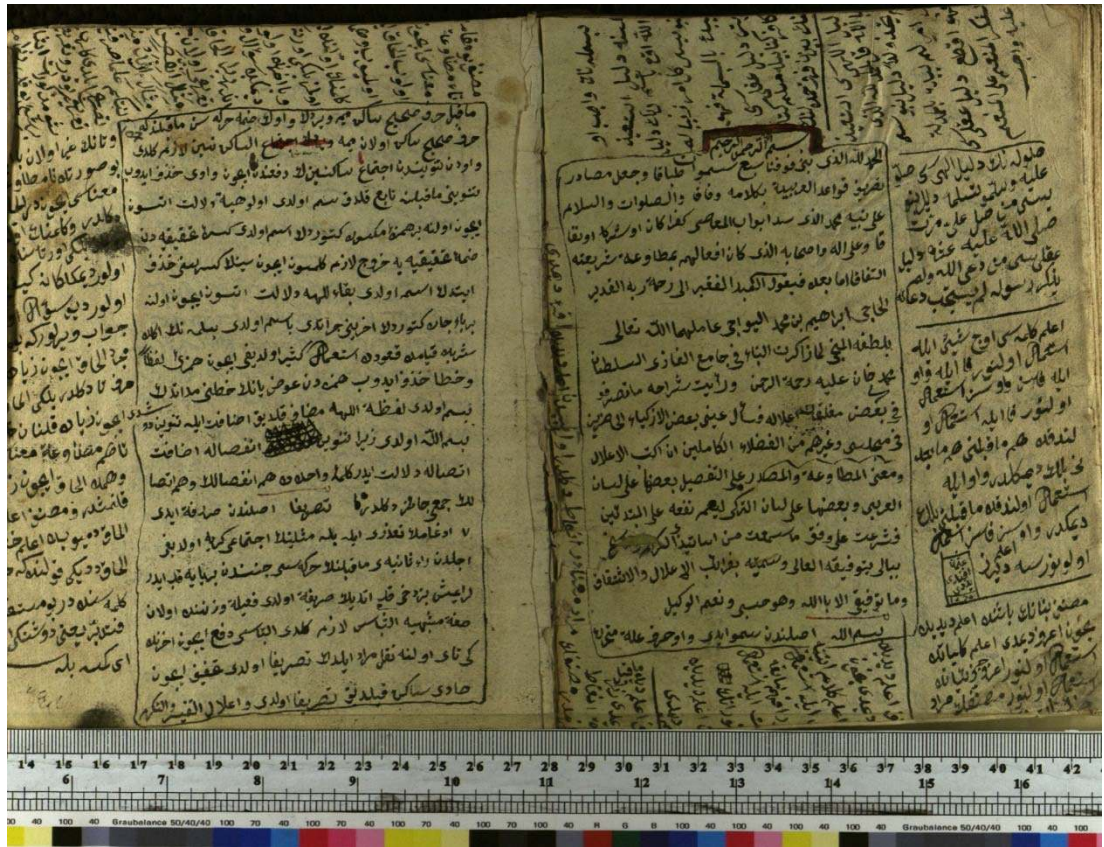
Yaşar, Ahmet. **Arapça’nın Temel Kuralları (Sarf-Nahiv)**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1996.

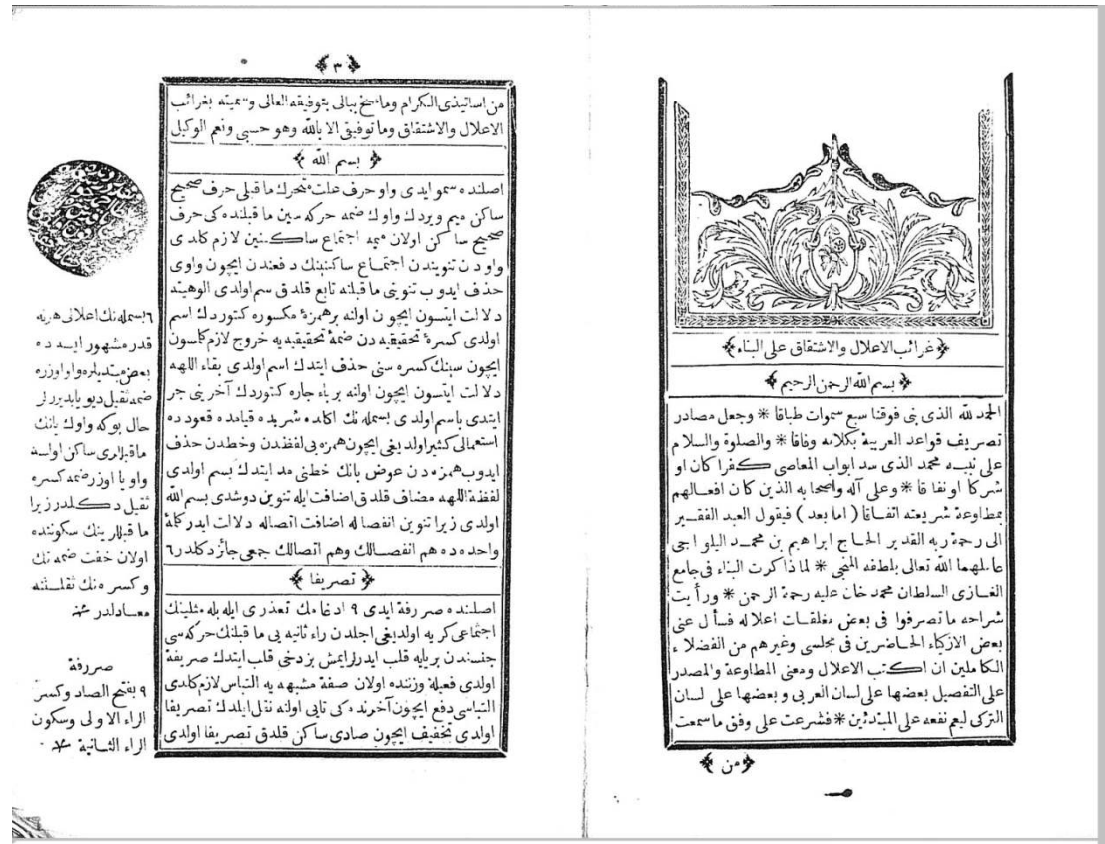
EKLER

Ek 1: Nüshasının İlk ve Son Varakları.

Ek 2: Nüshasının İlk ve Son Varakları.

Ek 4: İbrāhīm b. Muḥammed el-Yalvācī'nin Mezar Taşı.

